74

OSZTRÁK-MAGYAR VÖRÖSKÖNYV

DIPLOMÁCIAI AKTÁK A HÁBORÚ ELŐZMÉNYEINEK TÖRTÉNETÉHEZ.

1914.

BEVEZETÉSSEL ELLÁTOTT NÉPIES KIADÁS, A HIVATALOS KIADÁS EGÉSZ ANYAGÁNAK SZÖVEGÉVEL.

BUDAPEST, 1915. AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA.

7474. — Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Oldal

Mióta a Karageorgević-dinasztia elfoglalta a Szávamenti királyságnak vérrel beszennyezett trónját és a Sándor király élete ellen szőtt összeesküvés részeseivel vette magát körül, azóta Szerbia — habár különböző utakon és változó intenzitással is — szakadatlanul azt a célt követte, hogy ellenséges propaganda és forradalmi üzelmek segélyével aláaknázza Ausztria-Magyarországnak délszlávok lakta vidékeit, hogy ha majd az európai helyzet a nagyszerb tervek megvalósításának kedvezni fog, a Monarchiától elszakitsa azokat.

Hogy a Szávamenti királyság mennyire nagyralátó volt reményeiben és milyen közel hitte már magát az áhitott célhoz, az világosan kitűnt abból az elkeseredett ellenséges indulatból és abból a mélységes csalódásból, amelyet Bosznia és Hercegovina annexiója idézett Szerbiában elő, s amely a háború szélére kergette ezt a felbujtott és elámitott országot.

Cserben hagyva az orosz védőhatalomtól, amely akkoriban még nem érezte magát elegendően felfegyverkezettnek, a szerb kormány 1909. év tavaszán jónak látta ünnepélyesen kijelenteni Európa színe előtt, hogy elismeri az annexióval teremtett új nemzetközi- és közjogi rendet, amelylyel Szerbia érdekei sérelmet nem szenvedtek, továbbá, hogy feloszlatja a Monarchia ellen felfegyverzett bandákat és a jövőben barátságos viszonyban fog élni Ausztria-Magyarországgal.

Az a várakozás azonban, hogy most már módjában lesz a Monarchiának békében és jó szomszédságban élhetnie Szerbiával úgy, mint élt az Obrenovićok uralkodása

idején és ismét módjában lesz az akkorihoz hasonló jó indulattal méltányolnia és előmozdítania ennek az államnak érdekeit, amely függetlenségének a berlini kongresszuson történt elismerését Ausztria-Magyarországnak köszönheti, — ez a várakozás nem ment teljesedésbe. A szerb kormány, amelyet igérete Ausztria-Magyarországhoz való jó szomszédi viszony ápolására kötelezett, eltűrte azt, hogy sajtója hallatlan módon szitsa a gyűlöletet Ausztria-Magyarország ellen; megengedte, hogy szerb földön magasrangú katonatisztek, államhivatalnokok, tanítók és bírák vezetése alatt működő egyesületek nyilvánosan olyan törekvéseket ápoljanak, amelyeknek a Monarchiához tartozó területek fellázítása volt a célja; nem akadályozta meg, hogy katonai és polgári közigazgatásának vezető állásban levő egyes személyiségei annyira megmételyezzék a közlelkiismeretet, hogy az végül is a közönséges orgyilkosságot tekintse a Monarchia elleni harc legjobb fegyverének. Ebből a gyűlöletteljes agitációval áthevített légkörből a Monarchia magasállású funkcionáriusai ellen irányuló gyilkos merényletek egész sora indult ki s végül onnan indult ki a Szerbiában tervszerűen előkészített átkos merénylet is Ferenc Ferdinánd trónörökös-főherceg fenkölt személye ellen. Ámde a trón várományosának a hazáért szenvedett vértanuhalála, amelyet ellenségeink abban a botor hiedelemben készitettek elő, hogy ezzel a Monarchia bomlását siettetik, Ausztria-Magyarországnak minden népét lángolóan lelkes egyértelműséggel sorakoztatta a dinasztia trónja köré. Megláthatta most az egész világ, hogy mily rendíthetetlenek azok az alapok, amelyeken a Monarchia nyugszik s mily híven és szorosan tartanak össze fiai. Mindenki érezte s nem lehetett többé kétség aziránt, hogy becsületünk, önmagunknak megbecsülése és életérdekeink parancsolóan követelik, hogy Szerbia bűnös üzelmeivel szembeszálljunk és Ausztria-Magyarország biztonságának garanciákat teremtsünk.

Azok a szomorú tapasztalatok, amelyeket ezzel az álnok szomszéd-állammal szemben szereztünk, kije-

lölték az utat, amely egyedül vezethet érdekeink biztosítására.

Fel kellett állítani Szerbiával szemben mindazokat a követeléseket és megkívánni tőle mindazokat a garanciákat, amelyek a gyalázatos merénylet részeseinek megbüntetését s a nagyszerb törekvések elfojtását biztosíthatják vala. Minthogy Ausztria-Magyarországnak példátlan türelmét Szerbiában gyöngeségre magyarázták, értésére kellett adni a belgrádi kormánynak, hogy a Monarchia el van tökélve arra, hogy szükség esetén a végletekig elmegy, hogy tekintélyét és birtokállományát megvédje s hogy nem fogja többé tűrni a Szávamenti királyság mesterkedéseit, amelyeknek célja az volt, hogy Ausztria-Magyarország követeléseinek látszólagos elfogadásával egyrészt tévedésbe ejtse a hatalmakat, másrészt azonban nyitva tartsa magának azt a lehetőséget, hogy úgy, mint ezt az 1909. évi ünnepélyes igéret után tette, ezután is folytathassa aknamunkáját a Monarchia ellen. Szerbiának azzal a megszokott taktikájával szemben, hogy a legalávalóbb eszközökkel készítse elő a Monarchia délszlávoklakta vidékeinek elszakitását, ellenben tüstént a hatalmaknál keressen oltalmat és büntetlenséget, mihelyt a Monarchia ezekért az üzelmekért számadásra vonná őt, a cs. és kir. közös kormány számára csak egyetlen út állott nyitva arra, hogy birtokállományunkat megvédje és közgazdasági életünknek a szerb aspirációk által újra meg újra előidézett tűrhetetlen megkárosodásának véget vessen — s mindezt anélkül, hogy ezzel Európa békéjét veszélyeztesse. A cs. és kir. közös kormány a hatalmak aggályaira kezdettől fogva annak kinyilatkoztatásával válaszolt, hogy a Monarchia nem fog túlmenni érdekeinek megvédelmezésén és nem törekszik területszerzésre. Ezeken az önmagaszabta határokon belül azonban ragaszkodnia kellett ahhoz, hogy a Szerbiával való konfliktus közvetlenül Ausztria-Magyarország és Szerbia közt nyerjen elintézést. A követeléseinkre vonatkozó válasz megadására Szerbiának megszabott határidő meghosszabbitása — amint azt

Oroszország kívánta — újabb kifogásokra és egyéb huzavonára nyujtott volna módot a belgrádi kormánynak és egyenesen kaput tárt volna egyes hatalmak beavatkozására Szerbia érdekében. A határidő meghosszabbitására vonatkozó kívánságot ennélfogva el kellett utasitani. Jóllehet, Szerbia még kitérő és alattomos válaszának megadása előtt elrendelte az általános mozgósitást és ezzel nyiltan kifejezést adott ellenséges szándékának, a Monarchia még három napig várt, mielőtt a háborút megüzente volna. Az angol kormánynak az a javaslata, hogy a szerb konfliktus elintézése a hatalmak konferenciájára bizassék, már csak az ellenségeskedések megkezdése után érkezett Bécsbe, minélfogva azt az események már túlhaladták volt. De ez a javaslat önmagában sem volt alkalmas arra, hogy a Monarchia érdekeit biztosítsa. Egyedül az osztrák-magyar követeléseknek a belgrádi kormány részéről érintetlen egészükben való elfogadása nyujthatott volna csak biztositékot arra nézve, hogy Szerbiával tűrhető szomszédi viszonyban fogjunk élhetni. Az entente-hatalmakat azonban az a törekvés vezette, hogy Ausztria-Magyarországnak hathatós és Szerbiát érzékenyen érintő követeléseit kompromisszum útján kiküszöböljék. Ez a Szávamenti királyságnak jövendő korrekt magatartása tekintetében minden biztositéktól megfosztott volna bennünket, Szerbiát pedig csak felbátorította volna arra, hogy a Monarchia délszlávoklakta vidékeinek elszakitását célzó üzelmeit tovább folytassa.

Amikor a cs. és kir. közös kormány azt követelte Szerbiától, hogy büntesse meg a szerajevói merényletnek a királyság területén tartózkodó bűnrészeseit és teljesitse azokat a kötelességeket, amelyek a szomszéd államok közötti békés viszonynak mellőzhetetlen előfeltételei, akkor nem csupán azt a célt tartotta szem előtt, hogy dinasztiánkat merényletektől és a Monarchia birtokállományát bűnös üzelmektől megvédje. A cs. és kir. közös kormány ezzel a követeléssel a civilizált emberiségnek azt a közös érdekét is képviselte, hogy gyilkos merényleteket ne lehessen büntetlenül a politikai harc fegyveréül felhasználni és

hogy Európa békéje ne legyen szakadatlanul veszélyeztetve Szerbia aspirációi által.

Súlyosan vétkeztek az entente-hatalmak akkor, amikor, politikai önzésük sugallatát követve, elzárkóztak a közerkölcsnek és az emberiességnek eme követelményei elől és pártját fogták a vétkes Szerbiának. Ha akkoriban a Monarchia kijelentéseinek — amely konzervatív politikájával és a Balkán félszigeten végbement hatalmas politikai átalakulások során tanusított békeszeretetével kiérdemelte a teljes bizalmat — hitelt adnak és a szerb konfliktussal szemben várakozó álláspontra helyezkednek vala, az esetben elkerültük volna a világháborút. Azért a véghetetlen szenvedésért, amely most rászakadt az emberiségre, a történelem ítélőszéke előtt kell felelniök.

Nem lehet kétség azirántt, hogy a kis szerb állam sohasem merészkedett volna alig palástolt ellenségeskedéssel munkálni a Monarchia délszlávoklakta vidékeinek elszakításán, ha nem lett volna bizonyos Oroszországnak titkos helyeslése és védelme felől és ha nem számíthatott volna arra, hogy a cári birodalomban a hatalmas pánszláv áramlat szükség esetén rá fogja szorítani az orosz kormányt, hogy a szerb királyságnak a nagyszerb tervek megvalósításáért való harcban segítségére siessen.

Az utóbbi két évszázad folyamán az Oroszbirodalom egy glecser elemi erejével terjeszkedett ki óriási területekre s mind újabb és újabb népeket hajtott a moszkovita uralom alá, elnyomva azok kúltúráját, vallását és nemzeti nyelvét. Ennek a szünetlenül a világuralomra törekvő ösztönnek legfőbb és soha szem elől nem tévesztett célja a Dardanellák birtoka, amely az Oroszbirodalomnak a közeli Keleten és Kis-Ázsiában a túlsúlyt, az orosz kivitelnek pedig az idegen akarattól független, szabad átbocsátást biztosítaná.

Minthogy e terveknek, melyeknek megvalósulása Ausztria-Magyarország és Németország életbevágó érdekeit sértette volna, e hatalmaknál szükségképen ellenállásra kellett találniok, ennélfogva az orosz politika törekvése

arra irányult, hogy a két középponti hatalom ellenálló képességét gyengitse. Az orosz világuralom útját elrekesztő hatalmas középeurópai tömböt szét kellett robbantani és Németországot el kellett szigetelni. Mindenekelőtt a habsburgi Monarchiát kellett a balkán-szövetség megalkotásával körülkeriteni és uralmát a határvidékeken űzött pánszláv és szerb aknamunkával aláásni. E terv megvalósításának előfeltétele Törökország leverése és visszaszorítása volt, hogy ezzel a keresztény Balkán-államok megnövekedett ereje a két középponti hatalom ellenében leendő értékesités céljából felszabaduljon.

Amikor a balkán-szövetség a Törökországtól elragadott területek miatt támadt összetüzés folytán felbomlott és félő volt, hogy az orosz tervek meghiusulnak: a »védőhatalom« eltűrte azt, hogy Bulgáriát leverjék, megalázzák és szerzett birtokának túlnyomó részétől megfosszák. Az volt a szándék, hogy területi terjeszkedést helyeznek kilátásba — még pedig a Monarchia rovására — a határoknak keletről nyugat felé való lépcsőzetes előretolásával és ezzel a kecsegtetéssel helyreállitják a balkán-szövetséget, amely Törökország vereségei óta már csakis Ausztria-Magyarország és Németország ellen irányulhatott és amelyet Oroszország és Franciaország az európai erőviszonyok eltolására kivánt felhasználni. Az orosz diplomáciának a Monarchia létét és a világbékét fenyegető ebben a veszedelmes játékában Szerbia fontos ütőkártyája volt, amelyet Oroszország semmi áron, még a világháború elkerülése árán sem akart kezéből kiadni.

A cs. és kir. közös kormány egészen a háború kitöréséig újra meg újra biztositotta a szentpétervári kabinetet, — a jelen gyűjtemény aktái tanuskodnak erről — hogy nem fog orosz érdeket sérteni, nem fog szerb területet szerezni és nem fogja Szerbia szuverénitását érinteni, továbbá, hogy kész az osztrák-magyar és az orosz érdekek felől az orosz kormánnyal tárgyalásokat folytatni. A szentpétervári kabinet azonban nem érte be a cs. és kir. közös kormány ünnepélyes kijelentéseivel, hanem már június 24-iki kommü-

nikéjében fenyegető hangon szólalt meg, s július 29.-én, jóllehet Ausztria-Magyarország egyetlen katonát sem mozgósitott Oroszország ellen, elrendelte az odesszai, kievi, moszkvai és kazáni katonai kerületeknek a Monarchiát fenyegető mozgósitását, július 31.-én pedig az általános mozgósitást, nem törődve a cs. és kir. nagykövetnek ismételt figyelmeztetéseivel és a német kormánynak már július 26.-án tett azzal a kijelentésével, hogy Oroszországnak katonai előkészitő intézkedései Németországot ellenrendszabályokra fogják kényszeriteni, amelyek a hadsereg mozgósitásából állhatnak csupán és hogy ez a mozgósitás a háborút jelenti.

Július 24.-én a cs. és kir. nagykövet az orosz külügyminiszterrel szemben hangsúlyozta a Monarchia békeszeretetét. Egyetlen célunk — mondta — hogy véget vessünk annak, hogy szerb bombák dinasztiánkat és a szerbiai forradalmi üzelmek területünket veszélyeztethessék.

Ennek a célnak elérése életkérdés volt a Monarchiára nézve. Ennélfogva nem is riaszthatta vissza az Oroszországgal való összetüzés lehetősége — amennyiben Oroszország Szerbiát pártfogásába venné — attól, hogy véget vessen annak a türhetetlen állapotnak, amely orosz kiváltságlevelet biztosit a Szávamenti királyságnak arra, hogy Ausztria-Magyarországot állandóan büntetlenül és büntethetetlenül veszélyeztethesse.

Július 30.-án az angol államtitkár újból azt inditványozta, hogy Ausztria-Magyarország vegye a hatalmak közvetitését igénybe Szerbiával való konfliktusa körül. A cs. és kir. közös kormány, minden tőle telhetőt meg kívánván tenni a világbéke fenntartása érdekében, késznek nyilatkozott a közvetítés elfogadására. Ausztria-Magyarország becsülete és érdekei azonban megkövetelték, hogy ez ne Oroszország fenyegető intézkedéseinek nyomása alatt történjék. Ezért elsősorban is azt kellett követelnie, hogy a cári birodalom ellenséges mozgósitási rendszabályai visszafejlesztessenek. Erre a követelésre a szentpétervári kabinet az egész orosz haderő mozgósitásával felelt.

Nagybritannia önzésével és a francia köztársaság revanche-sóvárgásával szövetkezve, a szentpétervári kormány nem riadt vissza semmi eszköztől sem avégből, hogy a hegemóniát Európában a hármas entente részére biztosítsa, saját maga számára pedig szabaddá tegye a pályát legmerészebb terveinek céljaira.

Oroszország — eszközeiben nem válogatva — arra törekedett, hogy lelkiismeretlen kézzel hálót szőjjön politikájának szálaiból a Monarchia feje fölé.

Amikor pedig Ausztria-Magyarország, az önfenntartás parancsát követve, elhatározta, hogy széttépi ezeket a szálakat, akkor Oroszország meg akarta ragadni a cs. és kir. közös kormány karját és meg akarta alázni a Monarchiát.

Ausztria-Magyarországnak és Németországnak — melyek érdekeikben a legsúlyosabban voltak veszélyeztetve — aközött kellett választaniok, hogy vagy megvédjék jogaikat és biztonságukat, vagy pedig meghátráljanak Oroszország fenyegetései előtt.

Azt az utat választották, amelyet a becsület és a kötelesség jelölt ki számukra.

1.

Lovag Storck követségi tanácsos gróf Berchtoldhoz.

Belgrád, 1914 június 29.

Annyira hatása alatt állunk még valamennyien a tegnapi katasztrófának, hogy nehezemre esik a szükséges higgadtsággal, tárgyilagossággal és nyugalommal a kellő megitélésben részesitenem innen a szerajevói véres drámát. Kérnem kell tehát, hogy egyelőre csupán nehány tény felsorolására szoritkozhassam.

Tegnap — 15/28-án — a szokásosnál nagyobb fénynyel ülték meg a rigómezei csata évfordulóját s ünnepelték Obilić Milos szerb hazafit, aki a győzelmes Muradot 1389-ben két társával orozva leszúrta. Mindenütt, ahol szerbek élnek, Obilić a nemzeti hős. De — hála a királyi kormány égisze alatt nagyra növelt propagandának és az évek óta folytatott hirlapi hajszának — a törökök helyébe most mi léptünk ősi ellenség gyanánt.

Úgy látszik tehát, hogy a kossovopoljei dráma megismétlése lebegett a három fiatalkorú szerb merénylőnek — Principnek, Čabrinovićnak és a harmadik ismeretlen bombavetőnek — szeme előtt. De ők még egy ártatlan asszonyt is lelőttek és nyilván abban a hiszemben élnek, hogy ennyiben még túl is tettek mintaképükön.

Éveken át hintették a Monarchia elleni gyűlölet magvait Szerbiában. A vetés kikelt és gyilkosság lett aratva.

A szerb kormány a délután 5 óra tájt érkezett hirre este tiz órakor hivatalosan elrendelte az Obilić-ünnep félbe-

szakítását, de nem-hivatalosan és a sötétben az még huzamos ideig folyt tovább.

Szemtanuk beszélik, hogy az emberek örömükben egymás nyakába borultak s hogy ilyen megjegyzéseket lehetett hallani: »úgy kell nekik, régen vártuk ezt«, vagy: »íme, a bosszú az annexióért«.

2.

Lovag Storck követségi tanácsos gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Belgrád, 1914 június 30.*

Gruićhoz, a külügyminisztérium vezértitkárához, ma azt a természetszerű kérdést intéztem: minő rendszabályokat foganosított, illetve szándékozik foganosítani a királyi rendőrség a merénylet köztudomás szerint Szerbiába vezető szálainak nyomozása céljából.

Válasza az volt, hogy a szerb rendőrség eddigelé egyáltalában nem foglalkozott az üggyel.

3.

Jehlitschka főkonzul gróf Berchtoldhoz.

Üszküb, 1914 július 1.

Június 15/28-án Pristinában először ülték meg a Vidovdánt (Urnapja), — amely a rigómezei ütközetnek (1389) ezúttal 525-ik évfordulója — hivatalosan is mint a szerb nemzet »felszabadulásának ünnepét«.

Négy hónap óta külön ünnepi bizottság munkálkodott azon, hogy ezt az ünnepet minél díszesebbé tegye és nagyszabású szerb nemzeti tüntetéssé avassa.

Ebből a célból egyidejűleg indítottak propagandát Horvátországban, Dalmáciában és Boszniában, de kiváltképen Magyarországon. A résztvevőknek a szerb állam-

vasutakon ingyenes utazást, továbbá olcsó szállást és ellátást, hatósági támogatást, stb. biztositottak.

Az agitáció erélyes és céltudatos volt.

A pristinai ünnepségre különvonatok szállitották a vendégeket.

Az ünnepélyen elhangzott különböző beszédek, melyek az ünnepség színhelyéhez fűződő történelmi reminiszcenciákkal voltak telítve, több-kevesebb variációval valamennyien az összes szerbek egyesitésének, s a Dunán és a Száván túl, valamint a Boszniában és Hercegovinában lakó »leigázott testvérek felszabaditásának« ismeretes témájával zárultak.

Amikor az esti órákban híre terjedt annak a borzalmas gaztettnek, amelynek Szerajevó volt a színhelye, a fanatizalt tömegen olyan hangulat vett erőt, melyet a számos tetszésnyilvánitásból itélve — amiről feltétlenül szavahihető bizalmas embereim tettek nekem jelentést — lehetetlen másnak, mint embertelennek neveznem.

Szemben a népességnek ezzel a magatartásával — amely hasonló módon nyilvánult meg Üszkübben is — a szerb sajtó részéről tapasztalható az a törekvés, amellyel Szerbiáról elháritani kivánja az erkölcsi felelősséget azért a tettért, melyet egy reprezentativ gyülekezet ennyire nem palástolt elégtétellel fogad, szánalmas kisérletnél egyébnek nem tekinthető.

4.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 4.*

Ma átadtam Poincaré elnöknek a cs. és kir. közös kormány köszönetét részvétéért.

A nálunk előfordult szerbellenes tüntetésekre célozva, felemlitette, hogy Carnot elnök meggyilkolása után az olaszok egész Franciaországban a legkiméletlenebb üldözésnek voltak kitéve a népesség részéről.

Figyelmeztettem arra, hogy az akkori rémtett nem állott valamely olaszországi franciaellenes agitációval kapcsolatban, a mostani esetben ellenben el kell ismerni, hogy Szerbiában évek óta minden megengedett és meg nem engedett eszközzel izgatnak a Monarchia ellen.

Poincaré végül azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a szerb kormány a vizsgálat során és az esetleges bűntársak üldözése körül a legmesszebbmenő előzékenységet fogja tanusítani velünk szemben. Ez oly kötelesség, mely alól egyetlen állam sem vonhatja ki magát.

5.

Hoflehner ügyvivő gróf Berchtoldhoz.

Nis, 1914 július 6.

A rettentő és — fájdalom — nagyon is jól sikerült szerajevói merénylet híre itt a szó legteljesebb értelmében szenzációt keltett. Megdöbbenésnek vagy megbotránkozásnak úgyszólván nyoma se volt, hanem túlnyomóan csak az elégtétel, sőt az öröm érzése jutott kifejezésre, még pedig gyakran egészen leplezetlenül, minden tartózkodás nélkül, s nem ritkán a legdurvább formában. Különösen áll ez az úgynevezett irányadó körökre, az intelligenciára — p. o. hivatásos politikusokra, tanférfiakra, hivatalnokokra, katonatisztekre — és a diákságra. Valamivel több tartózkodást mutattak még a kereskedői körök.

Azok a nyilatkozatok, amelyekkel szerb hivatalos tényezők vagy egyes magasabb személyiségek megbotránkozásukat vagy rosszalásukat kívánták kifejezni a merénylet felett, keserű gúny gyanánt kell hogy hassanak arra, akinek a legutóbbi napokban alkalma volt közvetlen közelből bepillanthatni a szerb intelligencia érzésvilágába.

Alulirott a merénylet napján este 9 óra tájt, amikor még sejtelme sem volt a történtekről, egy kávéház kert-

helyiségébe tért be és itt tudta meg egyik ismerősétől az egészen határozott alakban jelentkező hírt. Valósággal kín volt megfigyelni és hallani, hogyan kél a szó szoros értelmében vidám jókedvre a helyiség nagyszámú közönsége, micsoda szemmellátható elégtétellel vitatják meg a gaztettet, s miként röppennek fel örvendző, gúnyos és csúfolodó szavak. Még, aki az itt uralkodó politikai fanatizmus kitöréseihez régen hozzászokott is, az sem vonhatta ki magát ezeknek az észleleteknek mélyen lehangoló hatása alól.

6.

Báró Giesl gróf Berchtoldhoz.

Belgrád, 1914 július 24.

A június 28-iki szerencsétlen bűntett óta most már újból némi időt töltöttem állomáshelyemen és így már megengedhetem magamnak, hogy az itt uralkodó hangulatról ítéletet mondjak:

Az annexiós válság óta a Monarchia és Szerbia közötti viszonyt szerb részről megmérgezte: a nemzeti sovinizmus, az ellenséges indulat és a nagyszerb törekvések megvalósítása érdekében szerbeklakta vidékeinken űzött hathatós propaganda. Az utolsó két balkáni háború óta Szerbia hadi sikere ezt a sovinizmust a paroxizmusig fokozta, amelynek kitörései hellyel-közzel az őrület bélyegét viselik magukon.

Talán nem szükséges erre bizonyítékokat és példákat sorolnom fel, bárhol és bármikor tömegesen szolgál velük úgy a politikai társaság, valamint az alsó néposztály is, még pedig pártkülönbségre való tekintet nélkül. Ismeretes sarktétel gyanánt állítom fel azt, hogy Szerbia politikája a Monarchia délszlávoklakta vidékeinek elszakítására s további következményeiben a Monarchiának, mint nagyhatalomnak, megsemmisítésére irányul és csak ezt az egy célt ismeri.

Senki, aki csak egyetlen hétig is kénytelen az itteni politikai légkörben élni és dolgozni, el nem zárkózhatik ennek az igazságnak felismerése elől.

A legutóbbi események, amelyek az itteni politikai hangulatra befolyást gyakorolnak, s amelyek közé a szerajevói merénylet, Hartwig halála és a választási küzdelem is számítható, — még csak fokozták a gyűlöletet a Monarchia ellen.

A szerbek a szerajevói merénylet következtében a habsburgi államok bomlásával, — amiben már előbb is reménykedtek — mint a legrövidebb idő kérdésével, a délszláv vidékek elszakadásával, a bosnyák-hercegovinai forradalommal és a szláv ezredek megbizhatatlanságával pedig mint kétségtelen bizonyosságokkal véltek számolhatni, s ez a délibábos látomás rendszert és látszólagos jogosultságot kölcsönzött nemzeti tébolyuknak.

Az olyannyira gyűlölt Ausztria-Magyarország most már magával jótehetetlennek tűnik fel a szerbek előtt, akik azt — gyűlöletükhöz a megvetés járulván — már-már alig tartják méltónak arra, hogy vele háborút viseljenek, úgy vélekedvén, hogy az, minden fáradság nélkül is, mint szétmállott test fog a közel jövőben megvalósitandó nagyszerb birodalom ölébe hullani.

Olyan lapok is, amelyek nem tartoznak épen a legszélsőbb irányzatúak közé, nap-nap után hirdetik cikkeikben a szomszéd Monarchia tehetetlenségét és bomlását s a megtorlástól való legcsekélyebb félelem nélkül gyalázzák annak közegeit. Uralkodónknak fenkölt személye előtt sem fékezik indulatukat. Még a kormány lapja is a Monarchiában uralkodó állapotokat tünteti fel a gyalázatos merénylet egyetlen okául. A felelősségrevonástól való félelemnek nyoma sincs többé.

A szerb népet évtizedek óta a sajtó neveli és a mindenkori politika a pártsajtótól függ. E nevelés gyümölcse a nagyszerb propaganda és annak förtelmes szüleménye a június 28-iki merénylet.

Mellőzöm azokat az eszelőséggel határos, s a »Times«

által »őrjöngés«-nek nevezett vádakat és gyanusításokat, amelyek Hartwig halála alkalmából hangzottak fel, mellőzöm egyáltalában az egész hazug sajtókampagnet, mely azonban a szerbeket bizonnyal megerősíti abbeli meggyőződésükben, hogy Ausztria-Magyarország kormánya és képviselői törvényen kívül állanak s hogy a »gyilkos«, »bitang«, »aljas osztrák« és hasonló elnevezéseket diszítő jelzőknek kell magunkra nézve tartanunk.

Hartwig halála a szerb politikai világban, amely felismerte e veszteség súlyos voltát, az elhunytnak fanatikus kultuszát idézte fel. És ebben a kultuszban nem csupán a multért való hála vezette a szerbeket, hanem a jövőért való aggódás is, ugy hogy egymással vetélkedtek a szolgai meghunyászkodásban Oroszországgal szemben, hogy annak jóakaratát a jövőre nézve biztositsák.

Harmadik tényező a választási küzdelem, amely minden pártot egyesít az Ausztria-Magyarország ellenes magatartás közös programmjában. A kormányhatalomra aspiráló pártok közül egy sem akar abba a gyanuba keveredni, hogy a Monarchia irányában kislelkű engedékenységre volna képes. Így azután a választási kampagne az Ausztria-Magyarország elleni harc jelszavával folyik.

A Monarchiát külső és belső okokból tehetetlennek, bármely erélyes akcióra képtelennek tartják és azt hiszik, hogy az irányadó tényezőink részéről már is elhangzott komoly szavak csak bluff-számba mennek.

A cs. és kir. hadügyminiszter és a vezérkari főnök szabadságra menetele csak még inkább megszilárdította azt a meggyőződést, hogy Ausztria-Magyarország gyöngesége most már nyilvánvaló.

Valamivel hosszasabban bátorkodtam Excellenciád türelmével élni, nem mintha azt hinném, hogy a fentiekkel valami újat mondok, hanem mivel a viszonyoknak ebben az ismertetésében megokolását látom annak a kényszerítő konkluziónak, hogy a Szerbiával való leszámolást, a Monarchia nagyhatalmi állásáért, sőt létéért való háborút, tartósan elkerülni nem lehet.

Ha elmulasztjuk tisztázni a köztünk és Szerbia közt fennálló viszonyt, úgy részben a magunk hibájából is fogunk majd szenvedni a nehézségek és a viszonyok mostohasága miatt a jövendő küzdelemben, amelyet előbb-utóbb mégis csak meg kell vivnunk.

Annak a szempontjából, aki a viszonyokat a helyszinén figyelheti meg, s aki egyúttal képviseli is az osztrák-magyar érdekeket Szerbiában, a kérdés úgy áll, hogy presztizsünk további rongálását többé már elviselnünk nem lehet.

Ha tehát arra határoznánk el magunkat, hogy messzemenő követeléseket támasszunk, még pedig hathatós ellenőrzéssel kapcsolatban, — mert csakis ilyen ellenőrzés segitségével lehetne a nagyszerb aknamunka Augias-istállóját kitisztogatni, — akkor minden lehető következményt át kellene tekintenünk s magunkat kezdettől fogva erős és szilárd akarattal elhatároznunk arra, hogy mindvégig kitartunk.

Félrendszabályokhoz folyamodni, követelésekkel állani elő, hosszasan alkudozni és végül rothadt kompromiszumot kötni: ez volna a legsúlyosabb csapás, amely Ausztria-Magyarországnak Szerbia előtti tekintélyét és Európában elfoglalt hatalmi állását érhetné.

7.

Gróf Berchtold báró Gieslhez Belgrádban.

Wien, 1914 július 22.

Szíveskedjék Méltóságod az alanti jegyzéket csütörtökön, július 23-án délután a királyi kormánynak átnyujtani:

»Szerbia wieni követe kormánya rendeletére 1909 március 31-én a következő kijelentést tette a cs. és kir. közös kormány előtt:

»»Szerbia elismeri, hogy a Bosznia-Hercegovinában létesült befejezett tény őt jogaiban nem érintette és ennél-

fogva alkalmazkodni fog a hatalmak által a berlini szerződés XXV. cikkével kapcsolatban hozandó bárminő döntéshez. Engedve a nagyhatalmak tanácsának, Szerbia ezentúlra kötelezi magát, hogy felhagy az annexióval szemben mult ősz óta követett tiltakozó és ellenző magatartásával, kötelezi magát továbbá, hogy megváltoztatja jelenlegi politikájának irányát Ausztria-Magyarországgal szemben, hogy vele ezentúl jó szomszédi viszonyban éljen.««

Az utolsó évek története, különösen pedig a június 28-iki fájdalmas események azonban arról tanuskodnak, hogy Szerbiában létezik egy felforgató mozgalom, mely az Osztrák-Magyar Monarchia bizonyos területrészeinek elszakítására irányul. A szerb kormány szemeláttára keletkezett eme mozgalom oda fejlődött, hogy a királyság területén túl terrorisztikus tettekben, a merényletek egész sorozatában és gyilkosságokban nyilatkozik meg.

A szerb királyi kormány nem hogy megfelelt volna az 1909 március 31-iki nyilatkozatban foglalt formális kötelezettségeknek, de mit sem tett e mozgalom elnyomására: türte különböző egyesületek és társulatok bűnös tevékenységét a Monarchia ellen, a sajtó féktelen hangját, a merényletek bűnszerzőinek dicsőítését, katonatisztek és köztisztviselők részvételét a felforgató üzelmekben, az egészségtelen propagandát a közoktatás terén s türte végül mindama manifesztációkat, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a szerb népességet a Monarchia gyűlöletének s intézményei megvetésének tévútjára vezessék.

A szerb királyi kormány e vétkes toleranciája nem szűnt meg akkor sem, midőn a június 28-iki események az egész világ előtt feltárták annak gyászos következményeit.

A június 28-iki merénylet bűnös tetteseinek kijelentéseiből és vallomásaiból kitűnik, hogy a szerajevói merényletet Belgrádban szőtték, hogy a gyilkosok a náluk talált fegyvereket és robbanószereket a »Narodna odbrana« kötelékébe tartozó szerb katonatisztektől és tisztviselők-

től kapták és végül, hogy a bűnösöknek és fegyvereiknek Boszniába való átcsempészését a szerb határszolgálat főnökei szervezték és hajtották végre.

A vizsgálat említett eredményei nem engedik meg, hogy a cs. és kir. közös kormány továbbra is megmaradjon ama türelmesen várakozó magatartás mellett, melyet a Belgrádban összpontosuló s onnan a Monarchia területrészein szított üzelmekkel szemben éveken át tanusított; ellenkezőleg, ezek az eredmények kötelességévé teszik, hogy véget vessen a fondorlatoknak, melyek a Monarchia nyugalmát szüntelenül fenyegetik.

Ezt a célt kívánja elérni a cs. és kir. közös kormány, amidőn kötelességének tartja a szerb kormánytól azt kívánni: jelentse ki hivatalosan, hogy elítéli az Osztrák-Magyar Monarchia ellen irányuló propagandát, vagyis azon törekvések összeségét, melyek végeredményükben a Monarchiához tartozó területrészek elszakítását célozzák és hogy kötelezi magát e bűnös és terrorisztikus propaganda minden eszközzel leendő elnyomására.

E kötelezettségének ünnepélyes jelleget adandó, Szerbia királyi kormánya a hivatalos lap július 26/13-iki számának első oldalán a következő nyilatkozatot fogja közzétenni:

»»Szerbia királyi kormánya elítéli az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát, vagyis azon törekvések összességét, melyek végeredményükben az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó területrészek elszakítását célozzák és őszintén fájlalja ezen vétkes üzelmek gyászos következményeit.

A királyi kormány sajnálja, hogy szerb katonatisztek és tisztviselők a fentérintett propagandában résztvettek és ezáltal veszélyeztették ama jó szomszédi viszonyt, melyre a királyi kormány 1909 március 31-iki nyilatkozatával ünnepélyesen kötelezte magát.

A királyi kormány, amely helyteleníti és elutasítja Ausztria-Magyarország bármely része lakosságának sorsába való beavatkozás minden gondolatát és kísérletét, köteles-

ségének tartja formálisan figyelmeztetni a királyság katonatisztjeit, tisztviselőit és egész népességét, hogy ezentúl a legteljesebb szigorral fog eljárni azokkal szemben, akik vétkessé válnának hasonló üzelmekben és hogy teljes erejével rajta lesz, hogy az ilyen üzelmeket megelőzze és azoknak gátat vessen.««

Ez a nyilatkozat Ő Felsége a király napiparancsa útján egyidejűleg a királyi hadsereg tudomására fog hozatni és a hadsereg hivatalos közlönyében is közzé fog tétetni.

A szerb királyi kormány ezen felül kötelezi magát, hogy:

1. megakadályoz minden közleményt, mely a Monarchia elleni gyűlöletre és megvetésre izgat s amely általános irányzatával annak területi épsége ellen fordul;

2. azonnal feloszlatja a »Narodna odbrana« nevű egyesületet, elkobozza ennek a propagandát szolgáló összes eszközeit és ugyanily módon jár el a Szerbiában létező egyéb egyesületekkel és társulatokkal szemben, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia elleni propagandával foglalkoznak; a királyi kormány meg fogja tenni a szükséges intézkedéseket, hogy a feloszlatott egyletek más elnevezés alatt vagy más alakban ne folytathassák tevékenységüket;

3. késedelem nélkül kiküszöböli a szerbiai közoktatásból és pedig úgy a tantestületből, mint a tanszerekből mindazt, ami az Ausztria-Magyarország elleni propaganda táplálását szolgálja vagy szolgálhatja;

4. eltávolítja a katonai szolgálatból és általában a közigazgatásból az Osztrák-Magyar Monarchia elleni propagandában vétkes összes tiszteket és tisztviselőket; — a cs. és kir. közös kormány fenntartja magának a jogot, hogy ezeknek neveit és tényeit a királyi kormánnyal közölje;

5. elfogadja a cs. és kir. közös kormány közegeinek közreműködését Szerbiában a Monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalom elnyomása körül;

6. bírói vizsgálatot indít a június 28-iki összeesküvés szerb területen tartózkodó részesei ellen;

az ezekre vonatkozó nyomozásokban a cs. és kir. közös kormány részéről kiküldendő közegek fognak résztvenni;

7. sürgősen intézkedik a szerajevói vizsgálat eredményei által kompromitált Tankosić Voija őrnagy és bizonyos Ciganović Milán nevü szerb állami alkalmazott letartóztatása iránt;

8. hathatós eszközökkel megakadályozza a szerb hatóságok közreműködését fegyvereknek és robbanószereknek a határon át való meg nem engedett forgalma körül;

elbocsátja és szigorúan megbünteti a sabáci és ložnicai határszolgálatot teljesítő s a szerajevói merénylet tetteseinek a határátlépés megkönnyítése által nyujtott segitségben bűnös hivatalnokokat;

9. felvilágositást nyujt a cs. és kir. közös kormánynak úgy Szerbiában, mint a külföldön működő magasállású szerb tisztviselők igazolhatatlan nyilatkozatairól, kik hivatalos állásuk dacára nem haboztak a június 28-iki merénylet után adott interjukban az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben ellenséges módon nyilatkozni; végül

10. haladéktalanul értesiti a cs. és kir. közös kormányt az előző pontokban említett rendszabályok foganatositásáról.

A cs. és kir. közös kormány legkésőbb szombaton, folyó hó 25-én esti 6 óráig várja a királyi kormány válaszát.

A jelen jegyzékhez a szerajevói vizsgálatnak a 7. és 8. pontban említett hivatalnokokat érintő eredményeire vonatkozó emlékirat van csatolva.«

* * *

A szerajevói törvényszék által Princip Gavrillo és társai ellen az általuk f. évi június 28-án elkövetett gyilkosság bűntette és az abban való részesség miatt inditott vizsgálat eddigelé a következőket állapitotta meg:

1. A Ferenc Ferdinánd főhercegnek szerajevói tartózkodása alatt leendő meggyilkolására irányuló összeesküvés Princip Gavrillo, Čabrinović Nedeljko, az állítólagos Ciganović Milán és Grabež Trifko közt Tankosić Voija őrnagy közreműködésével Belgrádban jött létre.

2. A hat bombát és a négy Browning-pisztolyt töltényekkel, melyekkel a gonosztevők a merényletet végrehajtották, az állítólagos Ciganović Milán és Tankosić Voija őrnagy adták át Belgrádban Principnek, Čabrinovićnak és Grabežnek.

3. A bombák a szerb hadsereg kragujeváci fegyverraktárából származó kézi gránátok.

4. A merénylet sikerét biztositandó, Ciganović kioktatta Principet, Čabrinovićot és Grabežt a gránátok mikénti használatára nézve és a topsideri lövölde mellett lévő erdőben Browning-pisztolyokkal lövőleckéket adott Principnek és Grabežnek.

5. Hogy Princip, Čabrinović és Grabež részére a bosznia-hercegovinai határon való átkelést és fegyvereiknek titokban átcsempészését lehetővé tegye, Ciganović titkos szállítási rendszert szervezett.

Ezen szervezet alapján a gonosztevők és fegyvereik a sabáci (Popović Rade) és a ložnicai határkapitányok, valamint Grbić Rudivoj ložnicai vámos és különböző magánemberek közreműködésével jutottak el Bosznia-Hercegovinába.

* * *

A fenti jegyzék átnyujtása alkalmával Méltóságod lesz szives élő szóval megjegyezni, hogy Méltóságod utasittatott, miszerint az esetben, ha a királyi kormánytól időközben nem nyerne *fenntartás nélküli* hozzájáruló választ, a jegyzékben megszabott s a közlés napjától és órájától számitandó 48 órai határidő eltelte után a cs. és kir. követség személyzetével hagyja el Belgrádot.

8.

Gróf Berchtold a berlini, római, párizsi, londoni, szentpétervári és konstantinápolyi cs. és kir. nagykövetekhez.

Wien, 1914 július 22.

A cs. és kir. közös kormány kényszerítve érezte magát arra, hogy csütörtökön, folyó hó 23-án, a következő jegyzéket intézze a belgrádi cs. és kir. követ útján a szerb királyi kormányhoz. (Lásd a belgrádi cs. és kir. követnek 1914 július 22-éről adott utasítást.)

Van szerencsém Nagyméltóságodat felkérni: méltóztassék ennek a jegyzéknek tartalmát közölni azzal a kormánnyal, amelynél akkreditálva van, s közléséhez a következő kommentárt fűzni:

A szerb királyi kormány 1909 március 31-én a fentidézett szövegű nyilatkozatot intézte Ausztria-Magyarországhoz.

Szerbia azonban nyomban e nyilatkozatát követőleg oly politikába bonyolódott, amely forradalmi eszméket iparkodott az Osztrák-Magyar Monarchia szerb lakosságába csöpögtetni, s ezzel előkésziteni a Szerbiával határos területek elszakítását az Osztrák-Magyar Monarchiától.

Szerbia bűnös agitációk színhelyévé vált.

Mihamar társulatok és szövetkezetek alakultak azzal a bevallott vagy titkolt célzattal, hogy Ausztria-Magyarországhoz tartozó területeken zavarokat szítsanak. E társulatok és szövetkezetek tagjai között találhatók: tábornokok és diplomaták, állami tisztviselők és bírák, egyszóval a királyság hivatalos és nem-hivatalos világának előkelőségei.

A szerb hírlapirodalom majdnem egészen ennek a monarchiaellenes propagandának szolgálatába szegődött, s nincs nap, amelyen szerb sajtóorgánumok ne buzdítanák olvasóikat a szomszédos Monarchia gyűlöletére és megvetésére vagy pedig merényletekre, amelyek több-

kevesebb nyiltsággal Ausztria-Magyarország biztonsága és integritása ellen irányulnak.

Az ügynökök nagy száma munkálkodik azon, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia elleni agitációt minden eszközzel szítsa és szomszédos területeinek ifjúságát megmételyezze.

Az összeesküvésnek a szerb politikusok körében otthonos szelleme, amelynek véres nyomait viselik a királyság évkönyvei, az utolsó balkánválság óta még inkább elmérgesedett; az eddigelé Macedóniában működött bandák tagjai most az Ausztria-Magyarország ellen irányuló terrorisztikus propaganda rendelkezésére bocsátották magukat.

Szerbia kormánya úgy vélte, hogy ezekkel az üzelmekkel szemben, amelyeknek Ausztria-Magyarország évek óta ki van téve, nem tartozik még a legcsekélyebb rendszabályt sem alkalmazni. Így szegte meg Szerbia az 1909 március 31-iki nyilatkozattal ráhárult kötelességeket, így került ellentétbe Európa akaratával s azzal a kötelezettséggel, melyet Ausztria-Magyarországgal szemben vállalt.

Azt a béketürést, melyet a cs. és kir. közös kormány Szerbiának kihívó magatartásával szemben tanusított, Ausztria-Magyarország területi désintéressement-ja s az a reménység sugallta, hogy a szerb kormány végre mégis csak igazi becse szerint fogja értékelni az Osztrák-Magyar Monarchia barátságát. Amidőn Szerbia politikai érdekeivel szemben jóakaró magatartást tanusított, tette ezt a cs. és kir. közös kormány abban a reményben, hogy a királyság saját viselkedése tekintetében is hasonló irány követésére fogja majd magát határozni. Főleg akkor várta Ausztria-Magyarország a szerb politikai eszméknek ebbe az irányba terelődését, amikor, az 1912. év eseményei után, érdekeltségtől és nehezteléstől mentes magatartásával Szerbiának oly tetemes területi gyarapodását tette lehetővé.

Az Ausztria-Magyarország részéről a szomszédos állammal szemben megnyilvánult ez a jóindulat azonban semmit sem változtatott a királyság eljárásán. Szerbia továbbra is megtűrte területén azt a propagandát, amelynek

gyászos következményeit az egész világ előtt feltárta ez évi június 28-ika, amely napon a Monarchia prezumptív trónörököse fenséges nejével együtt egy Belgrádban szőtt összeesküvés áldozatául esett.

Ily körülmények között a cs. és kir. közös kormánynak arra kellett határoznia magát, hogy újabb és sürgős lépéseket tegyen Belgrádban avégből, hogy a szerb kormányt az Osztrák-Magyar Monarchia biztonságát és területi épségét fenyegető felforgató mozgalom továbbharapódzásának meggátlására indítsa.

A cs. és kir. közös kormány meg van győződve arról, hogy amikor ezt a démarche-t megteszi, teljes érzelmi összhangban van valamennyi civilizált nemzettel, amely nem engedheti meg, hogy a királygyilkosság a politikai küzdelemben büntetlenül használható fegyverré váljék, s hogy az európai béke a Belgrádból kiinduló üzelmek által állandóan háboríttassék.

A fentiek támogatására a cs. és kir. közös kormány a .... kormány rendelkezésére bocsát egy dossier-t, amely fényt vet a szerb mesterkedésekre, s az ezek és a június 28-iki merénylet közt fennálló kapcsolatra.

Azonos közlés megy a többi szignatárius hatalmaknál akkreditált cs. és kir. külképviseletekhez is.

Felhatalmazom Excellenciádat, hogy a jelen sürgönyt másolatban a külügyminiszter úr kezei közt hagyhassa.

9.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *1914 július 23.*

Feltehető lévén, hogy az entente-hatalmak közül leginkább Anglia nyerhető meg annak, hogy Belgrádban tett mai lépésünket tárgyilagos megítélésben részesítse, felkérem Excellenciádat, méltóztassék 24-ikén, a körjegyzéknek a Foreign Office-ban való átnyujtása alkalmával, kon-

verzációja során, többek közt arra is rámutatni, hogy Szerbiának módjában állott volna élét vennie a részünkről várható komoly lépéseknek, ha a maga részéről spontán módon megteszi vala a kellő intézkedéseket aziránt, hogy szerb földön vizsgálatot indítsanak a június 28-iki merénylet szerb részesei ellen és felfedjék a bűntény szálait, amelyek — miként ez beigazoltatott — Belgrádból vezetnek Szerajevóba.

A szerb kormány, jóllehet számos általánosan tudott gyanuok utalt Belgrádra, ebben az irányban mind a mai napig nemcsak hogy semmit sem tett, hanem ellenkezőleg, arra törekedett, hogy a meglévő nyomokat elenyésztesse.

Így belgrádi követségünk távirati jelentéséből kitűnik, hogy a merénylők egybehangzó vallomása által terhelt Ciganović szerb államhivatalnok a merénylet napján még Belgrádban időzött, de három nappal később, amikor nevét a lapok emlegették, már elhagyta a várost. Tudvalevőleg a szerb sajtófőnök is kijelentette, hogy Ciganović Belgrádban teljesen ismeretlen.

Ami követeléseinknek rövid határidőhöz kötését illeti, ez a szerb halogató fogások körül sok éven át szerzett tapasztalatainkban leli magyarázatát.

Mi azokat a követeléseket, amelyeknek teljesítését Szerbiától kívánnunk kell s amelyek voltaképen csak azt foglalják magukban, ami egymással békében és barátságban élni óhajtó államok között önként értetődik, nem tehetjük alkudozás és kompromisszum tárgyává s közgazdasági érdekeinkre való tekintettel nem kockáztathatjuk egy olyan politikai methódus elfogadását, amely módot nyujtana Szerbiának arra, hogy a keletkezett válságot tetszése szerint meghosszabbítsa.

10.

Gróf Mensdorff gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *London, 1914 július 24.*

A körjegyzéket imént adtam át Sir E. Grey-nek, ki azt figyelmesen átolvasta. Az ötödik pontnál megkérdezte, hogy az miképen értelmezendő. Kormányunk szerveinek Szerbiába való kirendelése, úgymond, egyértelmü volna Szerbia állami függetlenségének megszünésével. Azt feleltem, hogy p. o. rendőri szervek közremunkálása egyáltalában nem érinti az állami szuverénitást.

Sajnálkozott a határidőhöz kötés miatt, mert ezzel lehetetlenné válik az első izgalmat lecsillapitani és Belgrádra abban az irányban hatni, hogy nekünk kielégitő választ adjon. Ultimátumot még mindig lehet intézni, ha a válasz el nem fogadható.

Hosszasan fejtegettem álláspontunkat (védekezés szükségé a folytonos felforgató kisérletek ellen, amelyek a Monarchia területét fenyegetik; legvitálisabb érdekeink megoltalmazása; a sokszorosan tanusitott eddigi konciliáns magatartás legteljesebb balsikere Szerbiával szemben, amelynek most több mint három heti ideje volt önszántából vizsgálatot inditani a merényletben részesek ellen; stb.).

Az államtitkár megismételte aggályait a rövid határidőhöz kötés miatt, de elismerte, hogy az, amit a szerajevói bűntettben való részességről mondunk, úgyszintén több más kivánságunk is jogosult.

Kész volna az ügyet olyan kérdésnek tekinteni, amely csak Ausztria-Magyarországot és Szerbiát érinti. Igen tart azonban (»apprehensiv«) tőle, hogy több nagyhatalom háborúba keveredhetnék. Oroszországról, Németországról, Franciaországról beszélve megjegyezte, hogy a franciaorosz szövetség határozmányai körülbelül úgy szólhatnak, mint a hármas-szövetségéi.

Tüzetesen kifejtettem előtte álláspontunkat és határozottan megismételtem, hogy ebben az esetben állhatatosaknak kell maradnunk, hogy mégis valamelyes biztosítékokat szerezzünk magunknak, minthogy az eddigi szerb nyilatkozatokban foglaltakat soha meg nem tartották. Értem, hogy ő elsősorban csakis az európai békére lehető visszahatás kérdését veszi fontolóra, de hogy álláspontunkat méltányolhassa, a mi helyzetünkbe is bele kell képzelnie magát.

Nem akart ennek a tárgynak részletesebb megvitatásába bocsátkozni; a jegyzéket is — úgymond — alaposabban kell tanulmányoznia. Elsősorban is a német és a francia nagykövetet fogja magához kérni, mivel mindenekelőtt azokkal az államokkal kell eszmecserét folytatnia, amelyek Ausztria-Magyarországnak és Oroszországnak szövetségesei, de saját maguk Szerbiában közvetlenül érdekelve nincsenek.

11.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 24.*

A f. hó 22-iki utasítást a távollevő külügyminiszter helyettesítésével megbízott igazságügyminiszter előtt imént felolvastam s a másolatot hátrahagytam. Úgy láttam, hogy Bienvenu Martin minisztert, ki a mai reggeli lapokból nagyjából tájékozva volt belgrádi démarche-unk tartalmáról, közlésem meglehetősen impresszionálta. Anélkül, hogy a szöveg közelebbi megvitatásába bocsátkozott volna, készségesen elismerte, hogy a legutóbbi idők eseményei és a szerb kormány magatartása érthetővé teszi részünkről az erélyes közbelépést.

A Belgrádban átnyujtott jegyzék 5. pontja, úgylátszik különösen feltűnt a miniszternek, mivel azt kétszer is felolvastatta magának.

A miniszter megköszönte közlésemet, amely, mint mondta, beható tanulmány tárgya lesz. Felhasználtam az alkalmat annak hangsúlyozására, hogy olyan kérdés forog szóban, amelyet közvetlenül Szerbia közt és mi közöttünk kell elintézni, viszont azonban egyetemes európai érdek, ha azt a nyugtalanságot, melyet az ellenünk folyó szerb aknamunka évek óta ébren tart, végre tiszta helyzet váltja fel. A békének és rendnek minden barátja — és ezek közé sorolom elsősorban Franciaországot — helyesen cselekednék tehát, ha komolyan azt tanácsolná Szerbiának, hogy magatartását gyökeresen változtassa meg és jogos követeléseinket elégítse ki.

A miniszter elismerte, hogy Szerbiának kötelessége erélyesen eljárni a szerajevói gyilkosok esetleges bűntársai ellen, mely kötelessége alól feltehetőleg nem is fogja kivonni magát. Nyomatékosan hangsúlyozva Franciaország rokonszenvét Ausztria-Magyarország iránt és a köztünk fennálló jó viszonyt, azt a reményét fejezte ki, hogy a vitás kérdés békésen s kívánságainknak megfelelő módon fog elintézést nyerni.

A miniszter egyáltalában nem tett kísérletet arra, hogy Szerbia magatartását szépítgesse vagy védelmezze.

12.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 24.*

Báró Schoen ma, utasításához képest, közölni fogja itt, hogy Szerbiával való kontroverziánk — a berlini kabinet nézete szerint — olyan ügy, amely csupán Ausztria-Magyarországra és Szerbiára tartozik.

Ezzel kapcsolatban sejtetni fogja, hogy ha valamely állam harmadik fél gyanánt be akarna avatkozni az ügybe, az esetben Németország, híven szövetségi kötelezettségeihez, a mi oldalunkon lesz.

13.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 24.*

Báró Schoen épen most tette meg a démarche-ot, amelyre utasitva volt.

Bienvenu Martin azt felelte, hogy véglegesen még nem nyilatkozhatik, de már most is közölhet annyit, hogy a francia kormány is úgy vélekedik, miszerint Szerbiával való kontroverziánkhoz csakis nekünk kettőnknek van közünk és hogy Párisban a kérdés közvetlen és békés megoldását remélik. Az itteni szerb követnek azt tanácsolták, hogy kormánya engedjen minden pontban, amennyire csak lehetséges, — persze azzal a megszoritással: »amennyiben szuverén jogai nem érintetnek«.

Báró Schoen hangsúlyozta annak európai szükségességét, hogy az örökös háboritás fészkét Belgrádban végre eltávolitsák.

14.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 24.*

A külügyminiszter azzal fogadott, hogy tudja, mi visz hozzá és rögtön kijelentheti, hogy démarche-omhoz nem foglalna állást. Belekezdtem megbizatásom felolvasásába. Első izben a merényletek sorozatának emlitésénél szakitott félbe és felvilágositásaimra azt kérdezte: vajjon be van-e bizonyitva, hogy ezek valamennyien Belgrádból indultak ki. Hangsúlyoztam, hogy azok a szerb izgatás következményei. A felolvasás további folyamán megjegyezte, hogy tudja miről van szó: háborút akarunk inditani Szerbia ellen s ez volna hozzá az ürügyünk. Azt válaszoltam, hogy az utóbbi években tanusitott magatartásunk elegendő bizonyiték arra, hogy Szerbiával szem-

ben sem ürügyet nem keresünk, sem szükségünk nincs ürügyre. Az általunk követelt ünnepélyes kijelentések nem találtak a miniszter részéről ellenzésre; csak azt az állítást hajtogatta mindegyre, hogy Pasić ebben az értelemben már nyilatkozott, amit én helyreigazítottam. »Il dira cela 25 fois si vous voulez«, — vetette közbe. Én felemlítettem, hogy nálunk senki sem támadja Szerbia integritását vagy dinasztiáját. Legélénkebben a »Narodna odbrana« feloszlatása ellen nyilatkozott a miniszter, amit — úgymond — Szerbia sohasem fogna megtenni. De ellenezte a miniszter a cs. és kir. közegeknek a szubverzív mozgalom elnyomásában való részvételét is. Szerbia nem lesz tehát többé úr a saját házában! »Önök azután majd mindegyre interveniálni akarnak és milyen élete lesz akkor Európának!« Nyugodtabb, mint eddig, — válaszoltam — hogyha Szerbiában megvan a jóakarat.

A jegyzékhez fűzött kommentárt meglehetősen nyugodtan hallgatta végig; annál a passzusnál, hogy érzéseinkben egyeknek tudjuk magunkat az összes civilizált nemzetekkel, azt vetette közbe, hogy ez tévedés. A lehető legnagyobb nyomatékkal utaltam arra, mennyire elszomorító volna, ha mi ebben a kérdésben, amikor kockán forog mindaz, ami előttünk a legszentebb és ami — bármit mondjon is a miniszter úr — Oroszországban is szent, nem találnánk Oroszországban megértésre, — mire ő kisebbíteni igyekezett az ügy monarchikus oldalát.

A kormányok rendelkezésére bocsátott dossier-ra nézve azt kérdezte, hogy mire való volt ez a fáradság, mikor már úgyis ultimátumot intéztünk Szerbiához. Ez bizonyítja — szerinte — legjobban, hogy nem is törekszünk az eset elfogulatlan megvizsgálására. Erre én megjegyeztem, hogy ebben az Ausztria-Magyarország és Szerbia között fennforgó ügyben elegendők eljárásunkhoz a saját vizsgálatunk eredményei és csak arra vagyunk hajlandók, hogy a hatalmaknak, amennyiben azok iránt érdeklődnek, további felvilágosításokkal szolgáljunk, titkolni valónk nem lévén.

A miniszter kijelentette, hogy most, az ultimátum *után*, tulajdonképen egy csöppet se kíváncsi. Úgy állította be a dolgot, mintha mi okvetlenül háborút akarnánk Szerbiával viselni. Az én válaszom az volt, hogy mi a világ legbékeszeretőbb hatalma vagyunk és nem akarunk egyebet, mint területünket idegen forradalmi mozgalmaktól, dinasztiánkat pedig bombáktól megóvni.

A további fejtegetések során a miniszter — kinek állásfoglalása, relatív nyugodtsága ellenére is teljességgel elutasitó és ellenséges volt, — még egyszer megjegyezte, hogy mi kétségkívül komoly helyzetet teremtettünk.

15.

Az orosz hivatalos lap kommünikéje.

Szentpétervár, 1914 július 24.

A szentpétervári távirati iroda jelenti:

A hivatalos lap a következő kommünikét közli:

A császári kormány, élénken aggódva a meglepő események és Ausztria-Magyarországnak Szerbiához intézett ultimátuma miatt, figyelemmel kiséri fejlődésében az osztrák-magyar-szerb konfliktust, amelyben Oroszország nem maradhat indifferens.

16.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 24.*

Öt óra hosszat tartott minisztertanács után a külügyminiszter este a német nagykövetet fogadta és hosszas megbeszélést folytatott vele.

A miniszter ez alkalommal azt a minden valószínűség szerint a minisztertanács eredményének tekintendő

nézetet vallotta, hogy az osztrák-magyar-szerb viszály nem csupán ezekre az államokra szoritkozó, hanem egész Európára tartozó ügy, mert a szerb nyilatkozattal 1909-ben egész Európa auspiciumai között jött létre a kiegyezés.

Kiemelte a miniszter, hogy őt különösen az a körülmény érintette kellemetlenül, hogy Ausztria-Magyarország egy dossier megvizsgálását ajánlotta fel akkor, mikor már elküldötte ultimátumát. Oroszország a részünkről rendelkezésre bocsátott dossier nemzetközi vizsgálatát fogja követelni.

Német kollégám nyomban figyelmeztette a minisztert, hogy Ausztria-Magyarország nem fogad el beavatkozást a Szerbiával szemben fennálló differenciájába és hogy Németország a maga részéről szintén nem akceptálhatja olyas valami feltevését, mely a szövetségestárs nagyhatalmi méltóságával ellenkezik.

A megbeszélés további során a miniszter kijelentette, hogy az, amit Oroszország közömbösen nem fogadhatna, az Ausztria-Magyarországnak abbeli esetleges szándéka volna, hogy »felfalja« Szerbiát (»de dévorer la Serbie«). Gróf Pourtalès azt válaszolta, hogy Ausztria-Magyarország részéről ilyen intenciót nem tételez fel, mivel ez ellentétben volna a Monarchia legsajátabb érdekeivel. Ausztria-Magyarország nyilván csak arra törekszik, hogy Szerbiát a joggal kiérdemelt fenyítésben részesitse (»d'infliger à la Serbie le châtiment justement mérité«). A miniszter kételyének adott kifejezést afelett, hogy Ausztria-Magyarország — még ha erre nézve kijelentéseket is tenne — beérné-e ennyivel? Majd azzal az óhajtással fejezte be a beszélgetést, hogy Németország Oroszországgal együttesen működjön közre a béke fenntartása érdekében. Mire a német nagykövet biztosította őt, hogy Németország bizonyára nem akar háborút felidézni, azonban szövetségestársa érdekeit magától értetődőleg teljes mértékben képviseli.

17.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 július 24.*

Excellenciád tegnapi táviratára. Kérem Sir E. Greyt nyomban felvilágositani, hogy Belgrádban tett tegnapi démarche-unk nem tekintendő formális ultimátumnak, hanem csupán határidőhöz kötött démarche-ról van szó, amelyet — s ezt méltóztassék Sir E. Grey-el szigorúan bizalmasan közölni — ha a határidő eredménytelenül telik le, egyelőre csak a diplomáciai összeköttetés megszakítása és a szükséges katonai előkészületek megkezdése fog követni, miután okvetlenül el vagyunk szánva arra, hogy jogos követeléseinknek érvényt szerezzünk.

Excellenciádat felhatalmazom annak megjegyzésére, hogy Szerbiát, ha a határidő letelte után csak katonai előkészületeink nyomása alatt engedne, mindenesetre köteleznünk kellene felmerült költségeink megtérítésére; — tudvalevőleg már két izben (1908. és 1912.) kellvén Szerbia miatt mozgósitanunk.

18.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Wien, 1914 július 24.

Július 24-én délelőtt fogadtam az orosz ügyvivőt és biztositottam róla, hogy különös súlyt helyezek arra, hogy őt belgrádi lépésünkről, mihelyt lehetségessé vált, értesitsem és erre vonatkozó álláspontunkat előtte kifejtsem.

Kudascheff herceg, megköszönve a figyelmességet, nem titkolta előttem, hogy nyugtalanságot érez Szerbia elleni kategorikus eljárásunk miatt és megjegyezte, hogy Szentpétervárott mindig attól tartottak, hogy démarche-unk

Szerbia megalázásának alakját fogja magára ölteni, ami Oroszországban nem maradhatna visszahatás nélkül.

Gondom volt rá, hogy az orosz ügyvivőt ebben az irányban megnyugtassam. Célunk az — mondtam —, hogy Szerbiának a Monarchiához való tarthatatlan viszonyát tisztázzuk és e célból a szerb kormányt arra indítsuk, hogy egyrészt nyilvánosan dezavuálja és közigazgatási rendszabályokkal fojtsa el a Monarchia jelenlegi birtokállománya ellen irányuló áramlatokat, másrészt nyujtson módot nekünk arra, hogy ezeknek a rendszabályoknak lelkiismeretes végrehajtásáról meggyőződhessünk. Behatóan kifejtettem, mekkora veszéllyel járna a nagyszerb propaganda további tűrése nemcsak a Monarchia integritására, hanem Európa egyensúlyára és békéjére is és hogy mennyire veszélyeztetné az összes dinasztiákat — köztük nem utolsó sorban az oroszt is —, ha polgárjogot nyerne az a felfogás, amely büntetlenséget igényel egy oly mozgalom számára, amely a gyilkosság fegyverével mint nacionálista harci eszközzel él.

Végül utaltam arra, hogy nem törekszünk új területek szerzésére, hanem csupán a meglevőnek megtartására, amely álláspontnak az orosz kormánynál megértésre kell találnia.

Kudascheff herceg erre megjegyezte, hogy nem ismeri kormányának álláspontját és azt sem tudja, hogy minő állást fog Szerbia az egyes követelésekkel szemben elfoglalni. Beszélgetésünk végén pedig hangsúlyozta, hogy nem fogja elmulasztani, hogy kormányának tudomására hozza a lépésünkről nyert értesüléseket, nevezetesen azt, hogy nem áll szándékunkban Szerbiát megalázni.

19.

Gróf Berchtold a berlini, római, párisi, londoni, szentpétervári és konstantinápolyi cs. és kir. nagykövetekhez.

Wien, 1914 július 25.

Mellékelve megküldöm Excellenciádnak a hatalmakhoz intézett körjegyzékben jelzett dossiert, mely a nagyszerb propagandát és ennek a szerajevói merénylettel való kapcsolatait tárgyalja.

Méltóztassék ezt a dossiert az ottani kormány tudomására hozni.

Emlékirat.

Az a Szerbiából kiindult mozgalom, melynek célja Ausztria-Magyarország délszlávoklakta vidékeinek a Monarchiától való elszakítása és Szerbiával állami egységbe való összeolvasztása, hosszú időre nyúlik vissza.

Ez a végcéljaiban mindig egyforma és csupán eszközeiben és intenzitásában változó propaganda az annexiós válság idején érte el szerb földön egyik tetőpontját. A titkolódzás védő köpenyét ledobva s tendenciáit beismerve, akkoriban nyiltan lépett ki a síkra és a szerb kormány védnöksége alatt az összes rendelkezésére álló eszközök felhasználásával megkísérelte szándékainak megvalósítását.

Mialatt az egész szerb sajtó gyűlölködő és a tényeket elferditő kirohanásokban a Monarchia elleni harcra hívta fel nemzetét, addig, a propaganda egyéb eszközeitől eltekintve, társulatok alakultak, amelyek a harcot előkészítették.

Ezek közül jelentőségben a »Narodna odbrana« magaslott ki. Ezt a társulatot, amely, egy akkoriban fennállott forradalmi bizottságból magánegyesületként alakult ugyan, de teljesen a belgrádi külügyi hivataltól függ, szerb katonai és polgári funkcionáriusok létesítették. Alapítói voltak többek között: Jauković Božo tábornok, Jovanović Ljuba,

Davidović Ljuba és Vulović Velislav volt miniszterek, Dačić Živojin, az állami nyomda igazgatója, Tankosić Voija és Pribičević Milán őrnagyok, illetve — akkoriban még — századosok. Az egylet az Osztrák-Magyar Monarchia ellen készülő háború céljaira szabad csapatok kiképzését és felszerelését tűzte ki feladatául. (Lásd a 2. mellékletet.)

A »Narodna odbrana« akkori tevékenységéről szemléltető képet nyujt többek között az a vallomás, melyet a szerajevói kerületi bíróság előtt tanuként kihallgatott Krstanović Trifko bosnyák-hercegovinai honos tett, aki annakidején Belgrádban tartózkodott és akit a »Narodna odbrana« több más monarchiabeli honossal együtt komitácsinak fogadott fel. Az 1909. év elején Krstanovićot 140 bandatársával együtt a bandák kiképzésére létesített čuprijai (jagodinai kerület) iskolába vitték, amely Tankosić Voija és Putnik Dušan századosok vezetése alatt állott. Ebben az iskolában kizárólag szerb tisztek működtek tanítók gyanánt. Janković Božo tábornok és Pribičević Milán százados rendszeres időközökben szemlét tartottak e háromhónapos bandatanfolyam felett.

Itt nyertek a leendő komitácsik oktatást a céllövésben, bombavetésben, aknák lerakásában, vasutak, alagutak és hidak robbantásában, valamint a távíróvezetékek széttrongálásában. Feladatuk az volt, hogy újonnan szerzett ismereteiket parancsnokaik rendelkezése szerint Boszniában és Hercegovinában tettekre váltsák.

A »Narodna odbrana«-nak ezzel az egészen nyiltan űzött és a szerb kormány részéről támogatott akciójával készítették akkoriban elő a bandaháborút Ausztria-Magyarország ellen. E célból a Monarchia kötelékében álló polgárokat hazaárulásra csábították és rendszeresen arra neveltek, hogy mint szerb emisszáriusok, alattomos merényleteket intézzenek hazájuk védelmi eszközei ellen.

Az agresszív aspirációknak ez az időszaka lezárult a szerb kormány 1909. évi március hó 31-én tett nyilatkozatával, melyben Szerbia kijelentette, hogy belenyugszik a dolgoknak Bosznia és Hercegovina annektálásával terem-

tett nemzetközi- és közjogi új rendjébe és ünnepélyes ígéretet tett, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiával a jövőben barátságos viszonyban kíván élni.

Úgy látszott, mintha ezzel a nyilatkozattal a nyugtalanság állandó forrásául szolgált osztrák-magyar ellenes mozgalom is véget ért és Szerbia rálépett volna a Monarchiához őszinte barátsággal való közeledésnek útjára. Ha a szerb kormány akkoriban megvonja támogatását ettől a monarchiaellenes propagandától s ellene kötelességszerűen eljár, az esetben az egész mozgalom rövides kimúlásra ítélve, már csak ideig-óráig tengődhetett volna. Viszont a Monarchia délszlávok lakta vidékei és Szerbia között nyelvi, ethnikai és kulturális téren fennálló érintkezési pontoknak a kölcsönös barátság és párhuzamos érdekek szellemétől áthatott együttes kulturmunkához kellett volna vezetniök.

Ámde ezek a remények nem teljesültek.

A monarchiaellenes aspirációk tovább folytak és minthogy a szerb kormány mitsem tett a mozgalom elnyomására, az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propaganda az ő szemeláttára mindjobban kiszélesedett, mind terjedelmesebbé és mélyebbé vált. A Monarchia elleni gyűlöletet ébren tartották és tüzét addig élesztgették, míg olthatatlanná vált. A megváltozott helyzethez alkalmazott régi eszközökkel, melyeket új módszerekkel egészítettek ki, Szerbia népét az »elkerülhetetlen megsemmisítő harcra« hívták fel Ausztria-Magyarország ellen. Szisztematikusan titkos fonalakkal hálózták be a Monarchia délszlávok lakta vidékeit és hazaárulásra toborozták ezeknek lakosait.

Főleg a szerb sajtó nem szűnt meg azóta állandóan ebben a szellemben működni.

A mai napig nem kevesebb, mint 81 szerbiai folyóirattól kellett a hazai büntető törvényekbe ütköző tartalmuk miatt a postai szállítás jogát megvonni.

Azok közül a büntető jogszabályok közül, melyek az uralkodó fenkölt személyét, legmagasabb házának tagjait és az állam integritását védik, talán egyet sem hagytak

a szerb lapok megsértetlenül. Ezeknek a lapvéleményeknek tömkelegéből kiszemelt s más-más időből származó néhány izelitő próba az 1. mellékleten található.

Anélkül, hogy Szerbia közvéleményének eme megnyilatkozásairól részletes tárgyalásba kivánnánk bocsátkozni, meg kell annyit jegyeznünk, hogy Bosznia és Hercegovina annexióját, ennek az aktusnak szerb részről történt elismerése ellenére is, mindmaiglan épúgy, mint annak előtte, rablásnak tüntetik fel, mely Szerbia kárára követtetett el s amely még orvoslást igényel. Eż a gondolat nemcsak a legszélső irányzatú lapokban fordul minduntalan elő és pedig bárdolatlan hangjuk minden változatában, hanem — alig leplezett alakban — kifejezésre jut a belgrádi külügyi hivatalhoz annyira közel álló »Samouprava«-ban is (1. melléklet *b)* pont).

Épily kevéssé mulaszthatjuk el ráterelni a figyelmet arra, hogy miként értékesítették publicisztikailag azt a merényletet, melyet 1910. évi június hó 15-én Zerajić Bogdán követett el Szerajevóban Varešanin táborszernagy, Bosznia és Hercegovina tartományi főnöke, ellen.

Ismeretes, hogy Zerajić közvetlenül a merénylet után öngyilkossá lett és a tett elkövetése előtt valamennyi irományát elégette. Ennélfogva merényletének inditó okait nem lehetett teljesen tisztázni. Egy nála talált jelvényből azonban mindenesetre arra lehetett következtetni, hogy Krapotkin eszméinek hive volt. A megejtett nyomozás is azt mutatta, hogy anarchisztikus alapon álló bűntett esete forgott szóban.

Ez azonban Szerbia sajtóját nem riasztotta vissza attól, hogy a merénylőt ne szerb nemzeti hősként ünnepelje és tettét ne dicsőítse. Sőt a »Politika« formálisan tiltakozott az ellen, hogy Zerajić anarchista lett volna és a szerbeknek reklamálta őt, »mint hősies szerbet, kinek nevét minden szerb tisztelettel és fájdalommal fogja kiejteni«.

Ugyanennek az évnek augusztus havi 18-át* a »Poli-

* Ő cs. és apostoli kir. Felsége születésnapja.

tika« megfelelő alkalomnak találta arra, hogy újból foglalkozzék Zerajić merényletével, »kinek nevét a nép mint valami ‚szentségest‘ emlegeti« és hogy a merényletet költeményben ünnepelje (1. melléklet *a)* pont).

Ilyenképen ezt a merényletet is, melynek semmi köze sem volt a Monarchiával szemben táplált területi aspirációkhoz, ezeknek az eszméknek szolgálatába kényszerítették és Zerajić glorifikálása révén a gyilkosságot teljes nyiltsággal dicséretre és utánzásra méltó eszközül ismerték el a jelzett ideák megvalósításáért folytatott harcban. A gyilkosságnak, mint a Monarchia elleni harcban szabadon alkalmazható módszernek ez a szentesítése a szerb lapokban később, midőn Jukićnak Čuvaj királyi biztos ellen elkövetett merényletéről írnak, újból kifejezésre jut (1. melléklet *c)* pont).

Ezek a nemcsak Szerbiában terjesztett, hanem — mint később szó lesz róla — jól szervezett titkos utakon a Monarchiába is becsempészett újságok keltették fel és tartották ébren a nagy tömegeknek azt a hangulatát, melyben a monarchiaellenes szövetkezések mesterkedései termékeny talajra találtak.

Ennek az egyesületek révén folyó agitációnak középpontja a »Narodna odbrana« lett, melynek vezetősége most is ugyanazokból állott, mint az annexió idején. Ezúttal is, mint annakidején, a Monarchia leghevesebb ellenfelei állanak az egylet élén, mint a legerélyesebb és legtevékenyebb szervezők: Janković Božo tábornok, Dačić Živojin, az állami nyomda igazgatója, továbbá Pribičević Milán és Tankosić Voija őrnagyok. A szervezetében széles és szilárd alapokra fektetett és szigorú hierarchiával tagolt (lásd a 2. mellékletet »Szervezet« alatt) »Narodna odbrana« csakhamar mintegy 400 bizottság felett rendelkezett, melyek élénk agitációt fejtettek ki.

Ehhez járult, hogy a »Narodna odbrana» a legszorosabb összeköttetésbe lépett a lövészszövetséggel (762 egyesület), a »Dušan Silni« Szokol-szövetséggel (2500 tag), az olympiai klubbal, a »Knez Mihajlo« lovagló egyesülettel,

a vadászszövetséggel és a kulturligával s szolgálatába állított számos más egyesületet is, melyek mindannyian a »Narodna odbrana« vezetésével és támogatásával, az ő szellemében működnek. Ezek az egyesületek az állandó és kölcsönös egymásrahatás következtében úgyszólván amalgamizálódtak, úgy hogy ma voltaképen valamennyien csak tagjai a »Narodna odbrana« testének.

A »Narodna odbrana« ily módon egész Szerbiát az agitáció sűrün szőtt hálójával vonta be, magához vonva ezzel mindazokat, akikben fogékonyság lakott eszméi iránt.

Hogy a »Narodna odbrana« milyen szellemben működik, az hivatalos egyleti közleményeiből is világosan kitűnik.

Alapszabályaiban kulturegyletnek mondja magát, mely csak Szerbia lakosságának szellemi és testi fejlődését és anyagi megerősödését viseli szívén, de egyesületi közlönyében (lásd 2. melléklet) már létének igazi és egyedüli okát, úgynevezett »reorganizált programmját« leplezi le.

És pedig:

A szerb népnek, »fanatikus és fáradhatatlan munkával«, annak az ürügye alatt, hogy a Monarchia »szabadságától és nyelvétől akarja megfosztani, sőt Szerbiát szét akarja zúzni«, azt a »szent igazságot« kell hirdetni, hogy elengedhetetlenül szükséges »első és legnagyobb ellensége« — Ausztria-Magyarország — ellen »fegyverrel és ágyúval irtó hadjáratot« folytatni és a népet »minden eszközzel« előkésziteni arra a harcra, amelyet a »leigázott területek felszabadítására« kell inditani, — amely területeken »7 millió elnyomott testvér szenved«.

Kizárólag ennek az eszmének szolgálatában állanak a »Narodna odbrana« »kulturális törekvései«, melyek csupán eszközök arra, hogy a népet az áhitott monarchiaellenes irtóháború céljaira szervezzék és neveljék.

De ugyanebben a szellemben működnek a »Narodna odbrana«-hoz affiliált összes többi egyesületek is, amire a kragujeváci Szokol-egyesület szolgáljon például (l. a 3. mellékletet).

Miként a »Narodna odbrana«-nál, úgy itt is katonatisztek, tanárok és állami tisztviselők állanak az egyesület élén.

Az a beszéd, mellyel Kovačević őrnagy egyesületi elnök az 1914. évi közgyűlést megnyitotta, a tornázásról — ami pedig a Szokol-egyesületek voltaképeni rendeltetése — meg sem emlékezik, hanem kizárólag a »harcra készüléssel« foglalkozik, a »veszedelmes, szívtelen, falánk, alkalmatlan és telhetetlen északi ellenség« ellen, amely a »szerb testvérek millióit fosztja meg szabadságuktól és jogaiktól és tartja szolgaságban és bilincsekben«.

Az egyesület adminisztrácionális jelentésében a tárgyi fejtegetések egészen háttérbe szorulnak és voltaképen csak a jelszavakat szolgáltatják az »adminisztráció valódi céljairól« szóló fejtegetésekhez, amelyek szerint a főcél az »elnyomott nemzet« nacionális fejlődésének és erősödésének előkészítése avégből, hogy »még be nem fejezett programmját és be nem fejezett munkáját« bevégezhesse és végrehajthassa azt a »nagy cselekedetet, mely a legközelebbi időben fog lejátszódni«, tudniillik: »a Drinán túl lakó testvéreknek felszabadítását, akik a keresztre feszítettnek kínjait kénytelenek elszenvedni«.

Még a pénztáros is azzal az intelemmel terjeszti elő jelentését, hogy »sólymokat kell nevelni«, akik képesek a »még fel nem szabadított testvéreknek meghozni a szabadságot«.

Tehát épúgy, mint a »Narodna odbrana«-nál nem öncél a kulturtörekvések szolgálata, úgy a Szokol-egyesületeknél sem öncél a tornázás, hanem tisztán eszköz ugyanannak a propagandának szolgálatában, melyet ugyanazzal a gondolattal, sőt csaknem ugyanazokkal a szavakkal folytatnak.

Már most ha a »Narodna odbrana« a »népet« a Monarchia eltiprására fegyverbe szólítja, ezzel nemcsak Szerbia népéhez, hanem az összes délszláv népekhez fordul. Mert hiszen a »Narodna odbrana« felfogása szerint Ausztriának és Magyarországnak délszlávok lakta vidékei a »mi leigá-

zott szerb területeink« (lásd a 4. mellékletet is). Így hát a Monarchia délszláv hozzátartozóinak is részt kell venniök ebben a »nemzeti munkában« s tehát a szerb határon túl is ez az »üdvös és szükséges munka« vár elvégzésre. És a »Narodna odbrana« a Monarchia földjén is keresi erre a »szent küzdelemre« azokat a »hősöket«, kiket Murad gyilkosa, Obilić, kell, hogy a nemzeti áldozatkészség utánzásra méltó példájaként lelkesítsen.

Avégből pedig, hogy a »Szerbián kívül élő testvéreket« a »magánkezdeményezés munkájában« való részvételre serkentse, szoros összeköttetést tart fenn a »Narodna odbrana« a »határon túl élő testvérekkel«. Ennek az összeköttetésnek mibenlétét az egyesületi közlöny már elhallgatja, nyilván azért, mert ez az »összmunkának« már ahhoz a részéhez tartozik, melyet »több okból nem lehet és nem szabad közzé tenni«.

Hogy mennyire kiterjedt működésüknek ez az ága, mutatja az a körülmény, hogy a »Narodna odbrana«-nak úgy központi választmánya, mint egyik-másik kerületi bizottsága is a »külügyek« intézésére külön szakosztállyal rendelkezik.

A »Narodna odbrana«-nak és az affiliált társulatoknak ez a »külügyi« tevékenysége felette sokoldalú.

Ennek az agitációnak aránylag legártalmatlanabb, mert hatóságilag ellenőrizhető eszközei az előadói körutak, melyeket a »Narodna odbrana« előkelő tagjai rendeznek a Monarchia délkeleti vidékein, ahol különböző egyletekben nemzeti és kulturális kérdésekről tartanak előadásokat. Ezek a körutak megadják az előadó agitátoroknak a kedvező és keresett — s nyilván az egész út legfőbb céljaként tekinthető — alkalmat arra, hogy habár csak félig kimondott, de a beavatottak előtt érthető szavakkal és fordulatokkal az egyesületek tulajdonképeni tendenciáit szolgálják.

Az emisszáriusok körében többek közt kimagasló poziciót foglal el a szerb állami nyomdának ismételten említett igazgatója, az a Dačić Živojin, aki 1909. évi

augusztus hó 8-án a szerb néphez intézett »Felhívás«-ában Ausztria-Magyarországot Szerbia ellenségének bélyegezve, a Monarchia elleni harc előkészítésére buzdított. Dačić ismételten tett agitációs körutakat az Osztrák-Magyar Monarchia délkeleti részeiben. Egy Karlovicban (1912) tartott előadása alkalmával, félretéve egyébként tanusított óvatosságát, nyiltan foglalt állást az »összes szerbeknek a közös ellenséggel szemben leendő egyesítése« érdekében, — a »közös ellenség« gyanánt félre nem érthető célzásokkal Ausztria-Magyarországot tüntetve fel.

Még aggályosabbak azok az összeköttetések, amelyeket a »Narodna odbrana« szellemében működő szerb testületek az érdek- és kulturközösség leple alatt a Monarchiában fennálló egyesületekkel kötöttek, mert ezeknek az egyesületeknek kölcsönös küldöttségi vagy testületi látogatásait, melyeknek szigorúbb hatósági ellenőrzése akadályokba ütközik, szerb részről mindenféle monarchiaellenes mesterkedésekre használják fel.

Így például a »Narodna odbrana«-nak a szerajevói Prosvjeta-egyesület 1912 szeptember havi ismeretes ünnepélyén megjelent delegátusa nem átallotta (lásd a 6. melléklet) ezt az alkalmat arra használni fel, hogy titokban bosnyák tagokat toborozzon egyesületének. A kragujeváci Szokol-egyesület egyik képviselőjének az ünnepélyen való részvétele pedig azt akarta jelezni a »bosnyák testvéreknek«, hogy: »Nem feledkeztünk meg rólatok, erős még a sumadijai sólyom szárnya«, — amely gondolat, a bizalmas érintkezésben bizonyára egészen más, az egyesület fentismertetett tendenciának megfelelőbb kifejezést nyert (lásd a 3. mellékletet). Ami a Szerbiában tartott hasonló természetű összejöveteleken lejátszódott eseményeket illeti, ezekről a cs. és kir. külképviseleti hatóságok természetszerűen nem szerezhetnek teljesen megbízható alapon nyugvó értesüléseket, minthogy ezekben az esetekben csupán nehezen ellenőrizhető bizalmas jelentések állanak rendelkezésünkre. Ebben a tekintetben kiemelendő a zágrábi diákok 1912 április havi látogatása Szerbiában, melynek

szerb részről a diákok tiszteletére rendezett hivatalos katonai fogadtatással, sőt csapat-díszszemlével oly annyira szuggesztív tüntetésszerű jelleget kölcsönöztek, hogy a kragujeváci Szokol-egyesület évi jelentése elmondhatni vélte, hogy »ez az esemény a legközelebbi jövőben végbe menő nagy tett kezdetét és csiráját jelenti«; »amely csira meg fog érni, ha majd a néplélek árja még inkább megdagad«; »míglen nem lesz majd korlát, melyet ledönthetni ne fogna«.

Csak rövid idővel ezelőtt jutott hatóságaink tudomására, hogy a szerbiai Szokol-egyesületek a Monarchia néhány hasonló természetű testületét arra szemelték ki, hogy velük egy eddig titokban tartott szövetségbe tömörüljenek, mely szövetkezés jellegéről ma, amikor a nyomozás még folyik, tiszta képet alkotni még nem lehet. A nyomozás eddigi eredményei azonban máris sejteni engedik, hogy itt amaz ösvények egyikének sikerült nyomára akadnunk, melyen a szerb Szokol-egyesületek és híveik a maguk felforgató tendenciáit lakosságunk egyes elcsábított és félrevezetett csoportozataihoz átcsempészik.

Ennek a szélesebb rétegekre számított, inkább előkészítő irányú propagandának jelentősége azonban háttérbe szorul azzal a »külügyi munkával« szemben, melyet a »Narodna odbrana« és hívei az egyesekre irányított agitációban fejtenek ki. Ez a tér az, amelyen legszomorúbb sikereit aratja a propaganda.

Titkos bizalmi emberei és emisszáriusai útján beviszi a bujtogatás mérgét úgy a felnőttek, mint az ítéletre képtelen ifjúság körébe.

Így például Pribičević Milán csábítására B. V., K. D., N. V. volt honvédtisztek és K. V. horvát-szlavon csendőrhadnagy, a Monarchia katonai szolgálatából gyanús körülmények között kilépve, Szerbiába vették útjokat, ahol időközben, persze, nem egy reménységükben csalatkoztak és részben már azon gondolkoznak, hogy visszatérjenek abba a hazába, melyet elárultak. A Szerbiából Bosznia és Horvátország középiskoláiba behurcolt agitáció,

sajnos, annyira közismert. hogy ezt példákkat bizonyítani már nem szükséges. Kevésbbé ismeretes azonban, hogy a horvát és bosnyák iskolákból súlyos fegyelmi vétségek miatt kizárt diákokat Szerbiában tárt karokkal fogadják, sőt gyakran állami támogatásban részesitik és a Monarchia ellenségeivé nevelik. A szerbiai iskolák monarchiaellenes tanszereikkel, valamint tanáraikkal és tanítóikkal, kiknek nagy része a »Narodna odbrana« tagjai sorából kerül ki, kétségtelenül alkalmas intézetek efajta adeptusok nevelésére. Hadd legyen itt példaként felemlítve egy ilyen természetű eset, amely különösen megérdemli a figyelmet. 1914 március havában a pakraci (Horvátország) tanítóképző több növendékét sztrájk miatt kizárták az iskolából. Ezek a kizárt tanítójelöltek Szerbiába mentek, ahol őket részint azonnal tanítói állásokba helyezték el, részint pedig egy szerb tanítóképzőintézetbe vették át. Ezeknek a kizárt diákoknak egyike, ki monarchiaellenes körökkel állott összeköttetésben, nyilvánosan kijelentette, hogy ő és társai a trónörökös-főherceg boszniai tartózkodása idején be fogják bizonyítani, hogy Bosznia földje szerb terület.

Furcsán hat az is, hogy a krajnai szerb kerület királyi prefektusa — amint ezt itt csak a teljesség kedvéért kívánjuk felemlíteni — ezek közül az annyira kompromittált diákok közül háromnak épen Ferenc Ferdinánd főherceg boszniai tartózkodása idején állított ki szerb útleveleket, melyekben a valósággal meg nem egyező módon szerb állampolgároknak jelöli meg őket, holott tudnia kellett, hogy Horvátországban bírnak községi illetőséggel. Ezekkel az útlevelekkel a három praeparandista észrevétlenül eljuthatott a Monarchiába, ahol azonban felismerték és feltartóztatták őket.

Ámde a »Narodna odbrana« »külügyi« tevékenységét a felsorolt tények még távolról sem jellemzik kimerítően.

A cs. és kir. közös kormány bizalmas jelentésekből már hosszabb idő óta tudott arról, hogy a »Narodna odbrana« a Monarchia ellen hirdetett háborút katonailag is előkészíti, amennyiben a Monarchiában emisszáriusokat tart,

akiknek a bandák szokásos harcmodora szerint az lett volna a feladatuk, hogy az ellenségeskedések kitörése esetén a közlekedési eszközöket és berendezéseket elpusztítsák s lázadásokat és pánikot idézzenek elő. (Lásd a 7. mellékletet.)

A szerajevói kerületi bíróság előtt az 1913. évben Jagličić Jovo és társai ellen kémkedés bűntette miatt folyamatba tett büntetőeljárás (l. a 6. mellékletet) ezeket a bizalmas természetű értesüléseket megerősítette. A »Narodna odbrana« programmjában ma, épúgy mint az egylet alapításakor, még ott szerepel a bandaharc előkészítése, melyhez kiegészítésül még a kémkedés kifejlesztése járult.

A »Narodna odbrana« mai úgynevezett »reorganizált programm«-ja tehát a valóságban bővitett programm, amely feladatul tűzi ki: a Monarchia ellen »irtó hadjárat« előkészítését, sőt felidézését s azután ismét a »Narodna odbrana régi vörös zászlajá«-nak kibontását.

Ebből a légkörből, a Monarchia ellen nyiltan és titokban szitott gyűlöletnek, a magát minden felelősségtől mentesnek vélő agitációnak, az Ausztria-Magyarország ellen folytatandó harcban minden eszközt megengedhetőnek tartó és a közönséges gyilkosságot egészen nyiltan leghatásosabb eszközül ajánló propagandának légköréből végre is s anélkül, hogy Szerbia monarchiaellenes köreinek további közreműködése ehhez szükséges lett volna, terrorisztikus tetteknek kellett kipattanniok.

1912 június hó 8-án Jukić Lukács Zágrábban rálőtt Cuvaj királyi biztosra. A golyó a kocsiben ülő Hervoić báni tanácsoson ejtett halálos sebet. A merénylő menekülés közben az üldöző rendőrök közül egyet agyonlőtt, kettőt pedig megsebesitett.

Amint ez a nyilvánosan lefolytatott főtárgyalásból ismeretes, Jukić eszméiben a »Narodna odbrana« által propagált tervek alapvető gondolatai tükröződnek vissza. Habár Jukić már korábban is foglalkozott merénylettervekkel, ezek mégis csak akkor érlelődtek meg benne, mikor 1912. évi április hó 18-án részt vett a zágrábi

diákok belgrádi kirándulásán. A vendégek tiszteletére rendezett zajos ünnepélyeken Jukić a »Narodna odbrana« körének számos tényezőjével került összeköttetésbe és folytatott politikai beszélgetéseket. Néhány nappal később Jukić újból megfordult Belgrádban, ahol egy szerb őrnagytól bombát, egy egyleti tagtársától pedig Browning-pisztolyt kapott, mellyel azután a merényletet elkövette.

A Zágrábban fellelt bomba a szakértők véleménye szerint valamelyik arzenálban katonai célokra készült.

Még el sem feledte a közvélemény Jukić merényletét, midőn az 1913. évi augusztus hó 18-án az Amerikából visszatért Doičić István Zágrábban merényletet követett el báró Skerlecz királyi biztos ellen. Ez az újabb tény az Amerikában élő délszlávok körében Szerbiából irányított monarchiaellenes agitáció következménye és ugyancsak a »Narodna odbrana« és rokonérzésű társegyesületei »külügyi propagandájának« műve volt.

A szerb származású Dimitrievićnek Chicagóban nyomtatott »Natrag u staro ognjiste vaše« című röpirata, — mely Ő császári és apostoli királyi Felsége ellen fékevesztett kirohanásokat intéz és a Monarchia szerbjeit felszólítja, hogy tekintettel mielőbb várható »felszabadításukra«, térjenek haza Szerbiába, — élénken mutat rá a párhuzamra egyfelől az Amerikában teljes mozgási szabadsággal űzött, de Szerbiából irányított egyik propaganda s másfelől az ugyancsak Szerbiából a Monarchiába átvitt másik propaganda között.

Ám nem telt bele még egy év sem és Zágráb ismét egy — ezúttal meghiúsult — merénylet színtere volt.

1914 május hó 20-án Schäfer Jakab a zágrábi színház előcsarnokában merényletet kisérelt meg báró Skerlecz horvát bán ellen, de ebben egy rendőrtisztviselő az utolsó pillanatban megakadályozta. A vizsgálat egy összeesküvésről rántotta le a leplet, melynek lelke Hercigonja Rezső volt. Hercigonja és öt vádlott társa vallomásaiból kitűnt, hogy ez a merénylet is Szerbiából indult ki.

Hercigonja — miután annak idején részt vett a Jukić

kiszabaditására irányuló sikertelen kisérletben — 1912 októberében Szerbiába menekült volt, ahol Jakšić Marojan nevű cinkostársával együtt komitácsik és a »Narodna odbrana« tagjai körében fordult meg. Mint majdnem mindig, ha éretlen ifjak fogékony lelkét a politika kérdéseivel való időelőtti foglalkozás túlontúlra heviti, ebben az esetben is végzetes eredménnyel járt ez a lélekrontó társas érintkezés. Hercigonja lelkében azzal a Belgrádban hirdedett dogmával tért haza, hogy Ausztria-Magyarországnak délszlávok lakta vidékeit a Monarchiától el kell szakitani és a szerb királysággal kell egyesiteni. Abban a belgrádi körben, amelyben forgott, magába szívta továbbá még azt a gondolatot, hogy e cél felé a Monarchia magasállású személyiségei és vezető politikusai ellen intézett merényletek elkövetésével kell törekedni, mert a cél csak ezzel az eszközzel érhető el.

Ilyen szellemben hatott tehát Hercigonja zágrábi barátaira is, akik közül néhányat meg is nyert eszméinek. Tervei közül a Ferenc Ferdinánd trónörökös-főherceg ellen forralt merénylete állt előtérben.

Néhány hónappal azelőtt vizsgálat folyt Aljinović Luka ellen hazaáruló propaganda miatt. E vizsgálat során három tanu vallotta, hogy Aljinović, saját kijelentése szerint, Belgrádban 100 dinárt kapott propaganda-célokra, de különösen a Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetendő merénylet céljaira a »Narodna odbrana«-tól és ugyanennyit egy titkos diákszövetségtől.

Ebből látható, hogy a »Narodna odbrana« és a vele együtt érzők bűnös agitációja az utolsó időben mennyire a trónörökös-főherceg személye ellen összpontosult.

A felsorolt ténymegállapitásokból levonható a következtetés, hogy a »Narodna odbrana« Szerbiának maga köré csoportositott köreivel együtt nemrégiben már elérkezettnek látta a pillanatot arra, hogy a magahirdette tanokat tettekre váltsa.

Figyelmet érdemlő jelenség azonban, hogy a »Narodna odbrana« mindig beérte a kezdeményező szerepével és

azzal, hogy ott, ahol eszméi termékeny talajra találtak, gondoskodott a megvalósításhoz szükséges anyagi eszközökről, ellenben az egyetlen veszedelmes szerepet a tett eme propagandájában kizárólag a Monarchia általa felbujtott és félrevezetett ifjú fantasztáira hárította, kiknek egymagukban kell viselniök ennek a szomorú »hősiességnek« egész terhét.

Ennek a mesterkedésnek minden fogása felismerhető a június hó 28-iki mélyen elszomorító merénylet előzményeinek történetében. (8. melléklet.)

Princip és Grabež tipikus példányai a »Narodna odbrana« eszméitől már az iskola padjaiban megmételyezett lelkű ifjúságnak.

Az ilyes eszméktől eltelt diáksereg belgrádi köreiben érlelődtek meg Princip merénylettervei Ferenc Ferdinánd trónörökös-főherceg ellen, kinek személye akkoriban, az annektált tartományokba tett útja alkalmából, Szerbia monarchiaellenes elemei vak gyűlöletének legfőbb célpontja volt.

Princip társául szegődött Belgrádban az ugyanazon körökben forgolódó Čabrinović, kinek váltakozó, radikálisan forradalmi nézetei — saját vallomása szerint — belgrádi környezetének és a szerb sajtónak hatása alatt ugyanabba a monarchiaellenes és a tett propagandájához hajló irányba terelődtek.

Veleszületett hajlamai igen hamar ejtették rabjává ennek a környezetnek Grabežt, jóllehet csak később került ebbe a körbe.

De bármennyire fejlődött is már ez a komplott és bármily erős is volt az összeesküvők elszántsága a tett elkövetésére, mégsem került volna reá sohasem a sor, ha nem akadtak volna, akár csak Jukić esetében. olyanok, akik az orvtámadás végrehajtására szükséges eszközöket rendelkezésükre bocsátották az összeesküvőknek, akik — amint ezt Princip is, Čabrinović is határozottan megerősítették — sem a szükséges fegyverekkel, sem pedig az ezek beszerzésére szolgáló pénzzel nem rendelkeztek.

Nem érdektelen röviden szemügyre venni, hogy hol igyekeztek az összeesküvők szert tenni a merénylethez szükséges eszközökre. Mindenekelőtt a »Narodna odbrana« két vezető emberére, Pribičević Milánra és Dačić Živojinre gondoltak, akikben nyilván azért láttak szolgálatkész segitőtársakat, mert a merénylői babérokra vágyó szerb ifjak körében már hagyománnyá vált, hogy a gyilkoló eszközöket a »Narodna odbrana«-nak ettől a két képviselőjétől szerezzék be. Az a véletlen körülmény, hogy Pribičević és Dačić a kritikus időben nem voltak Belgrádban, keresztül húzta ugyan a két összeesküvő számitását, de azért nem jöttek zavarba más pártfogó hiánya miatt és csakugyan minden nagyobb nehézség nélkül sikerült is meglelniök ezt a pártfogót Ciganović Milán személyében. Ez a volt komitácsi — jelenleg a belgrádi szerb vasútigazgatóság hivatalnoka — szintén aktív tagja a »Narodna odbrana«-nak, melynek történetében első ízben 1909-ben szerepel mint a čuprijai bandaiskola (5. melléklet) növendéke. Princip és Čabrinović nem is csalódtak várakozásukban, mert Ciganovićtól nyomban megkapták a kért támogatást.

Ciganović és az ő közvetitésével barátja, a már több ízben emlitett Tankosić Voija szerb királyi őrnagy — ugyancsak a »Narodna odbrana« vezéreinek egyike, aki az 1908. évben a čuprijai bandaiskola vezetője volt (5. melléklet) — állottak most, mint szellemi vezérek és döntő szavú pártfogók az összeesküvés élére, melyet az egész monarchiaellenes mozgalom erkölcsi kvalitásait jellemző és szerfelett visszatetsző módon, mint valami teljesen magától értetődő dolgot helyeseltek. Csak kezdetben volt egy parányi aggályuk azirant, vajjon el van-e végleg szánva a három összeesküvő a tett elkövetésére, de ezt az aggályt szuggesztív közreműködésük segélyével sikerült mihamar eloszlatniok. Ettőlfogva aztán minden segitségre készen állottak. Tankosić négy browningot, lőszert és útiköltséget bocsátott rendelkezésökre; s ezenfelül a szerb hadi készletből származó hat kézi-

gránát egészítette ki a felszerelést, amely összeállítása és származása tekintetében élénken emlékeztet a Jukić-féle esetre. Tankosić az akció eredményének sikere érdekében elrendelte az összeesküvőknek a céllövésben való begyakorlását. Ezt a feladatot Ciganović teljesítette az ismert gyászos eredménnyel. Különösen élénk és senkitől sem kért gondoskodást fejtett ki Tankosić és Ciganović az összeesküvés titokbantartása érdekében, amidőn ciankálit adtak a merénylőknek oly utasítással, hogy azzal a tett elkövetése után magukat megmérgezzék. Ez a mindenre kiterjedő gondoskodásuk persze elsősorban az ő saját érdeküket szolgálta, mert a titok megőrzésével még az a csekély veszély is elhárult volna róluk, melyet ezzel a vállalkozással magukra idézni kényszerültek. A csábítás áldozatainak biztos pusztulása, de saját személyüknek teljes biztonsága: íme a »Narodna odbrana« már ismert recipéje.

A merényletterv sikerének érdekében a bombákat és fegyvereket észrevétlenül kellett Boszniába átcsempészni. Itt is Ciganović segíti át őket a nehézségeken: pontos útirányt állít össze az összeesküvőknek s a boszniai területre való belopódzásukhoz megszerzi nekik a szerb határszéli hatóságok szükséges támogatását. Az a mód, amellyel ezt a Princip szerint is »titokzatos« átszállítást szervezték és végrehajtották, kétségtelen bizonyítéka annak, hogy ez a besurranás jól megválasztott és a »Narodna odbrana« titokzatos céljaira már gyakran igénybe vett csempész-úton történt. A šabaci és ložnicai határszéli kapitányok azzal a magától értetődő természetességgel és azzal a teljes biztonsággal állították közigazgatási gépezetüket e cél szolgálatába, amely természetesség és biztonság csak a megszokásból eredhet. Teljesen zavartalanul ment végbe ez a titokzatos, komplikált rendszerű átszállítás, amelynek során az egymást folyton felváltó vezetők mintegy varázsütésre mindig helyben voltak, ha szükség volt reájuk. A szerb hatóságok, anélkül, hogy e néhány éretlen diák sajátságos utazásának célja iránt érdeklődtek volna, szónélkül működésbe hozták ezt a símán funkcionáló gépezetet, — az egykori komitácsi és alárendelt állású

vasúti hivatalnok: Ciganović utasítására. Egyébiránt nem volt okuk a kérdezősködésre, mert a nyert utasítások révén nyilván tisztában lehettek azzal, hogy itt ismét a »Narodna odbrana« egyik »misszióját« kell teljesiteniök. A bombák és revolverek arzenáljának láttára Grbić pénzügyőr is csak jóakarólag és helyeslőleg mosolyogni tudott, ami bizonyára elegendő bizonyiték arra, hogy ezen az »útvonalon« menynyire megszokott látvány volt már az ilyen dugárú.

A szerb királyi kormány súlyosan vétkezett, amidőn mindezt tétlenül nézte.

Bár barátságos szomszédi viszony ápolására volt Ausztria-Magyarországgal szemben kötelezve, sajtójának mégis megengedte, hogy a Monarchia ellen gyűlöletet szitson; eltűrte, hogy szerb földön létrejött egyesületek magasrangú tisztek, állami tisztviselők, tanítók és birák vezetésével nyilt kampányt folytassanak Ausztria-Magyarország ellen, azzal a céllal, hogy ennek lakosait fellázitsák; s végül nem akadályozta meg, hogy katonai és polgári igazgatásában vezető állásokat betöltő férfiak, kik minden erkölcsi aggályt levetkőztek, annyira megmérgezzék a közlelkiismeretet, hogy az a Monarchia elleni harcban a közönséges orgyilkosságot tekintse a legalkalmasabb fegyvernek.

1. melléklet.

Szerb sajtónyilatkozatok.

a) A »Politika« 1910. évi augusztus hó 18-án O császári és apostoli királyi felségének 80. születésnapja alkalmából nagyalakú kivitelben közölte annak a Zerajić Bogdánnak arcképét, aki két hónappal azelőtt báró Varešanin, boszniai tartományi főnök ellen merényletet követett el. A kisérőcikkben a lap ezeket mondja: »Két hónappal ezelőtt, június 2-án (ó-naptár szerint), épen a bosnyák-hercegovinai tartománygyűlés megnyitása napján, egy szerb ifjú, Zerajić Bogdán tanuló, megkisérelte Szerajevóban Varešanin Marián tábornok, bosnyák-hercegovinai

tartományi főnök megölését. Ötször sütötte fegyverét Zerajić erre a renegátra, aki a híres rakovicai felkelés alkalmával tulajdon édes testvérei vérének kiontásával biztosította magának karrierjét, de különös véletlen folytán nem sikerült őt megölnie. A bátor és önérzetes Zerajić ezután a saját fejébe röpítette a hatodik és utolsó golyót s nyomban holtan rogyott össze. Bécsben igen jól tudták, hogy Zerajić a merényletet nem azért követte el, mivel orosz és forradalmi iratokat olvasott, hanem hogy nemes sarjaként cselekedett népének, amely ilyen véresen kívánt tiltakozni az idegen uralom ellen. Épen ezért igyekeztek minél gyorsabban elsimitani az egész ügyet és — szokásuk ellenére — kerülni a botrányt, amely az osztrák* kormányzatot Boszniában és Hercegovinában csak még inkább kompromitálta volna. Bécsben azt óhajtották, hogy Zerajićnak még emléke is eltöröltessék és merénylete minden jelentőségétől megfoszttassék. De épen ezzel a halott Zerajićtól való félelemmel és azzal a tilalommal, hogy neve Boszniában és Hercegovinában még csak ne is említtessék, azt érték el, hogy ezt a nevet, mint valami szentségest emlegeti a nép s ma, augusztus 18-án, talán inkább, mint valaha.

A mai napon mi is mécset gyújtunk sírján, így kiáltva fel: »Tiszteletet Zerajićnak!«

Ezután egy költemény következett, amelynek tartalma fordításban körülbelül a következő:

»Bosznia él, még nem halott,
Testét hiába földeltétek el;
Lángot vet még a béklyós áldozat,
Korai még a halotti ének.
Sátánkezekkel ástátok meg a sírt,

* Magától értetődik, hogy »osztrák«, »Ausztria« stb. kifejezés alatt — mindott, ahol az a jelen füzetben külföldi részről használt röviditett megjelölés gyanánt fordul idézetképen elő — »osztrák-magyar«, illetőleg »Ausztria-Magyarország« stb. értendő.

De az élő-halott nem vágyik mélyibe;
Császár, hallottad-e? A pisztoly villámából
Trónod felé sivítnak a golyók!
Nem rabok ők — felséges szabadság
Szövétneke lángol a tiprottak hősi kezében!
Mért remeg úgy e szörnyű Golgotha?
Péter rántott kardot Krisztus oltalmára,
Keze lehanyatlott, de az omló vérből
Ezer hátor kéz fog az égnek meredni; —
Az eldördült lövés csak első hírnöke
A dicső husvétnak Golgotha kínjai után.

b) 1910 október 8-án, Bosznia és Herczegovina annexiójának évfordulója alkalmából a »Politika« és a »Mali Journal«, amelyek közül az utóbbi gyászkeretben jelent meg, Ausztria-Magyarország ellen hevesen támadó cikkeket közeltek. Európának meg kell győződnie arról, — írták, — hogy a szerb nép még mindig a revanche-ra gondol. A revanche napjának el kell jönnie: kezeskednek erről Szerbia lázas erőfeszitései haderejének szervezése érdekében, valamint a szerb nép hangulata és gyűlölete a szomszéd Monarchiával szemben.

Ugyanebből az alkalomból a »Samouprava« 1910 október 9-én így ír: »Szitkok és kihágások nem alkalmas eszközök az igazi hazaszeretet kifejezésére. Csak csendes és érdemes munka az, ami célra vezet!«

c) 1911 április 18-án ezt írja a »Politika«: »Egynéhány cinikuson kívül Szerbiában senki sem látná szívesen, ha Péter király Bécsbe vagy Budapestre utaznék. Bosznia és Hercegovina annexiója egyszersmindenkorra megsemmisítette a barátság lehetőségét Szerbia és Ausztria-Magyarország között. Ezt érzi minden szerb«.

d) A »Beogradske Novine« írja 1911 április 18-án: »A legtöbb kormányférfi szintén helyteleníti Péter királynak Ferenc József császárhoz tervezett utazását. A felháborodás vihara, amely a királynak ez útiterve miatt az egész szerbséget elragadta, teljesen érthető.«

e) A »Mali Journal« 1911 április 19-iki számában ezeket írja: »Péter király látogatása Ausztria-Magyarország uralkodójánál az egész szerbség megsértése volna. Ezzel a látogatással Szerbia elvesztené a Piemont-szerephez való jogát. Szerbia érdekei sohasem lehetnek azonosak Ausztria érdekeivel«.

f) 1911 április 23.-án a »Politika«, a »Mali Journal«, a »Tribuna«, a »Beogradske Novine« és a »Večernje Novosti« Péter királynak a bécsi udvarnál teendő látogatása tervéhez ezeket a megjegyzéseket fűzik: »Szerbia és Ausztria-Magyarország között barátság soha fenn nem állhat. Péter királynak tervezett látogatása ennélfogva Szerbiára nézve »gyalázatos kapituláció«, »Szerbia megalázása«, »ünnepélyes szentesítése mindazon bűntényeknek és gaztetteknek, amelyeket Ausztria-Magyarország Szerbia és a szerb nép ellen elkövetett«.

g) 1912 április 18-án a »Trgovinski Glasnik« »Ausztria bomlása« című cikkében a következőket írja: »Ausztria-Magyarország minden irányban bomladozik. Ami a Dunán és Száván túl végbe megy, az többé nem német magyar, cseh vagy horvát válság, az általános osztrák válság, magának a dinasztiának a válsága. Mi szerbek megelégedéssel szemlélhetjük a dolgoknak ilyetén fejlődését Ausztriában«.

h) »Albánia határai« című cikkében a »Balkán« következőképen támadja Ausztria-Magyarországot: »Ha Európa gyönge ahhoz, hogy Ausztriának megállást parancsoljon, úgy Montenegró és Szerbia fogják ezt megtenni, odakiáltva Ausztriának: Megállj, ne tovább! A háború Ausztria-Magyarország és Szerbia között elmaradhatatlan. Széttaraboltuk a török birodalmat, szét fogjuk darabolni Ausztriát is. Az egyik háborút befejeztük, most a második előtt állunk«.

i) A »Večernje Novosti« 1913 április 22-iki számában felhívást intéz a szerb utazó közönséghez és a szerb kereskedőkhöz, hogy bojkottálják a Dunagőzhajózási társaságot. Senki se utazzék ennek az osztrák társaságnak hajói-

val, senki se szállíttasson velük árút. Azokat, akik ezt teszik, egy bizottság pénzbírsággal sújtaná. A pénzek a komitácsi-pénztárba folynának, amely az Ausztria elleni jövendő háború céljait szolgálja«.

k) A »Tribuna« 1913 május 26-iki számában Ada-Kaleh szigetének Ausztria-Magyarország részéről történt birtokbavétele alkalmából így ír: »A fekete-sárga, gonosztevő Ausztria ismét rablótrükköt hajtott végre. Tolvaj ő, aki ha nem lophat egész zsák pénzt, beéri egy dinárral is«.

l) 1913 június 10.-én, a Jukić Luka tanuló által a zágrábi királyi biztos ellen elkövetett merénylet évfordulóján, a szerb lapok cikkekben emlékeztek meg erről az évfordulóról. A »Pravda« többek közt ezeket írja: »Szívünk legmélyéből fájlalnunk kell, hogy nem cselekedett mindenki úgy, mint a mi Jukićunk. Nincs többé Jukićunk, de megvan a gyűlöletünk, megvan a haragunk, — tíz millió Jukićunk van ma. Szilárd meggyőződésünk, hogy Jukić tömlöce ablakából meg fogja hallani nemsokára a szabadság utolsó ágyúdörrenését«.

m) »Mali Journal« 1913 október 7-iki számában vezetőhelyen cikket közöl, amelyben megtagadja Ausztria-Magyarországtól a létjogosultságot és felhívja a szláv nemzetiségeket, hogy támogassák a támadó harcot, amelyre Szerbia készül.

n) A »Piemont« 1913 október 8-iki száma az annexió évfordulója alkalmából ezeket írja: »Ma öt éve, hogy császári rendelettel kiterjesztették a Habsburgok jogarának szuverénitását Boszniára és Hercegovinára. Azt a fájdalmat, melyet ezen a napon a szerb népnek okoztak, még évtizedekig érezni fogja ez a nép, mely megszégyenítve és megsemmisülten nyögött kétségbeesésében. Ámde most boszút esküszik, hogy egy hősies lépéssel a szabadsághoz jusson. Ez a nap felébresztette a már elszunnyadt energiát és az új életre kelt hős egy napon keresni fogja a szabadságot. Ma, amikor szerb sírok díszítik a régi szerb országokat, amikor szerb lovasság lépett a Macedónia és Ószerbia csatatereire, a szerb nép elvégezvén feladatát délen, az ellen-

kező irányba fordul, ahonnan a szerb testvér nyögését és sírását hallja, ahol a bitó uralkodik. Szerb katonák — akik ma Dusán birodalmában küzdenek azokkal az albánokkal, akiket ugyanaz az állam tüzelt fel ellenünk, amely Boszniát és Hercegovinát elvette tőlünk — ma fogadalmat tettek, hogy a »második Törökország« ellen épúgy fognak eljárni, amint Isten segítségével a balkáni Törökország ellen eljártak. Leteszik ezt a fogadalmat és remélik, hogy közeledik a boszú napja. Az egyik Törökország eltűnt. A jóságos szerb Isten majd megadja, hogy a »második Törökország« is el fog tűnni«.

o) A »Mali Journal« 1913 november 4-iki számában így ír: »Minden törekvés, amely az Ausztria-Magyarországhoz való közeledésre irányul, egyértelmű a szerb néppel szemben elkövetett árulással. Szerbiának számot kell vetnie a tényekkel és mindig azt kell szem előtt tartania, hogy Ausztria-Magyarország a legveszedelmesebb ellensége, amely ellen erélyes harcot folytatni: minden szerb kormánynak legszentebb kötelessége«.

p) A »Pravda« 1914 január 14.-én ezt írja: »Újévi kívánságaink elsősorban még fel nem szabadított, idegen rabszolgaság alatt nyögő testvéreinknek szólnak. A szerbek legyenek kitartóak; Kossovóra Kumanovo következett és diadalmenetünk még nem ért végére«.

q) A »Novosti« 1914 január 18-iki számában a boszniai vízszentelés képét a következő kisérő szöveggel közli: »Olyan helyeken is, amelyek idegen járom alatt nyögnek, megőrzik a szerbek szokásaikat, míg a szabadság napja lángoló lelkesedésben meg nem találja őket«.

r) A »Zastava« 1914 januárjában bevallja, hogy: »Szerbia forradalomra tüzeli Ausztria-Magyarország szerbjeit«.

s) A »Mali Journal« 1914 március 9.-én ezt írja: »Szerbia sohasem felejtheti el Ferenc Ferdinánd kardcsörtetését a szkutarii ügy alkalmából«.

t) A »Zastava« 1914 április 4.-én így ír: »Az osztrák államférfiak, akik csak a gyűlölet politikáját űzik s csak

bürokratikus, nem pedig messzelátó politikát folytatnak, maguk készitik elő államuk vesztét«.

u) A »Pravda« 1914 április 18.-án kijelenti, hogy: »Ausztria ma elvesztette létjogosultságát«.

v) Husvéti számaikban (1914 április hava) az összes szerb lapok annak a reménynek adnak kifejezést, hogy a fel nem szabadított, leigázott, elnyomott testvérek is nemsokára örömteljes feltámadást fognak ünnepelni.

w) A »Tribuna« 1914 április 23.-án igy ir: »A pacifisták új jelszót találtak ki: »Európa hazafisága« jelszavát. Ezt a programmot azonban csak akkor lehet megvalósitani, ha Ausztria felosztásra kerül«.

x) A »Mali Journal« 1914 április 12.-én ezt irja: »Amit a magánéletben bűntettnek hivnak, azt Ausztriában politikának nevezik. A történelem egy szörnyeteget ismer és e szörnyeteg neve: Ausztria«.

2. melléklet.

Kivonat a »Narodna odbrana« egyesület központi bizottsága által kiadott hasonló cimű egyesületi közlönyből. (Narodna odbrana, izdanje središnog odbora narodne odbrane. Beograd, 1911. Nova stamparija »Davidović«, Dečanska ulica br. 14, Ljub. Davidovića.)

A rövid bevezetés mindenekelőtt arra utal, hogy ez a kiadvány »nem teljes, kimeritő tükre a »Narodna odbrana« összes tevékenységének, mivel többféle okból nem lehet és nem szabad annak lennie«.

Az irat három részre oszlik, amelyek közül az első tizennégy fejezetből áll és programmszerű természetű, mig a második rész az egyleti tevékenységről szóló jelentést tartalmazza, a harmadik rész pedig példákat sorol fel hasonló külföldi egyesületek szervezésére nézve.

»Az első »Narodna odbrana« keletkezése és működése« cimű I. fejezetben arról van szó, hogy ezt az egyesületet

a Szerbiában Bosznia és Hercegovina annexiója folytán keletkezett népmozgalom alkalmából a következő célokra alapították:

1. A nemzeti érzés emelése, buzdítása és megszilárdítása.

2. Önkéntesek összeírása és gyűjtése.

3. Önkéntes-egységek alakítása és azoknak előkészítése a fegyveres akcióra.

4. Önkéntes adományok, pénz és egyéb kellékek gyűjtése a feladat megvalósítására.

5. Külön felkelő csapat (komité) szervezése, felszerelése és begyakorlása, amely csapatnak külön és önálló hadviselés a rendeltetése.

6. Akció kifejtése a szerb nép védelmének többi irányaiban is.

Ezzel kapcsolatban megjegyzi a kiadvány, hogy az annexiónak a nagyhatalmak részéről történt elismerése az egyesület ezen egész munkájának véget vetett, mire az egyesület meglevő szervezetének fenntartása mellett a programm újjáalkotásához és új munkához fogtak, hogy hasonló alkalom ismétlődése esetén »a »Narodna odbrana« régi, vörös hadi lobogóját újra ki lehessen bontani«.

»Az uj Narodna obrana« című II. fejezetben mindenekelőtt a következők olvashatók: »az annexió idején azt tapasztaltuk, hogy Szerbia nincs elkészülve arra a harcra, amelyet a viszonyok rákényszerítenek s hogy ez a harc, amelyet Szerbiának vállalnia kell, sokkal komolyabb és súlyosabb, mint aminőnek hittük; az annexió csak egyike volt azoknak a csapásoknak, amelyeket Szerbia ellenségei az országra mértek; már számos más csapás előzte meg ezt és számos más fogja még követni. Nehogy egy újabb megrohanás Szerbiát époly készületlenül érje, szükséges, hogy felkészüljön, hogy dolgozzon«. A nép legszélesebb rétegeiben teljesítendő eme »munka« céljául »a népnek a harcra való előkészítését« jelöli meg »a nemzeti munka minden irányában, a mai kor követelményeinek megfelelően« és erre szolgáló eszközök gyanánt: »a nemzeti öntudat megszilár-

dítását, testgyakorlatokat, a fizikai és gazdasági jólétet, a kultúra gyarapítását stb.« emeli ki, — »amennyiben ezen a téren az állam mellett az egyes ember és a társadalom hatni tud és hatni tartozik.«

»A három főfeladat« című III. fejezet arra való utalással kezdődik, hogy az annexió megtanitott arra, hogy a nemzeti öntudat Szerbiában nem olyan erős, mint aminőnek lennie kellene abban az országban, amely csak három milliót számláló kisebbik rész létére reménye és támasza hét milliónyi leigázott szerbnek. Az egyesület első feladata ennélfogva a nemzeti öntudat megszilárdítása. Második feladata testgyakorlatok folytatása, a harmadik pedig ezen sportbeli tevékenység helyes értékelésének kivívása.

»A lövészeti ügyről« szóló IV. fejezet a céllövésben való jó kiképzés értékét emeli ki, különösen a szerb viszonyok szempontjából, mivel ott a katonai kiképzés csak hat hónapig tart. Ezek a fejtegetések a következő mondatban csúcsosodnak ki:

»Egy újabb olyan csapással, mint aminő az annexió volt, egy új Szerbiának kell szembe szállania, ahol minden szerb, a gyermektől az aggastyánig, lövész.«

A »Narodna odbrana« viszonya a »Szokolhoz« a tárgya az V. fejezetnek, amely az államok erejének feltételeiről szóló általános kulturpolitikai elmefuttatással kezdődik. Ezzel kapcsolatban utalás történik Törökország hanyatlására és ehhez az irat a következő további fejtegetéseket fűzi:

»A délről jött törökök hovatovább eltűnnek és népünknek már csak egy része szenved uralmuk alatt. De új törökök érkeznek északról, rettentőbbek és veszedelmesebbek a régieknél. Mint kulturális tekintetben és gazdaságilag erősebb fél, törnek reánk északi ellenségeink. Szabadságunktól, nyelvünktől akarnak megfosztani, össze akarnak törni bennünket. Az elkövetkezendő harc előjelei már érezhetők. A szerb nép a lenni vagy nem lenni kérdése előtt áll.«

»Mi a célja előadásainknak« címe a VII. fejezetnek, amelynek tartalmát lényegében ez az idézet tükrözi vissza. »A »Narodna odbrana« előadásokat rendezett, amelyek többé-kevésbbé agitációs jellegűek voltak. Új munkánk programmját fejtettük ki. Minden előadásunkon az annexióról volt szó, a régi »Narodna odbrana« munkájáról és az újnak feladatairól. Az előadások mindenkor meg fognak maradni agitációs jellegűeknek, de egyúttal mindinkább az egyes szakmák szerint fognak kifejlődni s társadalmi és nemzeti életünk valamennyi kérdésével foglalkozni«.

A VIII. »A nő tevékenysége a ‚Narodna odbrana'-ban«, IX. »A részletmunka« és X. »A társadalom újjászületése« című fejezetek a »Narodna odbrana« feladataira való utalással az egyesületi munka előkészítését és behatóbbá tételét, valamint az egyes egyén, a nép és az állam regenerálásának szükségességét tárgyalják.

Az »Új Obilićek és Singjelićek« * című XI. fejezet bevezetőben a következőket mondja:

»Tévedés azt állítani, hogy Kossovó volt és elmult. Kossovónak kellő közepén vagyunk. Mai Kossovónk az a sötétség és tudatlanság, amelyben népünk él. Az új Kossovónak egyéb okai pedig északi és nyugati határainkon élnek: a németek, osztrákok és svábák azok, akik a mi szerb és szláv Délvidékünk ellen elő akarnak nyomulni.« Ezzel kapcsolatban Obilić és Singjelić hőstetteire való utalással rámutat a nemzet szolgálatában való önfeláldozás szükségességére és ezeket mondja: »A nemzeti munka áldozatokkal jár, kivált Törökországban és Ausztriában, ahol az ilyen munkásokat a hatóság üldözi, börtönbe és

* *Obilić* (vagy Kobilić) *Milos* — a szerb hagyomány szerint — a rigómezei ütközet után a török táborba lopódzott, ahol meggyilkolta Murad szultánt. (Kállay: »A szerbek története«, I. kötet.) *Singjelić István* resarai knéz a szerb felkelés idején (1807—1810) szerepelt. 1809-ben Singjelić a csagarai zártsáncot védte a törökök ellen és mivel a túlerővel nem bírt, híveinek egy részével és számos törökkel együtt állítólag a levegőbe röpitette magát. (Kállay: »A szerb felkelés története«.)

akasztófára juttatja. Ebben a sötétség és tudatlanság ellen vivott harcban is szükség van az ilyen hősökre. A »Narodna odbrana« nem kételkedik, hogy a svábák és egyéb ellenségek ellen fegyverrel és ágyúval folytatandó harcban, amelynek elébe nézünk, népünk a hősöknek egész sorát fogja síkra állítani. De a »Narodna odbrana« ezzel be nem éri, mivel a mai, úgynevezett békés viszonyokat is háborúnak tekinti és e mai harc számára, melyet Szerbiában és a határon túl folytatunk, szintén hősöket követel.«

»A testvérekkel és barátokkal való összeköttetésről« szól a XII. fejezet, amelynek lényege a következő mondatokban tömörül össze:

»A ,Narodna odbrana' főfeladatai közzé tartozik az összeköttetés fenntartása a határon túl élő közeli és távolabbi testvérekkel és más barátainkkal a nagy világban. A »nép« kifejezés alatt a ,Narodna odbrana' egész népünket érti, s nemcsak azt, amely Szerbiában él. Reméli, hogy az általa Szerbiában végzett munka a Szerbián kívül élő testvéreknek buzdításul fog szolgálni arra, hogy élénkebben vegyenek részt az egyesek kezdeményezte munkában avégből, hogy az erőteljes szerb ,Narodna odbrana' megteremtésére irányuló mai újabb törekvés egyidejűleg vegyen lendületet valamennyi szerb területen.«

»Két fontos törekvés« a címe a XIII. fejezetnek, amely ezeket mondja:

»Amidőn azon az állásponton vagyunk, hogy Bosznia és Hercegovina annexiójával teljesen nyilvánvalóvá lett az országainkat északról fenyegető előnyomulás, a ,Narodna odbrana' Ausztriát tekinti és állítja a nép elé legelső és legnagyobb ellenségünk gyanánt.« Ezt a munkát (t. i. hogy Ausztriát a szerb nép előtt mint annak legnagyobb ellenségét tüntesse fel) az egyesület a további fejtegetések szerint egészséges, szükséges feladatnak, alapvető kötelességnek tekinti.

A brosúra ezután így folytatja:

»Amint egykor a törökök délről törtek reánk, úgy tör ma ránk Ausztria észak felől. Ha a ,Narodna odbrana'

az Ausztria elleni harc szükségességét hirdeti, ezzel csupán nemzeti helyzetünknek egyik szent igazságát hirdeti.«

»A gyűlölet, mely ennek a propagandának nyomán Ausztria ellen keletkezik, valójában nem cél, hanem természetes következménye annak a munkának, amelynek célja az önfenntartás és a szabadság. Ha eközben kicsirázik az Ausztria elleni gyűlölség, úgy Ausztria az, amely eljárásával ennek a gyűlölségnek magvát elhinti; — ez az eljárás kényszeríti ki a harcot Ausztria ellen ennek kiirtásáig.«

A nemzeti eszme modern felfogásának magasztalása után megjegyzi a brosüra, hogy a »felszabadítás és egyesítés« megbeszélése közben túlsokat dolgoznak frázisokkal. Ezt kell mondani a népnek:

»Leigázott szerb területeink felszabadítására és Szerbiába való beolvasztására egyaránt szüksége van nálunk az úrnak, a kereskedőnek s a parasztnak, — a kultúra, a kereskedelem, a kenyér és a tér alapvető szükségletei miatt. Ennek felismerése után a nép nagyobb áldozatkészséggel fog hozzálátni a nemzeti munkához. Meg kell mondani népünknek, hogy Bosznia szabadságára neki magának van szüksége, nemcsak részvétből az ott szenvedő testvérek iránt, hanem a kereskedelem és a tengerrel való összeköttetés érdekében is.«

A »Narodna odbrana« »kétrendbeli feladatát«, azután mégegyszer összefoglalja a következő zárómondat: »Ama feladaton kívül, hogy megmagyarázza a népnek az őt Ausztria részéről fenyegető veszedelmet, a ‚Narodna odbrana'-nak fontos feladata még az is, hogy a szent nemzeti emlékek teljes épségbentartása mellett a nacionalizmusnak és a munkának ezt az új, egészséges és következményeiben hatalmas felfogását a felszabadítás és egyesítés érdekében a nép közé vigye«.

A brosürát bezáró XIV. fejezet a szerb kormányhoz és néphez intézett azzal a felhívással kezdődik, hogy minden eszközzel készüljön a harcra, »amelyet az annexió előre bejelentett«.

A következő mondat azután még egyszer rekapitulálja a »Narodna odbrana« működését:

»Midőn a ‚Narodna odbrana' időszerűen, a megváltozott viszonyoknak megfelelően működik s emellett az annexió idejében létesített valamennyi összeköttetését fenntartja, ma is ugyanaz, ami az annexió idején volt. Ma is odbrana (védelem), ma is Narodna (a népé). Ma is zászlaja köré gyűjti Szerbia állampolgárait, amint zászlaja köré csoportosította őket az annexió idejében. Akkor háborúért kiáltoztunk, ma a munkáért kiáltunk, akkor meetingeket, tüntetéseket, önkéntes bizottságokat, fegyvereket és bombákat követeltünk, ma a csendes, fanatikus, fáradhatatlan munkát és újra csak a munkát követeljük, a feladatoknak és kötelességeknek abban az irányában, amelyet ismertettünk — mint ideiglenes előkészítését a fegyverrel és ágyúval vivandó harcnak, amely — — jönni fog.«

A »Narodna odbrana« szervezetéről ez a kiadvány és az egyesület évi jelentése a következő adatokat tartalmazza:

A Belgrádban székelő központi választmány intézi a »Narodna odbrana« minden ügyét. Ennek van a »Narodna odbrana« minden más választmánya alárendelve. A központi választmány négy szakosztályból áll: a kulturális munka, a testi továbbképzés, a pénzügyi kezelés és a külügyek egy-egy szakosztályából.

A kerületi közigazgatási hatóságok székhelyén működő kerületi választmányok intézik az ügyeket az illető kerületekben. Minden kerületi választmánynak egy-egy szakosztálya van a kulturális munkára (elnöke a »Kulturliga« helybeli fiókjának elnöke), a testi továbbképzésre (elnök a lövész-, Szokol-, vadász-, lovaglóegyesületnek helyben levő valamely tagja) és a pénzügyi kezelés számára. Egyes kerületi választmányoknál külügyi szakosztály is van.

A járási közigazgatási hatóságok székhelyén működő járási választmányok intézik az egyesületi ügyeket az illető járásokban.

Az egyes helységekben helyi választmányok az intéző szervek.

Bizalmiférfiak működnek az ország belsejében, olyan helységekben, ahol választmány alakulásának szükségessége fenn nem forog.

Azok az egyesületek, »amelyek a ,Narodna odbrana' szervezetének tevékenységével a legszorosabb összeköttetésben állanak« és annak minden irányú támogatását élvezik, a következők: a lövészszövetség 762 egyesülettel, a »Dušan Silni« Szokol-szövetség 2500 taggal, az Olympiai Klub, a »Knez Mihajlo« lovaglóegyesület, a Vadász-szövetség és a Kulturliga.

Mindezek az egyesületek a »Narodna odbrana«-hoz hasonlóan vannak szervezve, használják annak helyiségeit, illetve egyesületi házait, könyvtárait stb. is; ezeknek az egyesületeknek tekintélyes tagjai szakosztályfőnökök a »Narodna odbrana« választmányaiban.

3. melléklet.

»A kragujeváci Dušan Silni Szokol-egyesület 1912. és 1913. évi működéséről szóló jelentés« kivonata. (Kragujevác, Budućnost nyomda Lekić Tih. 1914.)

A jelentés élén foglal helyet az a beszéd, amellyel az egyesület elnöke, Kovačević szerb királyi őrnagy az 1914 januárjában tartott évi közgyűlést üdvözölte.

»Ismeretes előttetek, — kezdte az elnök, — hogy a Szokol a germanizmus elleni harcban keletkezett s tisztára szláv intézmény, amelynek célja, hogy az összes szláv testvéreket egyesítse, lelkesítse s kultúra és erőhatalom segélyével előkészítse a szlávság ellenségével megvivandó harcra.

Mi szerbek, mint a nagy szláv közösség része, magunkévá tettük a szokol-eszmét és hozzájárultunk a magunk és édes testvéreink jóléte és boldogsága érdekében folytatandó közös munkához.

Mi szerbek is a Szokol szellemében akarunk élni és dolgozni, mert új életet akarunk önteni a fáradtakba és

elcsigázottakba, erősíteni akarjuk a gyengéket és elsatnyultakat, meg akarjuk szabadítani a foglyokat és bilincsreverteket. Tettük ezt most és tettük a korábbi háborukban is. Délen felszabadítottuk testvéreink egyrészét az ellenség önkénye alól. Széttörtük bilincseiket, megszabadítottuk kínjaiktól és megadtuk nekik a szabadságot, hogy érezzék benne a boldogságot, egyenlőséget és testvériséget.«

Miután néhány szóval dicsőítette ezt a »nemes munkát«, amellyel »a nagy szokol-eszme egy részét megvalósítani sikerült«, Kovačević őrnagy így folytatta:

»Ámde, testvéreim, északi ellenségünk veszedelmesebb és szívtelenebb, mert kultúrában és gazdaságilag erősebb. Ez az ellenség vágyaiban telhetetlen; testvéreink millióit rabszolgaságban és bilincsekben tartja. Megfosztotta őket a szabadságtól és a jogtól és valamennyiüket a maga szolgálatába kényszerítette. Ezek a testvéreink zúgolódnak s minél gyorsabb segítségért kiáltanak és esdekelnek.

Nem engedhetjük át őket kényre-kegyre ennek a rettentő és falánk ellenségnek. Segítségükre kell sietnünk minél előbb: ez kötelességünk. Elvégre is, lehetünk-e boldogok mi magunk, ha annyi testvérünk rabszolgaságban él, szenved és zúgolódik?

Testvéreim!

Az ellenség veszedelmes, falánk és nem szünik meg alkalmatlankodni. Legyünk szakadatlanul résen.

Dolgozzunk még nagyobb kedvvel és önfeláldozással. Legyünk lelkiismeretesek a szent szokol-kötelesség teljesítésében, legyünk hívek és kitartók.

Készüljünk fel a harcra és az igazságos szokol-eszmére.

Egyesüljünk a számtalan szokol-rajjal, szövetkezzünk velük s gondoljunk mindig arra az igazságra, amelyet a szerb szokolisták írtak zászlajukra, hogy: Csak egészséges és erőteljes, csak nemzeti öntudattal bíró és jól szervezett nép képes az önvédelemre, a harcra és a győzelemre.«

Ezt az elnöki megnyitót az igazgatóválasztmány jelentése követi. Megemlékezve a legutóbbi háborúk sikerei-

ről, amely háborúk az egyesületet működésében két esztendőn át akadályozták — ezeket mondja a jelentés: »Elkövetkezett az a nap, amelyen visszatérünk munkánkhoz, minthogy programmunk még nincs megvalósítva, feladatunk még nincs befejezve. Népünknek nagy része még a megfeszített Krisztus kínjait szenvedi; még meg kell látogatnunk testvéreinket a Drinán túl; fel kell még keresnünk Szerajevó városát és Szent Száva hagyatékát;* meg kell tekintenünk Novak Marina, Radivoj Deli és az öreg Vujadin hazáját; át kell még kelnünk a Romanija hegységén és látnunk kell, miért borult ködbe Travnik. El kell némulnia végre a dalnak: Hajh, Bosznia, árva te, Isten előtt, hát nincs férfi, sehol a te törzsedből!? . . .«

Az egyesület különböző vállalkozásainak ismertetése után hangsúlyozza a jelentés, hogy az egyesület »a Száván és Drinán túli testvéregyesületekkel« összeköttetést tartott fenn és különösen kiemeli, hogy a Szerajevóban tartott Prosvjeta örömünnepre delegátusokat küldött. Ehhez megjegyzi a jelentés: »Azzal, hogy képviselőket küldött testvéreinkhez Boszniába, ezt kívánta üzenni nekik a választmány: Nem feledkeztünk meg rólatok; erős még a sumadijai sólyom szárnya«.

A zágrábi diákok szerbiai látogatásának ** és a »Józan ifjak szövetsége« zászlószentelésének beható ismertetése után az igazgatósági jelentés a következő mondatokkal zárul:

»Ezeket a jelenségeket — a horvát testvérek látogatását a Sumadijában és a »józan ifjak« összesereglését a

* Szent Száva a szerbek védőszentje (meghalt 1236). Ducatus sancti Savae, annyit jelent, mint Hercegovina. Szent Száva hagyatéka tehát egyértelmű Hercegovinával.

** A zágrábi diákoknak ezt a Belgrádban, Nisben, Szemendriában és más helyeken tett látogatását Szerbiában élénk tüntetésre használták fel a Monarchia ellen. A kirándulókat katonai tisztelgéssel fogadták, a katonai akadémiában és a tiszti kaszinóban dejeuner-ket és bálokat rendeztek. Sőt Nisben a látogatók tiszteletére még katonai díszszemlét is tartottak.

szerbség minden vidékéről — az igazgatóság kellőképen méltányolja és nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ezek az események kezdetét és csiráját jelentik a nagy cselekedetnek, amely a legközelebbi jövőben fog lejátszódni. Kifejezői ezek a nemzeti öntudat nagy s eddigelé még halk ébredésének és egy elnyomott nemzet erejének, amely nemzetnek nem engedik meg, hogy felemelkedjék és egyesüljön. Már csak rövid idő választ el attól, hogy megérjék ez a csira s ha majd még erősebben megduzzad a néplélek árja, nem lesznek többé gátak, amelyeket összetörni, nem lesznek többé akadályok, amelyeket útjában lerombolni ne birna. Ennek a hatalomnak erősítése, a nemzeti fejlődés e folyamatának elősegítése és siettetése, ennek az eszmének előkészítése és támogatása voltak azok a célok, amelyek az igazgatóságot cselekvéseiben mindenkor irányitották.«

A pénztáros jelentése mindenekelőtt azokat sorolja fel, akik az egyesületet támogatásukban részesítették. A kragujeváci kerületi választmány számos tagján kívül köszönettel emliti meg ehelyütt a következőket:

A »Narodna odbrana« kragujeváci kerületi választmányát, különösen annak lovagi osztályát, amely a Szokolegyesületnek több izben bőséges támogatással sietett segitségére; a kragujeváci gimnázium igazgatóját, aki a szokolisták iránt »állandóan atyai figyelmet tanusitott«; a Sumadija hadosztály parancsnokát, aki az egyesületet bőkezűen támogatta; a kragujeváci kerületi törvényszék elnökét, a kragujeváci kerületi főnököt és községi elöljáróságot.

A pénztárnoki jelentés, miután még megemlékezik a háborúban elesett egyesületi tagokról, a következő szavakkal zárul:

»Az egyesület vezetősége reméli, hogy az annyira fényes győzelem után, amelyet ellenségeink egy részén arattunk, mostantól fogva még jobban, még odaadóbban és még nagyobb kedvvel fogjátok magatokat a szokoltevékenységnek szentelni, avégből, hogy sólyomfészkünkben sólymokat neveljetek, akik majdan, mikor eljön

annak a napja, képesek lesznek magasra répülni és hatalmas szárnyaikon megvinni a testvériséget, szeretetet és egyenlőséget valamennyi még fel nem szabadított testvérünk számára.«

Az évi jelentést az elnök, Kovačević M. J. őrnagy, a titkár, Brzaković D. V. bírósági titkár és az elnökség 10 tagja írta alá, ezek között két tanár (Lukić Emil és Janković Milán) s még egy másik katonatiszt (Vasić Mihály gyalogsági őrnagy).

Ebből az évi jelentésből és egy táblázatból, amelyet a kragujeváci Szokol-egyesület a tuzlai »Srpski Soko«-nak küldött kitöltés végett s amelyet szintén Kovačević őrnagy és Brzaković bírósági titkár írt alá, kitűnik, hogy a szerbiai Szokol-egyesületek a Monarchiában fennálló egyes hasonló egyesületekkel szorosabb szövetségben állanak, amiről a hatóságok eddigelé tudomással nem bírtak.

4. melléklet.

A szerb hivatalos lap a »Narodna odbrana« szolgálatában.

A szerb hivatalos lapnak, a »Srpski novine«-nek 1914 június 28-iki (új naptár szerint) számához melléklet gyanánt a »Narodna odbrana« egy felhívása volt csatolva, amelyet a lap minden előfizetőjének megküldöttek.

Ebben a felhívásban a következők olvashatók:

»Testvérek! A Kossovónak még csak egy részéért állottunk bosszút, a Szent Vitus napnak (Vidovdannak) még csak egy részéért következett el a bünhödés. Amilyen messze népünk nyelve — a szerb, a horvát és a szlovén szó — járja, Kikinda és Monasztir, Triest és Carevo-Solo között, ugyanolyan messze hat ki Szent Vitus napjának és Kossovónak jelentősége. Ahány nemzeti lélek sír ezen a földterületen, ahány bilincs csikorog testvéreinken, annyi még a munka, amelyet elvégeznünk, annyi még az áldozat, amelyet hoznunk kell. Szent Vitus napja régebben a szo-

morúság ünnepe lehetett nekünk, de ma, amikor már mélyen benne járunk népünknek új történelmében, amikor nagy és dicsőségteljes nemzeti események vannak mögöttünk s még nagyobbak és dicsteljesebbek várnak reánk, ma, mikor a nagy nemzeti állam megteremtésének kellős közepébe értünk: — ma nagy öröm és büszkeség ünnepét kell, hogy Szent Vitus napja jelentse, egyrészt amiatt, ami már megtörtént, ami belőle sarjadt, de még inkább azért, ami ezután fog elkövetkezni. Szerb férfiak, szerb nők! Testvéreink milliói, a határainkon túl élő szlovének, horvátok és szerbek tekintenek ma ránk, a királyság gyermekeire, s szívüket az öröm és a remény dobogtatja, amikor a nemzeti ügyért való mai felséges manifesztációnkat látják. A bátrat megsegíti Isten! Előre mindannyian! Szólít bennünket megszentelt feladatunknak eddigelé még meg nem valósult része. Belgrádban, az 1914 év Szent Vitus napján.«

5. melléklet.

Krstanović Trifko tanuvallomása a »Narodna odbrana«-ról.

Krstanović Trifko zavidovicii péksegédet az 1914 július 6-ikáról 7-ikére virradó éjjel egy csendőrjárőr elfogta, mivel kevéssel a Ferenc Ferdinánd főherceg elleni merénylet elkövetése után tett az a kijelentése, hogy a merénylet várható volt, okot adott a gyanura, hogy nevezett az összeesküvésről tudomással bírt.

Krstanovićot ezért a szerajevói kerületi törvényszék elé állították. A kihallgatás rendjén kitűnt, hogy az ellene felmerült gyanut nem igazolta az említett nyilatkozat, amelylyel a »Narodna odbrana« tevékenységének korábbi ismerete alapján, csupán abbeli meggyőződésének akart kifejezést adni, hogy tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia és különösen Ferenc Ferdinánd főherceg ellen Szerbiában kifejtett agitációra, ilyesmire el kellett készülve lenni.

Krstanovićot később — miután az ellene inditott eljárást, tényálladék hiányában beszüntették — tanuként hallgatták ki, minthogy a »Narodna odbrana« tevékenységéről a vizsgálatra nézve fontos ismeretekkel bírt.

Az alább következő kivonat az 1914 július 19-én felvett tanuvallomási jegyzőkönyvből készült az itt érdekkel bíró körülmények figyelembevételével:

»1908 őszén a határmenti Mokra-Gorán át, Višegrad közelében, Szerbiába mentem, hogy foglalkozást keressek. Előbb Bajina Baštába értem, az užicei kerületben; mivel azonban itt foglalkozást nem találtam, Belgrád felé folytattam utamat, hová épen Bosznia és Hercegovina annexiójának közzétételekor érkeztem meg. Mivel láttam, hogy az annexió miatt a lakosságon nagy felindulás és izgatottság vett erőt és hogy nem fogok foglalkozást találhatni, elmentem a cs. és kir. konzulátusra és kértem, hogy juttassanak haza. Azt mondották, jöjjek vissza délután, akkor majd hazaküldenek. Mikor azonban a konzulátus épületéből kiléptem, megállított az utcán egy csendőr s azt kérdezte tőlem, hová való vagyok; majd abban a hiszemben, hogy kém vagyok, bekísért egy karaulába. Itt kihallgattak s mikor azt mondottam, hogy szeretnék hazatérni, egy altiszt elkezdett szidalmazni, hogy hogyan hagyhatom el épen most Szerbiát, mikor minél több emberre van szükségük, mert háborúra kerülhet a sor Ausztria ellen. Mikor azt válaszoltam, hogy nincs miből élnem, azt felelte, hogy teljes ellátást kapok, ha beiratkozom a »komité«-ba. Szorult helyzetemben beleegyeztem, mire egy csendőr elvitt a »Zelenom Vijencu« (Zöld koszorú) vendéglőbe s bemutatott a »komité« vezetőjének, Tankosić Voija hadseregbeli századosnak. Itt a »Zöld koszorú«-nál élelmet és lakást kaptam és amint láttam a »komité« más tagjai is laktak itt. Tankosić Voija értésemre adta, hogy a »komité« célja a bombavetésnek s a hidak, alagutak, távírók és vasutak szétrombolásának begyakorlása és pedig azért, mert könnyen háborúra kerülhet a sor Szerbia és Ausztria közt. Azután egy ember

elvezetett egy kisebb kincstári házba, a pénzügyminisztérium mellett; itt voltak a »komité« irodái s itt az irodában találkoztam Pribičević Milán-nal, aki beírt a »komité«-ba. A beiratkozás alkalmával azt kérdezte tőlem Pribičević Milán, szólt-e nekem Tankosić Voija arról, hogy mi a kötelességem mint »komitá«-nak, mire azt feleltem, hogy »igen«. Figyelmeztetett, hogy a beiratkozottaknak ügyes, erős és áldozatkész embereknek kell lenniök. Akkoriban körülbelül hetvenen voltunk beiratkozva. Belgrádban nem csináltunk semmit. Körülbelül $1^1/_2$ hónap mulva vezetőnk, Tankošić, tudtunkra adta, hogy a nagyhatalmak betiltották a mi »komiténk«-at, hogy el kell hagynunk Belgrádot, s valamely távol eső helyen kell elrejtőznünk, ahová nem jő idegen. Így hát elküldöttek bennünket Čuprija városába. Itt Tankosić Voija, Putnik Dušan, Gvozdić Živko és Djinović Mitar katonatisztek gyakorlatoztak velünk; az utóbbi résztvett a montenegrói bombamerényletben s ott agyon is lőtték. Tilos volt másokkal érintkeznünk, nehogy kitudódjék, hogy mi a célunk és hogy hányan vagyunk. Gyakoroltuk magunkat bombavetésben, aknák készitésében, távirók, vasutak, alagutak és hidak szétrombolásában. Kéthetenkint meglátogattak bennünket Pribičević Milán, Janković Božo tábornok, Skarić gyógyszerész, Rafajlović Živkó képviselő s egy bizonyos Glišić Milutin pénzügyminiszteri hivatalnok; megszemléltek gyakorlatozás közben és minden ilyen látogatásuk alkalmával kiegyenlitették ellátásunk költségeit. Oktatóink azt mondották nekünk, hogy mihelyt megtörténik a hadüzenet, mi — »komiték« — előre fogunk menni; utánunk jönnek az önkéntesek s azok után a rendes hadsereg. Čuprijában száznegyvenen lehettünk. Élelmen, lakáson és ruházaton kívül naponta 25 parát kaptunk dohányra. Az iskola körülbelül három hónapig tartott, vagyis 1909 márciusáig. Ekkor értésünkre adták a bizottság tagjai, hogy el vagyunk bocsátva, hogy mindenki mehet, ahová akar, mert a nagyhatalmak elismerték Bosznia-Hercegovina annexióját és a mi »komiténknak«

nincs már semmi célja. A »komité« feloszlatásakor Janković Božo tábornok azt mondotta nekem, hogy én majd Sabácban Milanović Božo szolgálatába fogok állni, ahol havi 50 dinár bért kapok. Arról, hogy mi lesz a szolgálatom, nem beszélt. Az ajánlatot elfogadtam, mert mint »komité« kötelesnek éreztem magam Janković tábornoknak engedelmeskedni és azért is, mert nem volt miből élnem s kenyér után kellett néznem. Így tehát 1909 márciusában Sabácba mentem s jelentkeztem Milanović Božo ottani kereskedőnél. Janković tábornok annakidején azt is mondotta, hogy Milanović Božo a »Narodna odbrana« sabáci elnöke s hogy nála ezt a »Narodna odbrana«-t fogom szolgálni. Amikor Milanović Božónak átadtam a tábornok levelét s ő azt elolvasta, figyelmeztetett, hogy hűségesen kell őt szolgálnom és utasításait végrehajtanom. Főfeladatom az lesz, hogy leveleket fogok elvinni oda, ahová épen szólanak. Ha valamelyik levelet nem oda vinném, ahová szól, vagy ha az más valaki kezébe kerülne, az életemmel játszanám. Mindjárt másnap Milanović Božo zárt levelet adott át, melyet Lukić Čedo pénzügyőri őrmesterhez Szerb-Račába kellett elvinnem. Rača felé mentemben Bogatić helységben megállított a járási kapitány, elvette tőlem a levelet, felbontotta s elolvasta. A levélben az állott, hogy Lukić vegyen azonnal három csónakot, hogy készen álljanak, ha majd szükség lesz rájuk. A levélhez 100 dinár volt csatolva. Ez alkalommal közölte velem a kapitány, hogy a minisztérium szigorúan meghagyta, hogy a komitácsik saját szakállukra semmit se tegyenek, nehogy nemzetközi diplomáciai beavatkozásra kerüljön a sor. Visszatértem Sabácba s jelentettem Milanović Božónak, hogy mi történt velem. Milanović Božo a kerületi prefektushoz fordult, aki elrendelte, hogy a forgópisztolyt, melyet a kapitány Bogatićban elvett tőlem, adják vissza. Azt is elrendelte, hogy a kapitány a levelet juttassa el Lukić Čedóhoz, akinek szólt. Ilyen leveleket kézbesítgettem 1909 márciusától 1910 októberéig és pedig Szerb-Racába 43-at, Ložnicába 55-öt, Zvornikba

5-öt, Ljubivijába kettőt és Koviljacába nem tudom hányat. Azt, hogy hányszor voltam az egyes helységekben, azért jegyeztem meg, mert azok Sabáctól igen távol esnek. A leveleket mindig az illető helységbeli vámhivatal főnökéhez vittem, akitől válaszképen ismét levelet kaptam, melyet Milanović Božónak kézbesítettem. Emlékszem, hogy néhányszor Šepačka Adába is vittem levelet. A levelek kihordásánál segitségemre volt egy bizonyos Erić Vašo Srebrenicáról. Belgrádba hetenkint vittem Milanović Božótól leveleket, melyeket Pribičević Milánnak és Janković Božónak kézbesítettem. E levelek tartalmáról semmit sem tudtam és erről mások sem szóltak nekem semmit. Amennyire láttam, azok a levelek, amelyeket Milanović Božo küldött, nem voltak számjelesek, azok ellenben, amelyeket a vámhivatali főnökök küldöttek, külön jelekkel voltak írva, amit akkor figyeltem meg, mikor Milanović Božo ezeket a leveleket felbontotta. Egy alkalommal, mikor — gondolom — Zvornikból hoztam ilyen számjeles levelet, Milanović Božo Atanasijević Mika sabáci tanárhoz küldött vele, hogy betűzze ki. Atanasijević kibetűzte, mint rendesen, a levelet, de — talán feledékenységből — nyitva hagyta a borítékot, úgy hogy elolvashattam. A levél szerint megbízható helyről jelentették, hogy a trónörökös arcképével veretnek pénzt, ami annak a jele, hogy Ferenc József le fog mondani. Mintegy nyolc hónapja szolgálhattam Milanović Božót, mikor ez átadta nekem névjegyét, melyre halálfej volt rajzolva s melyen kézírással az állott, hogy a »Narodna odbrana« bizalmasává (provjerenik) lettem kinevezve. Ez alkalommal említette Milanović, hogy kémszolgálatról van szó . . .

Opterkić Dušan katonatiszttől, a »Narodna odbrana« tagjától hallottam egyízben, hogy a »Narodna odbrana«-nak Bosznia-Hercegovinában 23 tagja van. Egyebet azonban nem tudok arról, hogy van-e és milyen szervezete a »Narodna odbrana«-nak Boszniában. Olykor-olykor Pribičević Milántól forgópisztolyt vagy reá való pénzt kaptam azzal a meghagyással, hogy a forgópisztolyt adjam át a határon

komitácsi szolgálatot teljesitő pénzügyőröknek, mivel ezeknek nem volt se forgópisztolyuk, se pénzük, amivel maguknak vásárolhattak volna. Úgy hiszem, Pribičević Milán kedveskedni akart nekik ezekkel a fegyverekkel azért, mert komitácsik voltak. Különben nem volt fegyverrel dolgom.

Szolgálatom ideje alatt Milanović Božo egy izben azzal bizott meg, menjek el egy emberrel a Drina melletti Lješnicába egy paraszthoz, aki majd megmondja a továbbiakat és megmutat mindent, ami szükséges ahhoz, hogy mi ketten Stanaričić Ljubo szerb tarlalékos tisztet, aki Bjelinába menekült, megöljük. A »Narodna odbrana« választmánya ugyanis arról értesült, hogy Stanaričić Ljubo a szerb államra veszélyes és elhatározta, hogy el kell őt tenni láb alól.

Milanović Božó tehát megbizott engem azzal az emberrel együtt, hogy egy meghatározott helyen keljünk át a Drinán és öljük meg Stanaričić Ljubót, ki a Drina boszniai partján, a bijeljinai járásban lakott. Én és társam át akartunk gázolni a Drinán, mivel azonban a víz mély volt és mert láttuk, hogy Stanaričić Ljubo fegyverrel a vállán járkál háza körül, visszamentünk az említett paraszt házába.

Látván, hogy Stanaričićot késsel nem lehet megölni, társamat elküldöttem Sabácba, jelentse Milanović Božónak, hogy azon a módon, amint ő kívánja, t. i. késsel, lehetetlen Stanaričićot megölni. Milanović Božó erre azt az utasitást adta, hogy mindenesetre meg kell ölnünk Stanaričićot. Erre elhatároztuk, hogy agyonlőjjük. Társamnak Božó utasitása szerint az volt a feladata, hogy lőjjön Stanaričićra és ölje meg, míg nekem arra kellett ügyelnem, vajjon társam csakugyan végrehajtja-e feladatát. Időközben azonban lovascsendőr érkezett Sabácból az ottani kerületi főnök parancsával, hogy menjünk vissza és hagyjunk fel eredeti szándékunkkal. Így hát visszatértünk Sabácba.

1910 októberében megkértem Milanović Božót, hogy emelje fel a béremet, de mivel ezt nem akarta megtenni,

felmondtam a szolgálatot. Sabácból Belgrádba mentem, hol Janković tábornokkal találkoztam, aki elfogatott, mert megtagadtam az engedelmességet. Vagy két hónapon át különböző fogházakon hurcoltak végig, mindezt azért, mert megtagadtam nekik az engedelmességet és mert attól tartottak, hogy elárulom a titkaikat. Végre elhatározták a hatóságok, hogy Boszniába szállitanak. Sabácban azt mondotta egy fogoly, hogy az életem forog kockán. A csendőrök Zvornikig kisértek s ott átadtak a bosnyák csendőröknek. Így kerültem vissza 1910 decemberében Boszniába.

Valaminő »fekete kézről« nem tudok semmi bizonyosat, csak annyit, amennyit erről a szerb újságokban olvastam. De ma már nem emlékszem arra, hogy mit írtak az újságok erről. Ép ily kevéssé van tudomásom a »fekete lajstromról«. Szerbiában az annexió után általános volt a harag és a gyűlölet az osztrák trónörökös személye ellen, akit általában a szerbek halálos ellenségének tekintettek.

Krstanović a továbbiakban korábbi vallomásaira hivatkozott, melyek közül a fenti tanuvallomás kiegészítéséül csupán a következők birnak érdekkel:

Azt a komitét, melybe Pribičević Milán Krstanovićot felvette, a »Narodna odbrana« állította fel. A čuprijai iskolának 20—22 tagja volt a Monarchiából. A tanítványok között volt Ciganović Milán is.

A čuprijai iskolában azt tanították, hogy a »komitéknak« készen kell lenniök arra, hogy a »Narodna odbrana« parancsára Boszniába menjenek és ott a feletteseiktől nyert megbizatás szerint cselekedjenek.

6. melléklet.

Kivonat

a szerajevói kerületi törvényszéknek a Jagličić Jovo és társai ellen kémkedés bűntette miatt indított bűnfenyítőeljárásra vonatkozó irataiból.

1913-ban napfényre került egy kémkedési akció, amelyet Jagličić Jovo és több cinkostársa Boszniában folytatott Szerbia javára. Az ennek folytán Szerajevóban megindult bűnfenyitő vizsgálat során többek közt az alábbi adatok nyertek megállapitást, amelyek bepillantást engednek a nagyszerb propaganda és különösen a »Narodna odbrana« módszerébe.

Jagličić Jovo előadja, hogy 1912 augusztus vagy szeptember havában találkozott először Klarić Petár — másként Pešut — fočai marhavizsgálóval, aki 1912 őszén Montenegróba szökött és azután komitácsinak állott be. Első találkozásukkor Klarić afelől kérdezősködött Jagličićtól, hogy ismeri-e Milošević Rade kalinoviki lakost Jagličić válaszára, hogy Milošević súlyos betegen kórházban fekszik, aztán megjegyezte: »kár, ha meghal. Érdekes dolgokról beszélgettünk. Nem tett neked erről említést?« Jagličić tagadó válaszára Klarić folytatta: »Fontos dolgot szeretnék veled közölni. Szerbek vagyunk s valami fontosat kell Szerbia érdekében tennünk. — Gyere velem az irodába«. Ott a következő beszélgetés folyt le közöttünk:

»El fogok neked valamit mondani, Jován. Nem ismerlek még s nem tudom, nem fogsz-e elárulni. De mégis el fogom mondani s ha van szíved hozzá, hát árulj el!«

Jagličić kérdésére, hogy miről van hát szó, így felelt Klarić: »Testvér, Szerbiában van egy ‚Narodna odbrana' nevű egylet. Ebbe az egyletbe, azt mondják, sokan belépnek; már sokakat megnyertek Boszniában és Hercegovinában s az egész Monarchiában; vannak közöttük intelligens és jómódú emberek is s ha ezek a nagyfejűek tehe-

tik, miért ne tehetnők mi is, hogy mi is hozzájáruljunk valamivel a dologhoz?«

Arra a kérdésre, hogy minő célokat szolgál ez az egylet, ezt a választ adta Klarić:

»Az egylet célja: pl. te Kalinovikban vagy s jelented nekem, hogy ottan mi az újság, mennyi katonaság van ott, hány ágyú, mennyi lőszer, milyenféle fegyverek, ki jön, ki megy stb. Titkos írásunk van: ‚chiffre' amellyel levelezünk. Ha hűséges vagy, te is megkapod.«

Jagličić attól félt, hogy Klarić őt csak ki akarja kérdezni, hogy azután elárulja s ezért arra kérte, nevezzen meg néhány egyleti tagot, mire Klarić egyideig gondolkodott s azután egy olyan nevet említett Jagličić előtt, amely ebben bizalmat keltett.

»Akarod-e hát a chiffre«-t? kérdezte Klarić s Jagličić beleegyező válaszára egy darab papirra felírta a kulcsot, melyet könyv nélkül tudott s átadta neki.

Egy más alkalommal banja-koviljačai (Ložnica mellett) tartózkodásáról beszélt Klarić, hol őt Todorović * szerb százados a bombavetésben oktatta ki. A vádlott kérdésére, hogy minek tanult ilyesmit, ezt felelte Klarić: »Ha történik valami, amint már mondottam, szükséges, hogy bánni tudjak a bombával, hogy abba betanítsalak téged, te pedig a többieket, hogy majd lőporraktárakat s egyéb fontos épitményeket a levegőbe röpitsünk, mert akkor bombákat fogunk kapni Szerbiából«.

Majd a bombát írta le Klarić s elmondotta, hogy már felfogadott egyeseket, akik háború esetén el fogják vágni a távíró- és távbeszélővezetékeket.

Ezeknek az összejöveteleknek rendjén hallotta Jagličić Klarićtól azt is, hogy a »Narodna odbrana« tagjainak feladata még, hogy osztrák-magyar katonákat szökésre csábitsanak, önkénteseket (komitácsikat) toborozzanak, bandákat szervezzenek, műtárgyakat és raktárakat felrobbantsanak stb.

* Todorović Koszta akkor tényleg határbiztos és a szerb hírszolgálat vezetője volt a rača-ljuboijai határszakaszon.

Közölte még vele Klarić azt is, hogy a szerbiai és a boszniai tagok még számjeles levelezésüket sem bízzák a postára, hanem megbízható küldöncök útján továbbítják azt a határon át.

Végül említette még Jagličićnak, hogy a Prosvjeta-ünnep alkalmával (1912 szeptember havában) a szerbiai küldöttség tagjaival együtt egy szerb őrnagy* is lakott a a szerajevói »Hôtel Europe«-ban. Ehhez ő — Klarić — »Narodna odbrana« tagokat vezetett, kiket az őrnagy felesketett.

Egy kémtől megtudta Jagličić, hogy Szerajevóba bombák fognak érkezni, vagy máris érkeztek, melyek szappandarabokhoz** hasonlítanak és hogy ezekből a szóban forgó kémnek is fognak 2—3 darabot küldeni, vagy pedig ő maga fog értük Szerajevóba elmenni.

7. melléklet.

A »Narodna odbrana«-ra vonatkozó bizalmas jelentésekből.

A »Narodna odbrana« vezetőségében valamennyi pártárnyalat képviselve van avégből, hogy megnyerjék a haladópártiakat és az összeesküvők ellenfeleit is. Tulajdonképeni spiritus rectora Pribičević őrnagy. A titkár állását mindig valamelyik szabadságolt katonatiszt tölti be.

A »Narodna odbrana« feladata, hogy Ausztria-Magyarország délszlávoklakta vidékeinek katonai és polgári köreiben hathatós propagandát fejtsen ki s ott ezáltal forradalmat készítsen elő, zavarja az esetleges mozgósításokat, pánikot és zendülést idézzen elő stb.

* A Prosvjeta-ünnepélyen Janković Mika szerb őrnagy jelent meg, mint szerbiai kiküldött.

** A Szerajevóban Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetett merényletnél használt és az 1913-ban Brćko mellett a Szávában talált bombák, melyek valamennyien a kragujeváci szerb királyi fegyvertárból származnak, csakugyan hasonlíthatók szappandarabokhoz.

Ennek a szervezetnek a Monarchiában több bizalmi embere és emisszáriusa van, kik csendes propagandát folytatnak, — mindig négyszem között. Egyeseknek külön megbizatásuk van, hogy fontos hidaknál, gócpontokon stb. néhány embert — lehetőleg vasúti hivatalnokokat — megnyerjenek, kiknek viszont az a feladatuk, hogy a vett utasításokat a kellő pillanatban végrehajtsák, vagy végrehajttassák.

Az érintkezés a »Narodna odbrana« tagjai között lehetőleg személyes úton történik.

Tagokul főleg fiatal embereket, munkásokat, vasutasokat toboroznak.

8. melléklet.

Kivonat

az 1914. évi június hó 28-án ausztria-estei Ferenc Ferdinánd főherceg Ő cs. és kir. Fensége és Hohenberg Zsófia hercegnő Ő Fensége ellen elkövetett orgyilkosság bűntette miatt Princip Gavrilo és társai ellen a szerajevói bosnyák-hercegovinai kerületi törvényszéknél folyamatba tett vizsgálatra vonatkozó bírósági iratokból.

1. A tett és a tettesség.

Princip Gavrilo, Čabrinović Nedeljko, Grabež Trifko, Čubrilović Vaso és Popović Četres beismerik, hogy a szökésben levő Mehmedbašić Mehemeddel együtt összeesküvést szőttek Ferenc Ferdinánd főherceg meggyilkolása céljából és hogy bombákkal, részben Browning-pisztolyokkal is felszerelve, Ő Fensége 1914 június 28-iki szerajevói körútja alkalmával lesbe álltak a tervezett merénylet végrehajtása végett.

Čabrinović Nedeljko beismeri, hogy az összeesküvők közül elsőnek ő dobott a főherceg kocsija felé bombát, mely célját tévesztve, felrobbanása közben a főhercegi automobilt követő kocsiban ülőket sebesítette meg.

Princip Gavrilo beismeri, hogy Browning-pisztolyból két lövést tett a főhercegi gépkocsira, melyek Ferenc Ferdinánd főherceget és Hohenberg Zsófia hercegasszonyt halálosan megsebezték.

Mindkét tettes beismeri, hogy tettét a gyilkosság szándékával követte el.

Ezek a vallomások a megejtett nyomozás által teljes beigazolást nyertek és megállapíttatott, hogy néhai Ferenc Ferdinánd főherceg és néhai Hohenberg Zsófia hercegasszony azoknak a pisztolylövéseknek következtében vesztették életüket, amelyeket Princip Gavrilo intézett ellenük.

II. Az összeesküvés létrejötte.

A vádlottak a következő, lényegükben egybehangzó kijelentéseket tették a vizsgálóbíró előtt:

Principben 1914 április havi belgrádi tartózkodása alatt, hol a kávéházakban sok szerb tanulóval érintkezett, fogamzott meg a terv, hogy merényletet követ el néhai Ferenc Ferdinánd főherceg ellen. Tervét megbeszélte ismerősével, Čabrinovic-csal, aki akkoriban ugyancsak Belgrádban tartózkodott s aki azonnal kész volt részt venni a merényletben, amelynek gondolatával ugyanabban az időben ő is foglalkozott. Azokban a körökben, ahol Princip és Čabrinović megfordultak, gyakran esett szó arról, hogy merényletet kövessenek el a főherceg ellen, akit a szerb nép veszedelmes ellenségének tartottak.

A tett végrehajtásához szükséges bombákat és fegyvereket — beszerzésükre a magukéból nem telvén — kezdetben Pribičević Milán szerb őrnagytól, vagy a »Narodna odbrana«-tól kívánta beszerezni Princip és társa. Minthogy azonban Pribičević őrnagy és Dačić Živojin, a »Narodna odbrana« irányadó tagja, akkoriban nem voltak Belgrádban, a két merénylő arra határozta el magát, hogy megkisérlik, nem juthatnának-e a fegyverekhez az előttük ismerős Ciganović Milán útján, aki ezidőszerint államvasúti hivatalnok, annakelőtte pedig komitácsi volt.

Princip Ciganović-csal ennek egy meghitt ismerőse útján lépett érintkezésbe. Ciganović erre felkereste Principet, beszélt vele a tervezett merényletről, amelyet mindenképen helyeselt; egyelőre azonban kijelentette, hogy még meg akarja fontolni, vajjon rendelkezésére bocsássa-e a terv végrehajtásához szükséges fegyvereket. Ciganović-csal Čabrinović is beszélt a fegyverek dolgában.

Husvétkor Princip az ugyancsak Belgrádban tartózkodó Grabež Trifkót is beavatta a tervbe, aki — vallomása szerint — szintén késznek nyilatkozott arra, hogy részt vegyen a merényletben.

Az ezt követő időben Princip ismételten beszélgetett Ciganović-csal a merénylet végrehajtásáról.

Eközben Ciganović a vele szoros barátságban álló Tanković Voija szerb őrnaggyal is tárgyalt a merénylet tervéről; Tankošić aztán erre a célra a Browning-pisztolyokat bocsátotta rendelkezésére.

Grabež, Princip és Čabrinović vallomásával egybehangzóan, beismeri, hogy Tankošić őrnagyot, ennek kívánságára, május 24-én Ciganović kíséretében lakásán meglátogatta. A bemutatás után Tankošić ezekkel a szavakkal fordult Grabežhez: »Hát te vagy az? El vagy-e tökélve a dologra?«, mire Grabež igenlő választ adott. Mikor aztán Tankošić megkérdezte: »Tudtok-e revolverrel lőni?« s Grabež erre tagadólag válaszolt, Tankošić így szólt Ciganovićhoz: »Majd adok revolvert, menj és oktasd ki őket a lövésben«.

Ciganović erre Principet és Grabežt a topčideri katonai lövőtérre vezette és a lövölde mellett lévő erdőben gyakorolta őket a Browning-pisztollyal való célbalövésben. A gyakorlatok alkalmával Princip bizonyult jobb lövőnek. Ciganović kioktatta Principet, Grabežt és Čabrinovićot a bombákkal való bánásban is, amelyeket később át is adott nekik.

Amint Princip, Čabrinović és Grabež egybehangzóan vallják, Ciganović 1914 május 27-én hat bombát, négy Browning-pisztolyt és kellő mennyiségü töltényt, valamint

egy ciankálival megtöltött üvegcsövecskét adott át nekik, ezt az utóbbit azért, hogy a tett elkövetése után a titok megőrzése érdekében megmérgezzék magukat. Ezenkivül pénzt is adott nekik Ciganović.

Princip már husvétkor beavatta volt merénylettervébe Ilić Danilót, akit Szerajevóba visszatérve arra kért, hogy toborozzon még néhány embert a merényletben való részvételre, hogy igy biztosan sikerüljön a terv. Ilić erre, vallomása szerint, Čubrilović Jasót, Popović Četrót és Mehmedbašić Mehemedet fogadta fel.

III. A bombák eredete.

A merénylet végrehajtásánál csak az egyik bombát használták fel a merénylők. A többi öt bombát később a szerajevói rendőrség találta meg.

A bombák a törvényszéki szakértők véleménye szerint szerb kézigránátok, melyek gyárilag készültek és katonai célokra voltak szánva. Azonos szerkezetűek az 1913-ban Brčko mellett a Szávában talált 21 bombával, amelyekről — a némelyiken még meglevő eredeti csomagolás alapján — teljes bizonysággal megállapitották, hogy a kragujeváci szerb fegyverraktárból származnak.

Eszerint tehát az is beigazolást nyert, hogy a Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetett merényletnél használt gránátok is a kragujeváci katonai raktár készletéből valók.

Grabež a neki és cinkostársainak átadott gránátokat egészen önként »kragujeváci bombák«-nak nevezi.

IV. A három merénylő és a fegyverek átjuttatása Szerbiából Boszniába.

Princip erre vonatkozólag a következőket adja elő:

Ciganović azt ajánlotta Čabrinovićnak, Grabežnek és Principnek, hogy Sabácon és Ložnicán át menjenek Tuzlába és forduljanak Jovanović Miškóhoz, aki majd a fegyvereket át fogja venni. Először is menjenek Sabácba

és jelentkezzenek Popović Rade őrnagy határkapitánynál, kinek részére egy cédulát adott át nekik, amelyet Princip vett magához. A három cinkostárs a fegyverekkel május 28-án hagyta el Belgrádot. Sabácban Princip átadta a Ciganovićtól kapott cédulát Popović őrnagynak, ki erre mindhármukat a parancsnokságra vezette és részükre határátkelési igazolványt állított ki, melyben tanusította, hogy egyikük pénzügyőr, a másik kettő pedig ennek bajtársa. Az igazolványon fel volt tüntetve az állítólagos pénzügyőr neve is, ezt azonban Princip elfelejtette. Egyszersmind zárt levelet is kaptak Popović őrnagytól a lozničai határkapitány részére, kit Pravanovićnak, Prdanovićnak vagy Predojevićnak hívtak.

Princip, Čabrinović és Grabež Sabácban megháltak és másnap reggel vasúton Ložnicára utaztak, még pedig a Popović őrnagy által részükre kiállított igazolvány alapján félárú jeggyel. Délre Ložnicába értek s az ottani határkapitánynak átadták Popović őrnagy levelét, melyben ez állott: »Fogadd ezeket az embereket és vezesd át őket ott, ahol bírod«. A határkapitány azt mondotta, hogy be fogja rendelni pénzügyőreit a határról s a legmegbízhatóbbra fogja majd rábízni hármukat. Azután telefonált és másnap reggeli hét órára irodájába rendelte a három cinkost.

Másnap reggel a három összeesküvő abban állapodott meg, hogy Čabrinović a Grabež útlevelével nyiltan vegye útját Zvornik felé, míg Princip és Grabež titokban fognak a határon átkelni. Ezt a tervet megbeszélték a határkapitánnyal, kivel elhatározták, hogy egy Grbić nevű ljesnicai pénzügyőr vigye magával Principet és Grabežt a karaulájába és onnan szállítsa át őket a határon. Čabrinović aztán gyalog elindult Banja Koviljacába Zvornik irányában. Princip és Grabež Grbić pénzügyőrrel Ljesnicába utaztak, hol egy szálloda szobájában tették le a bombákat és a revolvert, amelyeket ekkor Grbić pénzügyőr is látott. Princip maga titokzatosnak nevezte ezt az utazást.

Grabež lényegileg egybehangzóan vallott Princippel s kiegészítéskép hozzátette, hogy Grbić nevetett, amikor a bombákat s a revolvert meglátta és csak annyit kérdezett, hogy hová mennek Boszniában ezekkel a bombákkal. A pénzügyőr bizonyára gondolta, hogy Grabež és Princip valami küldetésben járnak.

Grbić egy másik pénzügyőrrel csónakon a Drina egyik szigetére vitte Principet és Grabežt s ott meghagyta nekik, hogy várjanak, míg majd egy paraszt értük jön. A szigeten egy parasztházikóban háltak meg, ahova ugyancsak Grbić utasította őket. Másnap megérkezett a paraszt, aki éjnek idején előbb egy mocsáron keresztül, majd a hegyeken át Priboj közelébe kalauzolta el kettőjüket, s ott azután továbbszállítás végett Čubrilović helybeli tanítónak adta át, aki, úgy látszik, már várt rájuk és Tuzlába, Jovanović Miškóhoz kísérte őket.

Čabrinović az utazásnak arról a részletéről, amelyet Princippel és Grabež-zsel együttesen tett meg, lényegileg velük egybehangzóan vallott s két társának vallomásához csak annyit tett hozzá kiegészítéskép, hogy Popović őrnagy említette neki, hogy ő maga is csak a hármuk Sabácba érkezését megelőző napon jött oda Belgrádból.

Ložnicában Čabrinović, Princip és Grabež elhatározták, hogy különválnak, mivel túlságosan kockázatos lenne, ha hármasban mennének. A ložnicai határkapitány, kivel ezt közölték, dícsérte tervüket és Čabrinovićnak levelet adott Jaklojević M. mali-zvorniki tanító részére. Čabrinović erre átadta bombáit, browningját és töltényeit Principnek és Grabežnek és a melléje rendelt pénzügyőrrel Mali-Zvornikba indult.

Ott felkereste Jakoljević tanítót s átadta neki a ložnicai határkapitány levelét. A tanító erre értesítette a szerb határőrsöt. Mikor Čabrinović később a tanítóval odaért, már egy ember várt reájuk, aki csónakon a Drinán át Nagy-Zvornikba, Boszniába vitte őket.

Innen azután Tuzlába ment Čabrinović, Jovanović Miškóhoz.

Függelék.

Közvetlenül ennek az emlékiratnak lezárása előtt a szerajevói kerületi törvényszék egy tanuvallomási jegyzőkönyvet terjeszt fel, melyből kitünik, hogy néhány nappal 1914 június 28-ika előtt egy osztrák vagy magyar honos a belgrádi cs. és kir. konzulátuson jelentést akart tenni arról a gyanujáról, hogy Ferenc Ferdinánd főherceg ellen boszniai tartózkodása alatt merényletet terveznek. A tanuvallomás szerint az illetőt a belgrádi rendőrség közegei közvetlenül, mielőtt a cs. és kir. konzulátusba belépett volna, semmitmondó okokból letartóztatták és ezáltal megakadályozták jelentése megtételében. Az emlitett tanuvallomási jegyzőkönyv adataiból az következnék, hogy ezeknek a rendőri közegeknek tudomásuk volt a tervezett merényletről és hogy az illetőt csak azért tartóztatták le, hogy a feljelentésben megakadályozzák.

Minthogy ezek az adatok még nem vizsgáltattak felül, helytálló voltukról ezidőszerint még nem lehet nyilatkozni. Bővebb részletek erről a tanuvallomásról — tekintettel a még folyamatban levő nyomozásra — ezidőszerint nem közölhetők.

9. melléklet.

A szerb sajtó a merényletről.

a) A »Balkan« című belgrádi lap június 29.-én így ír a két merénylőről:

Čabrinović Nedeljko nyomdászt, aki anarchista eszmékkel volt eltelve, mint nyughatatlan szellemű embert ismerték. Ezelőtt húsz nappal még Belgrádban időzött, hová a háború után jött és az államnyomdában talált foglalkozást. Elutazása előtt kijelentette, hogy Triesztbe megy, ahol egy új nyomdában fog munkát kapni. Princip Gavro rövid idővel ezelőtt ugyancsak Belgrádban időzött még. A háború alatt önkéntesnek jelentkezett, de nem vették fel

s ezért elhagyta Belgrádot. Tavaly karácsonykor azonban visszatért ide s egyideig a gimnáziumot látogatta, majd Čabrinović-csal csaknem egyidőben, de más úton, ismét eltávozott Belgrádból. A hallgatag és ideges természetű Princip, aki jó tanuló volt, néhány, szintén Boszniából és Hercegovinából származó középiskolai tanulón kívül az utóbbi időben Čabrinović-csal is érintkezett. Szocialista eszmék felé hajlott, habár eredetileg a »haladó ifjúság«-hoz tartozott. Princip is, Čabrinović is Szerajevóban nőttek fel s gyermekkoruk óta elválaszthatatlan barátság fűzte őket egymáshoz.

b) A »Pièmont« július 1-i számában arra utal, hogy a merénylő Zerajić hangos tiltakozását most Princip tiltakozása követte. Ez utóbbinak cselekedete szintén a boszniai kormányzati rendszerben találja magyarázatát. Az a körülmény, hogy Princip a Vidovdan szent nemzeti ünnepe napján követte el boszúálló tettét, azon a napon, amelyre a hadgyakorlatok megtartását tűzték ki, érthetőbbé és természetesebbé teszi a fiatal mártir kétségbeesett cselekedetét.

(A rendőrség a lapot e cikk miatt elkobozta, a belgrádi elsőfolyamodású bíróság azonban az elkobzási határozatot a rákövetkező napon megsemmisitette.)

c) Az ifjú-radikális »Odjek« július 3-iki számában igy ir: »Ferenc Ferdinánd főherceget a nemzeti lelkesedés napján küldték Szerajevóba, hogy brutális tüntetéssel ünnepeljék az erőszakot és elnyomást. Ennek a brutális ténynek az ellenállás, gyűlölet és boszú ugyancsak brutális érzését kellett kiváltania.«

d) A nacionalista pártközlöny, a »Srpska Zastava« július 3-iki számának »Gyanusitások és fenyegetések« cimű cikkében igy ir: »A merénylet mindinkább a Monarchiában uralkodó egészségtelen viszonyok következménye gyanánt tűnik fel. Másrészt a szerb népnek Bosznia-Hercegovinában folyó ádáz üldözése az egész művelt világ utálatát hívja ki«.

e) A haladó párti »Pravda« július 3.-án ezt írja: »A cinikus bécsi politika a szerencsétlen pár halálát a szerb nép ellen irányuló undok céljai érdekében aknázza ki«.

f) Az »Agence des Balkans« július 3-iki száma jelenti: »A Boszniában és Hercegovinában a szerb nép ellen elkövetett bűntettek az osztrák-magyar polgári és katonai hatóságok védelme alatt és közvetlen felbujtására követtettek el«.

g) A »Pravda« július 4-iki számában ezek olvashatók: »Az Ausztriában eddig elkövetett összes gyilkosságok és merényletek mindenkor egy és ugyanazon forrásból fakadtak. A Monarchia elnyomott népei kénytelenek voltak a tiltakozásnak ehhez a módjához fordulni, mert más út rendelkezésükre nem állott. A rémuralom kaoszában természetes és teljesen érthető, hogy a merényletek rendszere polgárjogot nyert«.

h) A »Balkan« július 5-én megjegyzi, hogy Ausztria-Magyarországot »ártatlanok üldözése miatt nemzetközi ellenőrzés alá kellene helyezni«, mert Ausztria-Magyarország kevésbbé konszolidált, mint Törökország.

i) A »Mali Journal« július 7-én így ír: »A középkor egy sarjadékát gyilkolták meg a minap Szerajevóban. Egy gyermek gyilkolta meg, aki a paroxizmusig átérezte a fájdalmat eltiprott szűkebb hazája miatt, azt a fájdalmat, amelyet apái országainak elrablói okoztak neki. Mit tett erre a hivatalos Ausztria-Magyarország? Szerbek mészárolásával, szerb vagyon elharácsolásával és feldúlásával felelt. Ilyen hősködéssel csak semmirekelők tündökölnek. A gyávák mindig nagy hősök, ha tudják, hogy biztonságban érezhetik magukat. Hasonlítsuk csak össze Principet és Cabrinovićot ezekkel a hősökkel és azonnal látni fogjuk a nagy különbséget. Civilizáció és igazság Ausztria-Magyarországban nem egyéb merő hazugságnál«.

j) A »Tribuna« ezt írja július 7-én: »Nekünk az a véleményünk, hogy a szerajevói gyilkosságot megrendelték, hogy a szerb nép kiirtását egy csapásra elvégezhessék«.

k) A »Piemont« jelenti július 8-án Bajina Baškából, hogy az osztrák hatóságok a boszniai keresztények közt mészárlást készitenek elő.

l) Július 8-án a »Balkan« Boszniából »Szent Bertalan-éj Szerajevóban« cím alatt tudósitást közöl s a Szerbiában élő összes osztrákok ellen általános bojkottot ajánl.

m) A »Mali Journal« július 8-án a Dunagőzhajózási társaság ellen hirdet bojkottot.

n) A »Tribuna« július 8-iki számában »Semmit Ausztria Magyarországból!« cím alatt megjelent cikk szerint legjobb semmit sem venni Ausztria-Magyarországból, az osztrák és a magyar fürdőket sem kell látogatni, orvost sem kell Ausztria-Magyarországból hívni. A magánkezdeményezés ebben az irányban sokat tehet. Az állam és a hatóságok ebbe nem árthatják bele magukat. Elég a polgárokra apellálni.

o) A »Stampa« július 8-iki száma azt állitja, hogy a szerajevói rendőrség az elfogott merénylőket a legembertelenebb és legszemérmetlenebb kinzásoknak veti alá, hogy belőlük valótlan vallomásokat csikarjon ki, amelyek alapján a szerb nép ellen aztán vádakat lehessen emelni.

p) Július 9-én az »Agence des Balkans« jelenti Belgrádból: »Feltétlenül megbizható magánjelentések szerint Boszniában és Hercegovinában általános mészárlás készül a szerbek ellen«.

q) Kapcsolatban Asquith miniszterelnöknek Ferenc Ferdinánd főherceg halálhírére tett azon kijelentésével, hogy aggódik az emberiség sorsa miatt, a »Balkan« július 9-én a legutóbbi 40 esztendő eseményeire vonatkozó történelmi áttekintést tesz közzé, s abból azt a következtetést vonja le, hogy a szerb nép ez alatt az idő alatt Ausztria-Magyarország jezsuita politikája miatt borzalmas kínoknak volt kitéve. Mint Loyola valamennyi fiát, kik csak embervérben dolgoznak és »a cél szentesíti az eszközt« elvének hódolnak, végül utólérte a végzet Ferenc Ferdinánd főherceget is, aki a jezsuita irányzat áldozata lett, mint ahogy majd az lesz egész Ausztria-Magyarország is. Ausztria-Magyarország végpusztulásával azonban nyugalomhoz és

békéhez fog jutni az emberiség. Mindezt összegezve arra a végkövetkeztetésre jutunk, hogy Asquith a halálhir bejelentését nyugodt lélekkel ezekkel a szavakkal kísérhette volna: »Nem aggódom többé az emberiség sorsa miatt«.

r) A »Politika« július 9-iki számának »Szemtelen hazugságok« című vezércikkében ezek a fejtegetések olvashatók: »Az a módszer, amely szerint a szerajevói merénylet ügyében meginditott vizsgálat folyik, nyilvánvalóvá teszi a célokat, amelyeket Ausztria e vizsgálattal követ. Mivel a merénylők, dacára a velük szemben alkalmazott kínzásoknak, nem akarják azt vallani, amit tőlük kívánnak, kerestek és találtak másokat, kik készek voltak bizonyos feltételek alatt a merényletben való bizonyos bűnrészességet bevallani, egyúttal azonban meg is vádolni mindazokat, akik Ausztriának kellemetlenek. Ez a módszer egyelőre sikerrel járt, mert ezek a bérencek bármit vallanak, amit tőlük kívánnak, az osztrák rendőrség pedig gondoskodik róla, hogy ezeket a hazugságokat azonnal kikürtölje a szélrózsa minden irányában. Hiszen Ausztria nem ismeri a szégyenérzetet és abban a hiszemben van, hogy akad még, aki az ilyen hazugságoknak hitelt ad«.

s) A »Stampa« július 9-én azt irja, hogy még nem derült ki és még nem került napfényre minden, ami Boszniában és Hercegovinában történt. Ezt a legszigorúbban titkolják. A valóság azonban előbb-utóbb mégis felszínre fog kerülni. A vérszomjas Ausztria szerb vértől akar megittasodni és el is fogja ezt érni. Úgy hírlik, hogy Boszniában ma mintegy 10.000-re rúg a sebesültek és halottak száma.

t) A »Politika« július 10-iki száma féktelen sértésekkel illeti a legfelsőbb uralkodóház tagjait.

u) A »Trgovinski Glasnik« című kereskedelmi lap július 10.-én a romlott és skrupulusokat nem ismerő osztrák-magyar politikáról beszél, melyet jezsuitának, kíméletlennek és becsület nélkül valónak nevez. Szolgáljon ez a politika intelmül az Ausztria-Magyarországban élő szerb nép előtt

hogy nem él kulturállamban, mely védi és biztosítja az életet és a tulajdont, hanem hogy mindig készen és felfegyverkezve kell állania, hogy a hatóságok és a kormány rablásai ellen védekezhessék. A legutóbbi események után a szerb népnek nem szabad többé várnia, mint a báránynak, melyet bármelyik napon levághatnak, hanem résen kell állania, mint az oroszlánnak, mely kész a véres védekezésre.

v) A »Stampa« július 10.-én azt írja, hogy semmi sem örökkévaló és Ausztria-Magyarország sem fog örökké Bosznia-Hercegovinában maradni. Nincs messze az idő, melyben a szerbek, kik megtörték a törökök hatalmát és megfenyítették a bolgárokat, az Ivan Planina körül, a Trebevicnél fognak felbukkani.

w) A »Pravda« július 10.-én »Bojkott a semmirekellők ellen« cím alatt bojkottot hirdet a belgrádi osztrák cégek és az osztrák árúk ellen és a »Narodna odbrana« kötelességéül jelenti ki, hogy felügyeljen a bojkott legszigorúbb foganosítására.

x) A »Zvono« július 16-iki száma Principet Lónyay grófné fiának adja ki, akinek feladatává vált, hogy Rudolf trónörökös haláláért annak gyilkosán, Ferenc Ferdinánd főhercegen, boszút álljon.

y) A »Mali Journal« július 19.-én tudósítást közöl, mely szerint Principet osztrák-magyar ügynök bujtotta fel a merényletre. Bécsben azt mondják, hogy az igazi vétkes csakis a belgrádi osztrák-magyar követségen található.

z) Az ifjú-radikális párt vezetőlapja, az »Odjek« július 20.-án így ír: »Ausztria-Magyarország száz bizonyítékát adja, hogy Európában a beteg ember címére vágyik. Míg Szerbiában egyetlen osztrák állampolgárt sem bántalmaztak, addig Boszniában és Hercegovinában falvakat és városokat fosztottak ki. Ez a tény újabb bizonyítéka annak, mennyire fölötte áll Szerbia kulturális és erkölcsi tekintetben Ausztria-Magyarországnak«.

10. melléklet.

A »Narodna odbrana« niši helyi választmánya a Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetett merényletről.

A cs. és kir. közös külügyminisztérium egyik szavahihető bizalmasától, kinek nevét adott esetben közzé is téteti, azt a bizalmas értesülést vette, hogy a »Narodna odbrana« niši helyi választmánya nemrégiben ülést tartott, melyben Nenadović Jaša, a niši fegyintézet igazgatója, mint a választmány elnöke, szóvá téve a Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetett merényletet, erre vonatkozólag a a következőket mondotta:

Szerbiának ezúttal feltétlenül olyan eszközhöz kellett nyulnia, aminő a Ferenc Ferdinánd főherceg ellen elkövetett merénylet volt, mivel a főherceg aggresszív és excentrikus jelleménél fogva Szerbiára és, úgy lehet, szélesebb szláv körökre nézve is elsőrangú és végzetes veszedelmet jelentett. Ha életben maradt volna, rövid időn belül háborúra késztette vagy megtámadta volna Szerbiát, és ebben az esetben az ország, mely most anyagilag annyira meg van gyöngülve és hadseregének szervezésével sem készült még el, feltétlenül veszve lett volna. Most azonban megmentette Szerbiát a szerajevói gyilkosság, amellyel el lett téve láb alól egyike azoknak, akik Szerbiára veszedelmesek. Szerbiának most néhány évig nyugta lesz, mert az új trónörökös alaposan meg fogja gondolni, hogy vajjon elődjének nyomdokaiba lépjen-e.

Habár tudta, folytatta a szónok, hogy Ferenc Ferdinánd megölése súlyos csapást és nagy fájdalmat jelent Ausztria-Magyarországra nézve és hogy utána az ott élő szerb népre kinszenvedések fognak elkövetkezni, mégsem hitte volna, hogy feltevései ilyen mértékben fognak megvalósulni s hogy a horvátok így fognak viselkedni. Hiszen boszniai és hercegovinai barátai is arról biztosították, hogy az osztrák-magyar hatóságok gyávák és fellépésükben túlozniok nem szabad; »sajnos azonban, — úgymond,

— tévedtek a barátaink és mi is tévedtünk általuk«. Ha ez így megy tovább, akkor — és csak akkor — jön el igazában a revolverek és bombák szerepének ideje. Bármit is adjon a szerbek Istene, azt, hogy a dolgok így folyjanak tovább, engedni nem szabad.

A szónok fejtegetései a hallgatóság körében a legteljesebb helyeslésre találtak.

11. melléklet.

Pótlások a nyomás lezárta után.

A 8. számú melléklethez.

Čubrilović tanító, aki Pribojnál átvette Princip és Grabež vezetését, teljesen beismerő vallomást tett, mely a következő lényegesebb adatokat szolgáltatta:

Čubrilovićot 1911-ben, egy Sabácba rendezett Szokolkirándulás alkalmával Fović Božo, a »Narodna odbrana« vezetőségének egyik tagja, avatta be az egyesület céljaiba; majd megtették a »Narodna odbrana« biztosának Zvornikban (Bosznia). Később aztán az ő ajánlatára nevezték ki Jovanović Miškót a »Narodna odbrana« tuzlai biztosává.

A »Narodna odbraná«-val való érintkezését ugyanaz a paraszt közvetíttette volt, aki Principet és Grabežt vezette hozzá azzal, hogy két szerb tanulót hoz fegyverekkel. Amikor ezt hallotta, már tudta Čubrilović, hogy ez »üzenet« a »Narodna odbraná«-tól. Princip és Grabež elmondották neki, hogy bombák és revolverek vannak náluk, melyekkel merényletet akarnak elkövetni Ferenc Ferdinánd főherceg ellen.

2. Monarchiaellenes képek a belgrádi hadügyminisztériumban.

A szerb királyi hadügyminisztérium fogadóterme előtt négy allegórikus kép függ a falon, melyek közül három szerb hadi sikereket ábrázol, míg a negyedik Szerbia

monarchiaellenes törekvéseinek megvalósulását szimbolizálja.

Részben hegyes, részben sík táj (Bosznia és Délmagyarország), mely fölé a »zora« a szerb remények hajnalpírja, emelkedik. Az előtérben vértezett nőalak áll, pajzsán az összes »még felszabadítandó tartományok«: Bosznia, Hercegovina, Vojvodina, Szerémség, Dalmácia stb. neveivel.

20.

Gróf Berchtold báró Macchio osztályfőnökhöz Wienben.

Távirat. *Lambach, 1914 július 25.*

Orosz ügyvivő táviratozza: sürgős utasítása van kormányától arra, hogy a Szerbiához intézett ultimátum határidejének meghosszabbítását kívánja. Kérem Excellenciádat: szíveskedjék nevemben azt válaszolni, hogy a határidő meghosszabbítását nem engedélyezhetjük. Méltóztassék hozzátenni, hogy Szerbia a diplomáciai összeköttetés megszakítása után is létrehozhatja a békés megoldást követeléseink feltétlen elfogadásával, ebben az esetben azonban kénytelenek volnánk Szerbiától a katonai intézkedések nyomán felmerült összes kiadásaink és káraink megtérítését kívánni.

21.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Bad Ischl, 1914 július 25.*

Excellenciád tájékoztatása és szavainak megfelelő irányítása céljából:

Az orosz ügyvivő ma délelőtt megjelent az első osztályfőnöknél és tolmácsolta kormányának azt a kívánságát, hogy a Szerbiához intézett jegyzékünkben megszabott határidő meghosszabbíttassék.

Kérését azzal indokolta, hogy lépésünk meglepte a hatalmakat és hogy az orosz kormány csak a többi kabinettekkel szemben tanusított természetes figyelmességet látná a bécsi külügyi hivatal részéről abban, ha azoknak módot nyujtanánk arra, hogy a hatalmakhoz intézett közlésünk alapelveit megvizsgálhassák és a kilátásba helyezett dossier-t áttanulmányozhassák.

Az első osztályfőnök azt válaszolta az ügyvivőnek, hogy nyomban tudomásomra fogja hozni fejtegetéseit, de már most is kijelentheti, hogy nincs kilátás arra, hogy a kitűzött határidő meghosszabbitásába beleegyezzünk. Ami az orosz kormánynak kívánsága támogatására felhozott indokait illeti, úgy látszik, hogy ezek téves feltevésen alapultak. A hatalmakhoz intézett jegyzékünknek semmi esetre sem az volt a célja, hogy nézetüket e tárgyban kikérje, hanem csak információ jellegével bírt, amit részünkről a nemzetközi udvariasságou alapuló kötelességnek tartottunk. Máskülönben pedig csakis önmagunkat és Szerbiát érintő ügynek tekintettük akciónkat, melyre bennünket legvitálisabb érdekeink védelmére a körülmények fejlődése kényszerített évek során át tanusított türelmünk és béketűrésünk dacára s nagyon is kívánságunk ellenére.

22.

Báró Giesl gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Belgrád, 1914 július 25.*

Minisztertanács tegnap este és ma reggel összeült; többszörös verzió szerint még a határidő letelte előtt választ fogok kapni jegyzékünkre. Úgy hallom, hogy az udvari vonatot összeállítják; a nemzeti bank és a vasút pénzét, valamint a külügyminisztérium ügyiratait az ország belsejébe viszik. Kollégáim közül néhánynak az a felfogása, hogy követniök kell a kormányt, különösen az orosz követségen csomagolnak.

A helyőrség tábori felszereléssel elhagyta a várost. A vár lőszertárait kiürítették. Az állomáson nagy katonai forgalom. Az egészségügyi oszlopok Belgrádot déli irányban elhagyták. Az időközben kézhez vett utasítások értelmében szakitás esetén a 6 óra 30 perces vonattal elutazunk Belgrádból.

23.

Báró Giesl gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Zimony, 1914 július 25.*

Délután 3 órakor Szerbiában elrendelték az általános mozgósitást.

24.

Báró Giesl gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Zimony, 1914 július 25.*

A folyó hó 23-án támasztott követeléseinkre a szerb királyi kormány által adott válasznak ki nem elégitő volta folytán a Szerbiával való diplomáciai összeköttetést megszakitottnak jelentettem ki és a követség személyzetével Belgrádot elhagytam.

A válaszjegyzéket nekem 2 perccel esti 6 óra előtt adták át.

25.

A szerb királyi kormány 1914. évi július 12/25-én kelt jegyzéke.

A szerb királyi kormány vette a császári és királyi kormány folyó hó 10-én kelt közlését s meg van győződve arról, hogy válasza el fog oszlatni minden félreértést, amely megzavarással fenyegeti a jó szomszédi viszonyt az Osztrák-Magyar Monarchia és a Szerb Királyság között.

A királyi kormány tudatában van annak, hogy azok a tiltakozások, amelyek részben a nemzeti Szkupstina szószékéről hangzottak el, részben az állam felelős képviselőinek nyilatkozataiban és tényeiben jutottak kifejezésre s amelyeknek végét vetette a szerb kormány 1909 március 18.-án tett nyilatkozata, egyetlen alkalommal sem újultak meg a szomszédos nagy Monarchiával szemben s hogy ez idő óta sem a Királyság egymást követő kormányai, sem ezek közegei részéről nem tétetett kisérlet a Bosznia-Hercegovinában létesített politikai és jogállapot megváltoztatására. A királyi kormány konstatálja, hogy a császári és királyi kormány ebben a vonatkozásban semmiféle kifogást nem emelt, egy iskolai tankönyv esetét kivéve, amelyre nézve a cs. és kir. kormány teljesen kielégítő magyarázatot nyert. Szerbia számos alkalommal adta tanujelét békés és mérsékelt politikájának a balkánválság folyamán s Szerbiának és azoknak az áldozatoknak köszönhető, amelyeket kizárólag az európai béke érdekében hozott, hogy ez a béke épségben maradt.

A királyi kormány nem tehető felelőssé magántermészetű nyilatkozatokért, — aminők az újságcikkek és az egyesületek békés munkája, — amely megnyilvánulások majdnem minden országban mindennapi dolgok gyanánt fordulnak elő s általában és rendszerint nem esnek hivatalos ellenőrzés alá. És pedig annyival kevésbbé tehető ezért felelőssé, mivel a királyi kormány a Szerbia és Ausztria-Magyarország közt felmerült kérdések egész sorának megoldása rendjén nagy előzékenységet tanusított, s ezzel az előzékenységgel sikerült elérnie azt, hogy a kérdések legnagyobb része a két szomszédos ország haladásának javára rendeztessék.

Ezért lepte meg kinosan a királyi kormányt az az állítás, hogy a szerb királyság némely hozzátartozója részt vett volna a szerajevói merénylet előkészítésében. A királyi kormány azt várta, hogy megkerestessék a bűnténnyel kapcsolatos nyomozásban való közreműködés iránt és készen állott arra, hogy tettekkel bizonyítsa teljes korrekt-

ségét s hogy eljárjon mindazokkal szemben, akikre nézve hozzá eziránt közlések tétetnének.

Engedve tehát a császári és királyi kormány kívánságának, a királyi kormány hajlandó bíróság elé állitani, állásra és rangra való tekintet nélkül, mindazon szerb alattvalókat, akiknek a szerajevói bűntényben való részességére nézve bizonyítékok terjesztetnek eléje s különösen kötelezi magát arra, hogy a hivatalos lap július 13/26-iki számának első oldalán a következő nyilatkozatot teszi közzé:

»Szerbia királyi kormánya elítél minden propagandát, amely Ausztria-Magyarország ellen irányulna, vagyis összeségükben elítéli azokat az irányzatokat, amelyek végeredményben azt célozzák, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiától ahhoz tartozó területek elszakíttassanak és őszintén fájlalja e bűnös mozgalmak gyászos következményeit.«

»A királyi kormány sajnálja, hogy bizonyos szerb katonatisztek és tisztviselők a cs. és kir. kormány közlése szerint, a fentemlített propagandában részt vettek volna s ezáltal veszélyeztették volna a jó szomszédi viszonyt, amelyre a királyi kormány 1909 március 31.-iki nyilatkozatával ünnepélyesen kötelezte magát.«

»A kormány, mely helyteleníti és elutasítja az Ausztria-Magyarország bármely vidéke lakosságának sorsába való beavatkozás minden gondolatát és kisérletét, kötelességének tartja formálisan figyelmeztetni a királyság tisztjeit, tisztviselőit és egész népességét, hogy ezentúl a legteljesebb szigorral fog eljárni azokkal szemben, akik vétkessé válnának hasonló üzelmekben és hogy teljes erejével rajta lesz, hogy az ilyetén üzelmeket megelőzze és azoknak gátat vessen«.

Ez a nyilatkozat Sándor trónörökös ő királyi Fensége részéről a király Ő Felsége nevében kiadandó napiparancs útján a királyi hadsereg tudomására fog hozatni és a hadsereg hivatalos közlönyének legközelebbi számában közzé fog tétetni.

A királyi kormány ezenkívül kötelezi magát:

1. Hogy a Szkupstina legközelebbi rendes egybegyűlése alkalmával a sajtótörvénybe oly határozmányt vétet fel, amely a legsúlyosabb büntetéssel fogja fenyiteni az Osztrák-Magyar Monarchia ellen való gyűlöletre és megvetésre szitó provokációt, valamint minden olyan közleményt, amelynek általános célzata az Osztrák-Magyar Monarchia területi épsége ellen irányulna. Kötelezi magát, az alkotmány küszöbön álló reviziója kapcsán, az alkotmánytörvény XXII. cikkébe oly módositás felvételére, amely megengedje a fentjelzett közlemények elkobzását, ami a hivatkozott XXII. cikk kategorikus rendelkezése folytán ezidőszerint nem lehetséges.

2. A kormánynak semmi bizonyitéka sincs — s a cs. és kir. kormány jegyzéke sem szolgáltat neki semmi bizonyitékot — arra nézve, hogy a »Narodna odbrana« s más hasonló egyesületek mind a mai napig valamely tagjuk útján ilyfajta bűncselekményt követtek volna el. Mindazonáltal a királyi kormány teljesiteni fogja a cs. és kir. kormány kivánságát és fel fogja oszlatni a »Narodna odbrana« társulatot, valamint minden oly társulatot, amely Ausztria-Magyarország ellen működnék.

3. A szerb királyi kormány kötelezi magát, hogy Szerbia közoktatásából késedelem nélkül kiküszöböl mindent, ami az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát elősegithetné, feltéve, hogy részére a cs. és kir. kormány e propaganda tekintetében tényleges bizonyitékokat szolgáltat.

4. A királyi kormány kész arra is, hogy a katonai szolgálatból és a közigazgatásból eltávolítsa azokat a tiszteket és tisztviselőket, akikre bírói vizsgálat útján rá fog bizonyulni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területi épsége ellen irányuló cselekményekben bűnösök s elvárja, hogy a cs. és kir. kormány az eljárás megindithatása céljából utólagosan közölni fogja vele e tisztek és tisztviselők nevét s a terhükre rótt cselekményeket.

5. A királyi kormány kénytelen bevallani, hogy nem bír magának teljes pontossággal számot adni a cs. és kir.

kormány abbeli kívánságának értelméről és horderejéről, hogy a szerb kormány kötelezze magát, hogy megengedi saját területén a cs. és kir. kormány közegeinek közremunkálását, — mindazonáltal kijelenti, hogy teret fog adni az olyan közreműködésnek, amely a nemzetközi jog és a büntető perrendtartás alapelveinek s a jó szomszédi viszonynak megfelel.

6. A királyi kormány természetesen kötelességének tartja, hogy vizsgálatot indítson mindazok ellen, akik a június 15/28-iki merényletben részesek voltak vagy netán lehettek és a királyság területén tartózkodnak. Ami a cs. és kir. kormány által evégből kiküldendő osztrák-magyar hatósági közegeknek ebben a vizsgálatban való részvételét illeti, ehhez a királyi kormány nem járulhat hozzá, minthogy ez az alkotmánynak és a büntető eljárásról szóló törvénynek megsértését jelentené. Azonban a kérdéses vizsgálat eredményéről konkrét esetekben közlések lennének tehetők az osztrák-magyar közegek számára.

7. A királyi kormány még a jegyzék vételének estéjén intézkedett Tankosić Voislav őrnagy letartóztatása iránt.

Ami azonban Ciganović Milánt illeti, aki az Osztrák-Magyar Monarchia hozzátartozója s június 15-ikéig a vasútigazgatóságnál állott (mint jelölt) alkalmazásban, ennek holléte eddig kipuhatolható nem volt, amiért is ellene elfogató parancs bocsáttatott ki. Méltóztassék a cs. és kir. kormánynak a vizsgálat foganosíthatása céljából a szokásos formában mentől előbb közölni a nevezettek bünössége tekintetében fennforgó gyanuokokat, valamint a szerajevói vizsgálat által eddigelé gyűjtött netáni bizonyitékokat.

8. A szerb kormány meg fogja szigorítani és ki fogja bővíteni a fegyverekkel és robbanószerekkel a határon át űzött meg nem engedett forgalom megakadályozása érdekében foganatosított rendszabályokat.

Magától értetődik, hogy azonnal vizsgálatot fog indítani s szigorúan meg fogja büntetni azokat a sabác-ložnicai vonal határszéli szolgálatában álló hivatalnoko-

kat, akik kötelességüket megszegték és a szerajevói bűntény szerzőit a határon átjuttatták.

9. A királyi kormány készséggel hajlandó felvilágosítást adni azokról a nyilatkozatokról, amelyeket tisztviselői Szerbiában és a külföldön a merénylet után adott interjúkban s a cs. és kir. kormány állítása szerint a Monarchiával szemben ellenséges értelemben tettek, mihelyt a cs. és kir. kormány megjelöli e fejtegetések illető pontjait s bebizonyítja, hogy ezeket a nyilatkozatokat az illető tisztviselők valójában meg is tették. A királyi kormánynak magának is gondja lesz az idevágó bizonyítékok és bizonyítási eszközök összegyűjtésére.

10. A királyi kormány, amennyiben ez már a jelen jegyzékben meg nem történt volna, értesíteni fogja a cs. és kir. kormányt az előző pontokban foglalt rendszabályok végrehajtásáról, mihelyt e rendszabályok elrendeltetnek és foganatosíttatnak.

Az esetre, ha a cs. és kir. kormányt a jelen válasz ki nem elégítené, a szerb királyi kormány, abból a megfontolásból indulva ki, hogy az ügy megoldásának elhamarkodása egyik félnek sem áll érdekében, mindenkor kész a békés megegyezésre, akár oly értelemben, hogy az ügy a hágai nemzetközi bíróság döntésére, akár pedig, hogy az a szerb kormány által 1909 március 18/31-ik napján tett nyilatkozat kidolgozásában részt vett nagyhatalmakra bízassék.

26.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott

Wien, 1914 július 25.

Abban a pillanatban, midőn Szerbia ellen komoly eljárásra szántuk el magunkat, természetesen számoltunk azzal a lehetőséggel is, hogy a szerb differenciából kifolyólag összeütközésbe kerülünk Oroszországgal. Ez az eshetőség azonban nem téveszthetett meg Szerbiával szemben való állás-

foglalásunk körül, mivel alapvető állampolitikai szempontok mérlegelése állított bennünket annak szükségessége elé, hogy véget vessünk annak az állapotnak, amely orosz kiváltságlevelet biztosít Szerbiának arra, hogy a Monarchiát állandóan s büntetlenül és büntethetetlenül veszélyeztethesse.

Arra az esetre, ha Oroszország már elérkezettnek látná a pillanatot az európai központi hatalmakkal való nagy leszámolásra s így tehát kezdettől fogva el volna szánva a háborúra, az Excellenciádnak szóló alábbi utasítások mindenesetre feleslegessé válnak.

Ámde elgondolható az a lehetőség is, hogy még abban az esetben is, ha követeléseinket Szerbia netalán visszautasítaná és ezzel ránk nézve a fegyveres eljárás szüksége állana be, Oroszország számot vet önmagával, sőt hajlani fog arra, hogy a harcra vágyó elemek árjától magát tovaragadni ne engedje.

Erre a helyzetre szólnak az alább következő fejtegetések, melyeket méltóztassék az adott pillanatban, az Excellenciád előtt megfelelőnek látszó módon és a Nagyméltóságod által megítélendő célszerűség szerint értékesíteni a külügyminiszter és a miniszterelnök úrnál.

Felteszem általában, hogy Excellenciád a jelenlegi viszonyok között szoros érintkezést létesített német kollegájával, akit kormánya bizonyára utasított, hogy az orosz kormányt ne hagyja kétségben az iránt, hogy Ausztria-Magyarország egy Oroszországgal való konfliktus esetén nem állana egymagában.

Nem ringatom magamat illuziókban a tekintetben, hogy nem lesz könnyű Sazonow külügyminiszternél elérni azt, hogy megértéssel fogadja elkerülhetetlenné vált belgrádi lépésünket.

De van egy momentum, mely nem téveszheti el hatását az orosz miniszterre, s ez annak a körülménynek a hangsúlyozása, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia, évtizedek óta vallott alapelvéhez képest, a jelenlegi válságban és a Szerbiával való ellentét fegyveres elintézése körül sem követ semminemű önző motivumot.

A Monarchia területileg szaturálva van, és nem vágyik szerb földre. Ha reánk erőszakolják a háborút Szerbiával szemben, akkor ez a háború részünkről nem a területszerzés vágyának, hanem csak az önvédelemnek és az önfenntartásnak harca lesz.

A körrendelet tartalmát, mely magában is eleget mond, teljes világításba helyezi a monarchiaellenes szerb propagandával s a propaganda és a július hó 28-iki merénylet közötti kapcsolatokkal foglalkozó dossier.

Méltóztassék erre a dossier-ra az orosz külügyminiszter figyelmét külön is felhívni és kifejteni, hogy a történelemben egyedülálló jelenség, hogy egy nagyhatalom egy szomszédos kis állam lázító üzelmeit oly hosszú időn át és oly példátlan béketüréssel viselte volna el, mint Ausztria-Magyarország Szerbia áskálódásait.

A mi politikánk nem akarta a keresztény balkánállamok fejlődésének útját állani s ehhez képest — s jóllehet ismertük a szerb igéretek csekély értékét — az 1908. évi annexiós krizis után Szerbia területét csaknem kétszeresére hagytuk gyarapodni.

Azóta a Monarchia ellen Szerbiában táplált felforgató mozgalom annyira excesszív arányokat öltött, hogy ez a szerb aknamunka már Ausztria-Magyarország létérdekeit, sőt dinasztiánkat is veszélyezteti.

Fel kell tenni, hogy a konzervatív, császárhű Oroszország érthetőnek, sőt szükségesnek fogja találni, hogy erélyesen léptünk fel valamennyi állami rend ilyetén veszélyeztetésével szemben.

Midőn Excellenciád a Sazonow külügyminiszterrel folytatandó beszélgetés során ehhez a ponthoz ér, adva lesz a megfelelő alkalom arra, hogy indokaink és szándékaink felsorolása kapcsán arra utaljon, hogy mi — amint Excellenciádnak már alkalma volt kifejteni — nem törekszünk ugyan területi gyarapodásra, sem pedig a királyság szuverénitását érinteni nem szándékozunk, másrészt azonban követeléseink érvényesítése érdekében a legvégső határig is elmegyünk.

Hogy eddig — amennyiben tőlünk függött — azon voltunk, hogy a béke, melyet mi is a népek legdrágább javának tartunk, fennmaradjon, ez eléggé bizonyítja az utolsó 40 év története és az a történelmi tény, hogy legfelsőbb urunk a béke őrének dicsőséges elnevezését érdemelte ki.

Az európai béke megbontását már azért is felette sajnálnók, mert mindig az volt a nézetünk, hogy a balkánállamok állami és politikai önállóságának megerősödése Oroszországhoz való viszonyunknak előnyére válna, köztünk és Oroszország között ellentétek felmerülésének még a lehetőségét is megszüntetné és mert mi mindig készek voltunk arra, hogy saját magunk politikai tájékozódásánál Oroszország nagy politikai érdekeire tekintettel legyünk.

A szerb fondorlatok további eltűrése aláásná állami létünket és kockára tenné nagyhatalmi állásunkat és ezzel megingatná Európa egyensúlyát is. Meg vagyunk azonban győződve, hogy Oroszországnak legsajátabb és az orosz állam békés vezérei által jól megfontolt érdeke, hogy a jelenlegi európai egyensúly, amely a világbékére nézve olyannyira hasznos, meg ne zavartassék.

Szerbia elleni akciónk, bármely alakot is öltsön, teljességgel konzervatív jellegű és célja: európai poziciónk szükséges épségben tartása.

27.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 július 25.*

Miután követeléseink 5. pontja, vagyis az, amely cs. és kir. közegek közreműködéséről szól a szerbiai felforgató mozgalom elnyomása körül, Sazonow külügyminiszter különösen erős ellenzésével találkozott, méltóztassék erre a pontra nézve igen bizalmasan kijelenteni, hogy ez tisztán gyakorlati okokból és semmiesetre sem azzal a szán-

dékkal vétetett fel követeléseink közé, hogy ezzel Szerbia szuverénitását érintsük. Az 5. pontnál — »collaboration« — egy belgrádi titkos »bureau de sûreté« felállítására gondolunk, amely a Párisban fennálló hasonló jellegű orosz intézmények mintájára működnék és a szerb rendőrséggel és közigazgatási hatóságokkal kooperálna.

28.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

T á v i r a t. *Szentpétervár, 1914 július 26.*

Orosz mozgósítási intézkedésekről szóló híresztelések kapcsán gróf Pourtalès a legkomolyabb hangon figyelmeztette az orosz minisztert arra, hogy manapság felette veszedelmesek az olyan mozgósítási rendszabályok, amelyek diplomáciai nyomás kifejtése céljából foganatosíttatnak.

Ebben az esetben ugyanis csak a vezérkarok tisztán katonai megfontolása jut szóhoz és ha Németországban egyszer megnyomták a gombot, az események árját akkor már feltartóztatni nem lehet. Az orosz külügyminiszter becsületszavát adta a német nagykövetnek, hogy ezek a hírek valótlanok, hogy eddig egy lovat s egy tartalékost se hívtak be és hogy csak a kievi és odesszai és talán a kazáni és moszkvai katonai kerületekben folyó előkészitő intézkedésről van szó.

Közvetlenül ezután Suchomlinow hadügyminiszter késő este küldönc útján magához kérette a német császári katonai attasét, kivel szemben arra utalt, hogy gróf Pourtalès a külügyminiszter előtt az orosz fegyverkezésről tett említést s minthogy a nagykövet egyes katonai részleteket esetleg félreérthetne, ő kíván alkalmat venni arra, hogy a katonai attasét kimerítőbben tájékozza. Eggeling őrnagy erre vonatkozó közléseit magában foglalja az

alábbi távirat, amelyet gróf Pourtalès Berlinbe intézett és rendelkezésemre bocsátott:

Katonai attasé jelenti orosz külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről: Sazonow felkérte őt, hogy engem katonai helyzetről felvilágosítson. A hadügyminiszter becsületszavát adta nekem, hogy még semmiféle mozgósítási rendeletet ki nem adtak. Egyelőre csak előkészítő intézkedések történnek, még egy lovat vagy tartalékost sem hívtak be. Ha Ausztria átlépi a szerb határt, akkor az Ausztria felé eső kievi, odesszai, moszkvai és kazáni katonai kerületek mozgósíttatnak. Semmiesetre sem a német arcvonalon: Varsó, Vilna és Szentpétervár. Németországgal határozottan békét akarnak. Kérdésemre, mi célja Ausztria elleni mozgósításnak: vállvonogatás és utalás a diplomatákra. Kijelentettem a miniszternek, hogy nálunk a barátságos szándékot méltányolják, de az egyedül Ausztria ellen irányuló mozgósítást is nagyon fenyegetőnek fogják tartani. A miniszter a legnyomatékosabban és ismételten hangsúlyozta a béke sürgős szükségét és vágyát.

29.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 július 26.*

A német nagykövet ma kormányának megbizásából közölte velem, hogy Lichnowsky hercegnek f. hó 25-én délután 3 órakor feladott távirata szerint Sir E. Grey egy szerb válaszjegyzék tervezetét küldte meg a német nagykövetnek és a kisérő magánlevélben kifejezte abbeli reményét, hogy a berlini kormány, tekintettel a válasz békülékeny hangjára, annak elfogadását fogja Wienben ajánlani.

Helyénvalónak látom, hogy Excellenciád az államtitkárral szemben az ügyre visszatérjen és őt arra figyelmeztesse, hogy csaknem ugyanabban az órában, mikor ő

levelét Lichnowsky hercegnek elküldte, vagyis tegnap délután 3 órakor, Szerbia már elrendelte hadserege általános mozgósítását, ami bizonyítja, hogy Belgrádban nem volt hajlandóság az ügy békés elintézésére. A választ, melyet, úgy látszik, már előbb megtáviratoztak Londonba, követeléseinknek meg nem felelő tartalommal csak 6 órakor, a mozgósítás kihirdetése után, adták át a belgrádi cs. és kir. követnek.

30.

Gróf Berchtold a berlini, római, londoni, párisi és szentpétervári cs. és kir. nagykövetekhez.

Távirat. *Wien, 1914 július 26.*

Szerbiával, miután ez a vele szemben támasztott követeléseinket elutasította, megszakítottuk a diplomáciai összeköttetést.

Felkérem tehát Excellenciádat, méltóztassék a külügyminisztert vagy ennek helyettesét nyomban felkeresni és előtte körülbelül a következőket kijelenteni:

A szerb királyi kormány megtagadta azoknak a követeléseknek teljesítését, melyeket az ő részéről veszélyeztetett legvitálisabb érdekeink tartós biztosítására vele szemben támasztanunk kellett s ezzel bizonyságot szolgáltatott arról, hogy nem hajlandó lemondani egyes határszéli területeink állandó nyugtalanítására és végeredményben a Monarchia kötelékéből leendő kiszakítására irányuló felforgató törekvéseiről.

Ennek következtében — sajnálatunkra és nagyon is akaratunk ellenére — kényszerítve érezzük magunkat arra, hogy a legerősebb eszközökkel rászorítsuk Szerbiát eddigi ellenséges magatartásának gyökeres megváltoztatására.

31.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 27.*

Épen hosszas beszélgetést folytattam a külügyminiszterrel. Mondtam neki, hogy benyomásom szerint, Oroszországban tévesen ítélik meg akciónk természetét. Azt imputálják nekünk, hogy ezzel a Balkánon akarunk előre törni és Szalonikiba vagy épenséggel Konstantinápolyba előnyomulni. Mások megint annyira mentek, hogy akciónkat egy Oroszország ellen irányuló praeventív háború bevezetésének minősíttették. Mindez tévedés, részben pedig épenséggel oktalanság. Akciónk célja: önfenntartás és önvédelem a szónak, a betűnek és a tettnek integritásunkat veszélyeztető ellenséges propagandájával szemben. Ausztria-Magyarországban senki sem gondol arra, hogy orosz érdekeket veszélyeztessen, vagy hogy Oroszországba épenséggel beleközzön. A magunk elé tűzött célt azonban okvetlenül el akarjuk érni és erre azt az utat találtuk a legcélravezetőbbnek, amelyet választottunk. De minthogy önvédelmi akcióról van szó, nem hallgathatom el előtte, hogy attól bennünket semminemű következmény el nem téríthet.

A külügyminiszter helyeselte szavaimat. Célunkat, ahogy azt előtte kifejtettem, teljesen jogosnak tartja, de azt hiszi, hogy az út, melyet annak elérésére választottunk, nem a legbiztosabb. Az átnyujtott jegyzék alakilag nem mondható szerencsésnek. Azóta áttanulmányozta és ha ráérnék, szeretné velem mégegyszer átnézni. Megjegyeztem, hogy rendelkezésére állok, de nem vagyok felhatalmazva arra, hogy a jegyzék szövegét vele megvitassam vagy azt magyarázzam. Megjegyzései azonban természetesen érdekelni fognak. A miniszter ezután a jegyzék minden pontját sorra vette és a tíz pont közül hetet ma minden nagyobb nehézség nélkül elfogadhatónak találta; csak azt a két pontot, amely a cs. és kir. közegeknek Szerbiában való közre-

működéséről szól és azt, amely a részünkről megnevezendő katonatisztek és hivatalnokok elbocsátására vonatkozik, jelölte meg mostani szövegezésükben el nem fogadhatók gyanánt. Az első két pont tekintetében módomban volt Excellenciád f. hó 25-iki távirata értelmében authentikus magyarázattal szolgálni, a harmadikra nézve pedig kijelentettem, hogy az szükséges követelés. Különben is az események folyamata megindult. A szerbek tegnap már mozgósítottak, arról pedig, hogy azóta még mi történt, nincs tudomásom.

32.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 július 27.*

Felhatalmazom Excellenciádat Sazonow külügyminiszterrel szemben annak kijelentésére, hogy a Monarchia mindaddig, amíg a háború Ausztria-Magyarország és Szerbia között lokalizálva marad, semmiféle területi hódításra nem gondol.

33.

Gróf Szögyény gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Berlin, 1914 július 27.*

Az orosz külügyminiszter kijelentette a német nagykövetnek, hogy »kezeskedik arról, hogy orosz részről nem történt mozgósítás, csak bizonyos okvetlenül szükséges katonai elővigyázati rendszabályok foganatosíttattak«.

A szentpétervári német katonai attasé jelenti, hogy »előtte az orosz hadügyminiszter becsületszavát adta, hogy egy ember vagy ló sincs mozgósítva; de foganatosíttattak természetesen bizonyos katonai elővigyázati rendszabályok«, melyek, amint a német katonai attasé jelentésében saját nézeteként megjegyzi, »mindenesetre meglehetősen messzemenők«.

34.

Gróf Berchtold a berlini, római, londoni, párisi és szentpétervári cs. és kir. nagykövetekhez.

Wien, 1914 július 27.

Mellékelve megküldöm a szerb királyi kormány által f. hó 25-én a belgrádi cs. és kir. követhez intézett jegyzéknek a magunk megjegyzéseivel ellátott szövegét.

Melléklet.

A szerb királyi kormány 1914. évi július 12/25-én kelt jegyzéke.

Fordítás.	*Észrevételek.*
A szerb királyi kormány vette a császári és királyi kormány folyó hó 10-én kelt közlését s meg van győződve arról, hogy válasza el fog oszlatni minden félreértést, amely megzavarással fenyegeti a jó szomszédi viszonyt az Osztrák-Magyar Monarchia és a Szerb Királyság között.	
A királyi kormány tudatában van annak, hogy azok a tiltakozások, amelyek részben a nemzeti Szkupstina szószékéről hangzottak el, részben az állam felelős képviselőinek nyilatkozataiban	A szerb királyi kormány annak megállapitására szoritkozik, hogy az 1909. évi március hó 18-iki nyilatkozat megtétele óta a szerb kormány és közegei részéről nem történt kisérlet Bosznia

és tényeiben jutottak kifejezésre s amelyeknek végét vetette a szerb kormány 1909 március 18.-án tett nyilatkozata, egyetlen alkalommal sem újultak meg a szomszédos nagy Monarchiával szemben, s hogy, ez idő óta sem a királyság egymást követő kormányai, sem ezek közegei részéről nem tétetett kísérlet a Bosznia-Herczegovinában létesített politikai és jogállapot megváltoztatására. A királyi kormány konstatálja, hogy a császári és királyi kormány ebben a vonatkozásban semmiféle kifogást nem emelt, egy iskolai tankönyv esetét kivéve, amelyre nézve a cs. és kir. kormány teljesen kielégítő magyarázatot nyert. Szerbia számos alkalommal adta tanujelét békés és mérsékelt politikájának a balkánválság folyamán, s Szerbiának és azoknak az áldozatoknak köszönhető, amelyeket kizárólag az európai béke érdekében hozott, hogy ez a béke épségben maradt.

A királyi kormány nem tehető felelőssé magántermészetű nyilatkozatokért, — aminők az újságcikkek és az egyesületek békés munkája,

és Hercegovina helyzetének megváltoztatására.

Ezzel tudatosan és önkényesen eltolja démarche-unk alapjait, mert hiszen nem állítottuk azt, hogy akár ő, akár közegei ebben az irányban hivatalosan valamit tettek volna.

Mi inkább azt sérelmeztük, hogy az idézett jegyzékben vállalt kötelezettsége ellenére is elmulasztotta azt, hogy a Monarchia területi integritása ellen irányuló törekvéseket elfojtsa.

Kötelezettsége tehát abban állott, hogy politikájának egész irányát megváltoztassa és az Osztrák-Magyar Monarchiához jó szomszédi viszonyba lépjen, nem pedig csak abban, hogy Boszniának a Monarchiához való hozzátartozását hivatalosan ne érintse.

A szerb királyi kormánynak az az állítása, hogy a sajtó nyilatkozatainak és az egyesületek működésének magánjellege van s hogy

— amely megnyilvánulások majdnem minden országban mindennapi dolgok gyanánt fordulnak elő s általában és rendszerint nem esnek hivatalos ellenőrzés alá. És pedig annyival kevésbbé tehető ezért felelőssé, mivel a királyi kormány a Szerbia és Ausztria-Magyarország közt felmerült kérdések egész sorának megoldása rendjén nagy előzékenységet tanusított s ezzel az előzékenységgel sikerült elérnie azt, hogy a kérdések legnagyobb része a két szomszédos ország haladásának javára rendeztessék.

Ezért lepte meg kínosan a királyi kormányt az az állítás, hogy a szerb királyság némely hozzátartozója részt vett volna a szerajevói merénylet előkészítésében. A királyi kormány azt várta, hogy megkerestessék a bűnténnyel kapcsolatos nyomozásban való közreműködés iránt és készen állott arra, hogy tettekkel bizonyítsa teljes korrektségét s hogy eljárjon mindazokkal szemben, akikre nézve hozzá eziránt közlések tétetnének.

azok nem esnek állami ellenőrzés alá, homlokegyenest ellenkezik a modern államoknak — még a legszabadelvűbb irányzatúaknak is — a sajtó- és az egyesületi jog terén fennálló intézményeivel, amely jogszabályok közjogi jelleggel bírnak és úgy a sajtót, mint az egyesületeket is állami felügyelet alá helyezik. Egyébként a szerb intézmények is gondoskodnak ilyen felügyeletről. A szerb kormány ellen emelt kifogás épen oda irányul, hogy teljességgel elmulasztotta sajtójának és egyesületeinek ellenőrzését, jóllehet ezeknek monarchiaellenes működését ismerte.

Ez az állítás valótlan; — a szerb kormány pontosan tájékozva volt a teljes határozottsággal bizonyos személyek ellen irányuló gyanuról s így nemcsak módjában volt, de még a saját törvényei értelmében is kötelessége lett volna, hogy teljesen spontán módon nyomozást indítson. Ám a szerb

Engedve tehát a cs. és királyi kormány kívánságának, a királyi kormány hajlandó biróság elé állitani állásra és rangra való tekintet nélkül mindazon szerb alattvalókat, akiknek a szerajevói bűntényben való részességére nézve bizonyitékok terjesztetnek eléje, s különösen kötelezi magát arra, hogy a hivatalos lap július 13/26-iki számának első oldalán a következő nyilatkozatot teszi közzé:

»Szerbia királyi kormánya elítél minden propagandát, amely Ausztria-Magyarország ellen irányulna, vagyis összességükben elítéli azokat az irányzatokat, amelyek végeredményben azt célozzák, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiától ahhoz tartozó területek elszakittassanak és őszintén fájlalja e bűnös mozgalmak gyászos következményeit.«

kormány ebben az irányban épenséggel semmit sem tett.

A mi követelésünk így szólt:

»A szerb királyi kormány elítéli az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát . . .«

A szerb királyi kormány az általunk követelt nyilatkozat szövegén tett változtatással azt akarja mondani, hogy ilyen, Ausztria-Magyarország ellen irányuló propaganda nem létezik, vagy, hogy ilyennek létezéséről ő nem tud. Ez a formula nem őszinte és kétszínű, mivel rejtett lehetőséget hagy fenn arra, hogy a szerb kormány később azzal a kifogással élhessen, hogy az ezidőszerint

»A királyi kormány sajnálja, hogy bizonyos szerb katonatisztek és tisztviselők, a cs. és kir. kormány közlése szerint, a fentemlitett propagandában részt vettek volna s ezáltal veszélyeztették volna a jó szomszédi viszonyt, amelyre a királyi kormány 1909 március 31-iki nyilatkozatával ünnepélyesen kötelezte magát.«

»A kormány, amely helyteleníti és elutasitja Ausztria-Magyarország bármely vidéke lakosságának sorsába való beavatkozás minden gondolatát és kisérletét, kötelességének tartja formálisan figyelmeztetni a királyság tisztjeit, tisztviselőit és egész népességét, hogy ezentúl a legteljesebb szigorral fog eljárni azokkal szemben, akik vétkessé válnának hasonló üzelmekben és hogy teljes erejével rajta lesz, hogy az ilyen üzelmeket megelőzze és azoknak gátat vessen.«

űzött propagandát ezzel a nyilatkozattal nem dezavuálta és monarchiaellenesnek sem ismerte el, amiből azt a további következtetést is vonhatná le, hogy a mostanihoz hasonló propaganda elfojtására kötelezve nincs.

A szöveg, amelyet mi követeltünk, igy szólt:

»A királyi kormány sajnálja, hogy szerb katonatisztek és tisztviselők . . . működtek közre . . .«

A szerb kormány a saját szövegezésével épúgy, mint »a cs. és kir. kormány közlése szerint« szavak beszúrásával itt is a fent már jelzett célt tartja szem előtt, hogy tudniillik a jövőre nézve szabad kezet biztositson magának.

Ez a nyilatkozat Sándor trónörökös ő királyi Fensége részéről a király Ő Felsége nevében kiadandó napiparancs útján a királyi hadsereg tudomására fog hozatni és a hadsereg hivatalos közlönyének legközelebbi számában közzé fog tétetni.

A királyi kormány ezenkívül kötelezi magát:

1. hogy a Szkupstina legközelebbi rendes egybegyűlése alkalmával a sajtótörvénybe oly határozmányt vétet fel, amely a legsúlyosabb büntetéssel fogja fenyíteni az Osztrák-Magyar Monarchia ellen való gyűlöletre és megvetésre szító provokációt, valamint minden olyan közleményt, amelynek általános célzata az Osztrák-Magyar Monarchia területi épsége ellen irányulna. Kötelezi magát, az alkotmány küszöbön álló reviziója kapcsán, az alkotmánytörvény XXII. cikkébe oly módositás felvételére, mely megengedje a fentjelzett közlemények elkobzását, ami a hivatkozott XXII. cikk kategorikus rendelkezése folytán ezidőszerint nem lehetséges.

Mi a következőket követeltük: 1. »Minden publikáció elnyomását, mely a Monarchia elleni gyűlöletre és megvetésre izgat és melynek általános tendenciája a Monarchia területi épsége ellen irányul.«

Kötelezni akartuk tehát Szerbiát: gondoskodjék arról, hogy a jövőben hasonló sajtótámadások meg ne ismétlődhessenek. Azt akartuk tehát, hogy e téren a határozott eredmény biztositva legyen.

Ehelyett Szerbia azt ajánlja fel nekünk, hogy hozni fog bizonyos törvényeket, amelyek eszközül szolgálnának a fenti célra, még pedig:

a) egy törvényt, melynek segítségével a szóban levő monarchiaellenes sajtótermékek szubjektíve büntetendők lennének, ami reánk nézve teljesen közömbös, annyival is inkább, mert a

sajtóvétségek szubjektív üldözése tudvalevően csak felette ritkán lehetséges és egy ilyen törvény megfelelően lanyha kezelése mellett még ezekben a ritka esetekben sem kerülne büntetésre a sor. Ez az ajánlat tehát semmiképen sem honorálja követelésünket és a legcsekélyebb biztositékot sem nyujtja az általunk kívánt eredmény elérésére;

b) az alkotmány XXII. cikkéhez fűzött póttörvényt, mely megengedné a lapok elkobzását. Ez az ajánlat sem elégíthet ki bennünket, mert nem arra van szükségünk, hogy Szerbiában létezzék egy ilyen törvény, hanem arra, hogy a kormány vállaljon kötelezettséget annak alkalmazására. Ezt azonban a kormány nem igéri.

Ezek a javaslatok tehát épenséggel nem kielégitők, annál kevésbbé, mert abban a tekintetben is kitérők, hogy nem közlik velünk, milyen határidőn belül hozatnának meg a szóbanlevő törvények és mert abban az esetben, ha a törvényjavaslatokat a szerb törvényhozás elvetné, — nem is szólva a kormány lemondásának eshetőségé-

ről — minden a régiben maradna.

2. A kormánynak semmi bizonyitéka sincs — s a cs. és kir. kormány jegyzéke sem szolgáltat neki semmi bizonyitékot — arra nézve, hogy a »Narodna odbrana« s más hasonló egyesületek mind a mai napig valamely tagjuk útján ilyfajta bűncselekményt követtek volna el. Mindazonáltal a királyi kormány teljesiteni fogja a cs. és kir. kormány kivánságát és fel fogja oszlatni a »Narodna odbrana« társulatot, valamint minden oly társulatot, amely Ausztria-Magyarország ellen működnék.

A »Narodna odbrana« és affiliált egyesületeinek monarchiaellenes propagandája Szerbia egész közéletét áthatja. Így tehát teljesen megengedhetetlen fenntartás a szerb kormánynak az az állítása, hogy erről mitsem tudna.

Ettől eltekintve követeléseink itt sincsenek egészükben teljesitve, mert mi még azt is követeltük, hogy:

ezeknek a társaságoknak a propagandát szolgáló eszközeit kobozza el;

akadályozza meg, hogy a feloszlatott társaságok más néven és más alakban újból feltámadjanak.

Ebben a két irányban a belgrádi kabinet mélységesen hallgat, úgy hogy az adott fél-igéret sem nyujt nekünk elegendő biztositékot arra, hogy a monarchiaellenes egyesületek, de különösen a »Narodna odbrana« üzelmei e társulatok feloszlatásával végérvényesen megszűnnének.

3. A szerb királyi kormány kötelezi magát, hogy Szerbia közoktatásából késedelem nélkül kiküszöböl mindent,

Ebben az esetben is előbb még bizonyitékokat kiván a szerb kormány arra nézve, hogy Szerbia közok-

ami az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát elősegíthetné, feltéve, hogy részére a cs. és kir. kormány e propaganda tekintetében tényleges bizonyítékokat szolgáltat.

4. A királyi kormány kész arra is, hogy a katonai szolgálatból és a közigazgatásból eltávolítsa azokat a tiszteket és tisztviselőket, akikre bírói vizsgálat útján rá fog bizonyulni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területi épsége ellen irányuló cselekményekben bűnösök s elvárja, hogy a cs. és kir. kormány

tatásában monarchiaellenes propaganda folyik, holott tudnia kell, hogy a szerb iskolákban használt tankönyvek tartalmában e tekintetben van kifogásolni való anyag és hogy a szerb tanítók nagy része a »Narodna odbrana«-nak és az ezzel kapcsolatos egyesületeknek táborában van.

Egyébként a szerb kormány ebbeli követelésünk egy részét szintén nem úgy teljesítette, ahogy mi kívántuk, amennyiben válaszjegyzékének szövegéből kihagyta az »úgy a tanítótestület, mint a tanszerek tekintetében« szavakat, amelyeket pedig mi a szövegbe felvétetni kívántunk s amelyek egészen világosan mutatják, hogy a szerb iskoláknál hol kell a monarchiaellenes propagandát keresni.

Amikor a szerb királyi kormány a kérdéses tiszteknek és hivatalnokoknak a katonai és polgári szolgálatból való elbocsátását ahhoz a feltételhez köti, hogy ezeknek bűnösségét bírósági eljárás állapítsa meg, ezzel a megszorítással hozzájárulását azokra az esetekre korlátozza, melyekben a kérdé-

mány az eljárás megindíthatása céljából, utólagosan közölni fogja vele e tisztek és tisztviselők nevét s a terhükre rótt cselekményeket.

5. A királyi kormány kénytelen bevallani, hogy nem bír magának teljes pontossággal számot adni a cs. és kir. kormány abbeli kívánságának értelméről és horderejéről, hogy a szerb kormány kötelezze magát, hogy megengedi saját területén a cs. és kir. kormány közegeinek közremunkálását, mindazonáltal kijelenti, hogy teret fog adni az olyan közreműködésnek, amely a nemzetközi jog és a büntető perrendtartás alapelveinek s a jó szomszédi viszonynak megfelel.

6. A királyi kormány természetesen kötelességének tartja, hogy vizsgálatot indítson mindazok ellen, akik a június 15/28-iki merényletben részesek voltak vagy

ses egyéneket büntetőjogilag fenyítendő cselekmény vádja terheli. Mivel azonban mi azoknak a tiszteknek és tisztviselőknek elbocsátását követeljük, akik monarchiaellenes propagandát folytatnak, ami Szerbiában általában nem jelenti bíróilag büntetendő cselekmény tényálladékát, ehhez képest követeléseinknek ez a pontja is teljesítetlennek tekintendő.

Az általános nemzetközi jognak épen olyan kevés köze van ehhez a kérdéshez, mint a büntető perrendtartásnak; tisztán államrendészeti ügyről van szó, melyet külön megegyezés utján kell megoldani. Szerbia fenntartása tehát érthetetlen és általánosságban tartott határozatlan szövegezése folytán alkalmas lenne arra, hogy az említett egyezmény megkötésénél áthidalhatatlan nehézségeket okozzon.

Követelésünk egészen világos és félreérthetetlen volt. Követeltük:

1. hogy az összeesküvés részesei ellen bírói vizsgálat indíttassék;

netán lehettek és a királyság területén tartózkodnak. Ami a cs. és kir. kormány által evégből kiküldendő osztrák-magyar hatósági közegeknek ebben a vizsgálatban való részvételét illeti, ehhez a királyi kormány nem járulhat hozzá, minthogy ez az alkotmánynak és a büntető eljárásról szóló törvénynek megsértését jelentené. Azonban a kérdéses vizsgálat eredményéről konkrét esetekben közlések lennének tehetők az osztrák-magyar közegek számára.

2. hogy az erre vonatkozó nyomozásban (»recherches« ellentétben az »enquête judiciaire«-rel) cs. és kir. közegek működhessenek közre.

Eszünkbe sem jutott azt követelni, hogy a szerb birói eljárásban vegyenek részt a cs. és közegek; közreműködniök csupán a vizsgálat anyagának előteremtésére és biztositására hivatott rendőri előnyomozatban kellett volna.

Ha a szerb kormány bennünket e részben félreért, úgy tudatosan teszi ezt, mert hiszen az »enquête judiciaire« és az egyszerű »recherches« közötti különbséget jól kell ismernie.

De minthogy ki akarja vonni magát a meginditandó eljárásnak mindennemű ellenőrzése alól — tudva, hogy ennek az eljárásnak korrekt lefolytatása reá nézve épenséggel nem kivánatos eredménnyel járna, — és mivel plauzibilis okot nem talált arra, hogy közegeinknek a rendőri eljárásban való részvételét megtagadja (az ilyen rendőri intervencióra tömegével vannak példák): egyszerűen olyan álláspontra helyezkedik, amelyről a visz-

7. A királyi kormány még a jegyzék vételének estéjén intézkedett Tankosić Voislav őrnagy letartóztatása iránt.

Ami azonban Ciganović Milánt illeti, aki az Osztrák-Magyar Monarchia hozzátartozója s június 15-ikéig a vasútigazgatóságnál állott (mint jelölt) alkalmazásban, ennek holléte eddig kipuhatolható nem volt, amiért is ellene elfogató parancs bocsáttatott ki. Méltóztassék a cs. és kir. kormánynak a vizsgálat foganatosíthatása céljából a szokásos formában mentől előbb közölni a nevezettek bűnössége tekintetében fennforgó gyanuokokat, valamint a szerajevói vizsgálat által eddigelé gyűjtött netáni bizonyítékokat.

8. A szerb kormány meg fogja szigorítani és ki fogja bővíteni a fegyverekkel és robbanószerekkel a határon át űzött meg nem engedett forgalom megakadályozása érdekében foganatosított rendszabályokat.

Magától értetődik, hogy

szautasításnak a jogosultság látszatát kölcsönözhetni és követelésünkre a teljesíthetetlenség bélyegét nyomhatni véli.

Ez a válasz kétszínű.

Kutatásaink eredménye szerint Ciganović három nappal a merénylet után, amikor kitudódott, hogy az összeesküvésben része van, szabadságra ment és a belgrádi rendőrprefektura utasítására Ribariba utazott. Valótlan tehát mindenekelőtt az, hogy Ciganović már június 15/28.-án kilépett volna a szerb államszolgálatból. Ehhez járul még, hogy a belgrádi rendőrprefektus, aki maga intézkedett Ciganović elutazása iránt és tudta, hogy ez hol tartózkodik, egy interjúban kijelentette, hogy Ciganović Milán nevű ember Belgrádban nem létezik.

azonnal vizsgálatot fog inditani s szigorúan meg fogja büntetni azokat a sabác–ložnicai vonal határszéli szolgálatában álló hivatalnokokat, akik kötelességüket megszegték és a szerajevói bűntény szerzőit a határon átjuttatták.

9. A királyi kormány készséggel hajlandó felvilágosítást adni azokról a nyilatkozatokról, amelyeket tisztviselői Szerbiában és a külföldön a merénylet után adott interjúkban s a cs. és kir. kormány állítása szerint a Monarchiával szemben ellenséges értelemben tettek, mihelyt a cs. és kir. kormány megjelöli e fejtegetések illető pontjait s bebizonyítja, hogy ezeket a nyilatkozatokat az illető tisztviselők valójában meg is tették. A királyi kormánynak magának is gondja lesz az idevágó bizonyitékok és bizonyitási eszközök összegyűjtésére.

A szerb királyi kormánynak igen jól kell ismernie az idevonatkozó interjúkat. Ha mégis azt kívánja, hogy a cs. és kir. kormány ezekre nézve mindenféle részlettel szolgáljon neki és ebben a tekintetben formaszerű vizsgálatot köt ki, úgy ezzel csak azt mutatja, hogy ezt a követelést sem akarja komolyan teljesíteni.

10. A királyi kormány, amennyiben ez már a jelen jegyzékben meg nem történt volna, értesiteni fogja a cs. és kir. kormányt az előző pontokban foglalt rendszabályok végrehajtásáról, mi-

helyt e rendszabályok elrendeltetnek és foganatosittatnak.

Az esetre, ha a cs. és kir• kormányt a jelen válasz ki nem elégitené, a szerb királyi kormány, abból a megfontolásból indulva ki, hogy az ügy megoldásának elhamarkodása egyik félnek sem áll érdekében, mindenkor kész a békés megegyezésre, akár oly értelemben, hogy az ügy a hágai nemzetközi bíróság döntésére, akár pedig, hogy az a szerb kormány által 1909 március 18/31-ik napján tett nyilatkozat kidolgozásában részt vett • nagyhatalmakra bízassék.

35.

Gróf Szögyény gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Berlin, 1914 július 28.*

Angolországnak azt a közvetítő javaslatát, hogy Németország, Olaszország, Angolország és Franciaország tartsanak Londonban értekezletet, német részről elutasitották azzal az indokolással, hégy Németországra nézve lehetetlenség szövetségesét Szerbiával való leszámolásában európai bíróság elé idézni.

36.

Báró Müller gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Tokio, 1914 július 28.*

A félhivatalos japán »Times« azzal fejezi be mai vezércikkét, hogy Japánt a három érdekelt nagyhatalomhoz: Ausztria-Magyarországhoz, Németországhoz és Oroszországhoz a legjobb viszony, Szerbiához ellenben semmiféle érdek sem fűzi. Háború esetén a császári kormány természetesen a legszigorúbb semlegességet fogja megóvni.

37.

Gróf Berchtold a szerb királyi külügyminisztériumhoz Belgrádban.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

Miután a szerb királyi kormány nem adott kielégítő választ arra a jegyzékre, melyet Ausztria-Magyarország belgrádi követe 1914 július 23.-án átadott, a cs. és kir. közös kormány kénytelen maga gondoskodni jogainak és érdekeinek védelméről és evégből a fegyverek erejéhez folyamodni.

Ausztria-Magyarország ennélfogva a jelen pillanattól fogva Szerbiával hadiállapotban lévőnek tekinti magát.

38.

Gróf Berchtold gróf Szögyényhez Berlinben.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

Excellenciád tájékoztatására és az államtitkárral leendő közlés végett:

Gróf Mensdorfftól f. hó 27-éről a következő táviratot vettem:

»Alkalmam volt ma Sir E. Grey előtt részletesen kifejteni, hogy akciónk nem támadás, hanem önvédelem és önfenntartás jellegével bír és hogy sem területhódításra, sem a szerb önállóság megsemmisitésére nem törekszünk. Bizonyos elégtételt akarunk a multért és garanciákat a jövőre.

Ez alkalommal felhasználtam néhány szempontot Excellenciádnak gróf Szápáryhoz intézett rendeletéből.

Sir E. Grey kijelentette, hogy élénk csalódást érez afölött, hogy a szerb választ olybá vesszük, mintha az teljesen elutasító volna.

Ő azt hitte, hogy e válasz alapot nyujt arra, hogy azon a többi négy kormány kielégitő arrangement-t dolgozhasson ki.

Ez a gondolat lebegett előtte, mikor értekezletet ajánlott.

Az értekezlet annak feltételezése mellett ülne össze, hogy úgy Ausztria-Magyarország, valamint Oroszország is minden katonai művelettől tartózkodni fog azalatt, amig a többi hatalom kielégitő megoldást célzó kísérlete tart.

(Sir E. Grey az alsóházban tett mai kijelentésében kifejtette konferenciatervét.)

Mikor Szerbiával szemben katonai műveletektől leendő tartózkodásunkról beszélt, megjegyeztem, hogy attól tartok: ez talán már késő. Az államtitkár erre azt mondta, hogy ha el vagyunk tökélve, hogy Szerbia ellen minden körülmények között háborút viseljünk és feltesszük, hogy Oroszország veszteg fog maradni, úgy nagy kockázatot vállalunk magunkra. Ha rá tudjuk bírni Oroszországot, hogy nyugton maradjon, úgy neki nincsen tovább mit mondania. Ha nem, — akkor a lehetőségek és veszedelmek kiszámithatatlanok.

A nyugtalanság egyik tünete gyanánt megemlitette, hogy a nagy angol hajóhad, melyet a gyakorlatok után Portsmouthban összpontositottak és amelynek ma fel kellett volna oszlania, egyelőre ott fog maradni. Nem hívtunk

volna be tartalékokat; minthogy azonban összegyűltek, ebben a pillanatban nem küldhetjük őket haza.‘

Konferencia-eszméjének célja, lehetőleg megakadályozni az összetűzést a nagyhatalmak között, így tehát feltehetőleg a konfliktus elszigetelésére törekszik. Ha azonban Oroszország mozgósít és Németország akcióba lép, úgy a konferencia magától összeomlik«.

Úgy vélem, Excellenciáddal szemben nem szükséges külön is kiemelnem, hogy a Grey-féle konferencia-javaslat amennyiben Szerbiával való konfliktusunkra vonatkozik, tekintettel a bekövetkezett hadiállapotra, az események által túlhaladottnak mutatkozik.

39.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

A legnagyobb súlyt helyezzük arra, hogy Sir E. Grey Szerbiával szemben követett eljárásunkat általában, különösen pedig a szerb válasz elutasítását, részrehajlatlanul méltányolja; felkérem tehát Nagyméltóságodat: igyekezzék a posta útján megküldött dossiert részleteiben és különösen markáns részeinek kiemelésével az államtitkár előtt megvilágitani; ugyanilyen értelemben sziveskedjék vele a szerb jegyzékhez fűzött biráló megjegyzéseinket is (a jegyzék szövege, megjegyzéseinkkel ellátva, tegnap ment el postán Nagyméltóságod címére) megbeszélni és kifejteni, hogy a szerb engedékenység csak látszólagos volt, Európa megtévesztésére szánva s a jövőre semmiféle garanciát sem nyujtott.

Minthogy a szerb kormány tudta, hogy bennünket követeléseinknek csakis *fenntartás nélküli* elfogadása elégíthet ki, a szerb taktika átlátszó: Szerbia, hogy az európai nyilvánosság előtt hatást keltsen, mindenféle fenntartás

kikötésével elfogadta követeléseink egy részét, bízva benne, hogy úgysem jut abba a helyzetbe, hogy igéreteit beváltsa. Nagyméltóságodnak Sir E. Grey-vel való beszélgetésében nagy súly lenne helyezendő arra a körülményre, hogy a szerb hadsereg általános mozgósitása július 25-én délután 3 órakor rendeltetett el, míg a válaszjegyzéket közvetlenül a határidő letelte, t. i. hat óra előtt néhány perccel adták át. Mi előbb nem tettünk katonai előkészületeket, a szerb mozgósitás azonban kényszerített ily előkészületek megtevésére.

40.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

Excellenciád tájékoztatása és szavainak megfelelő irányitása végett:

Az orosz császári nagykövet ma felkeresett, hogy oroszországi rövid szabadságáról történt visszatérését jelezze és egyúttal eleget tegyen külügyminisztere távirati utasításának, aki közölte vele, hogy hosszabb barátságos megbeszélése volt Excellenciáddal — (Excellenciád f. hó 27-iki távirata) — melynek folyamán Nagyméltóságod nagy készséggel behatóan megbeszélte vele a szerb válaszjegyzék egyes pontjait. Az orosz külügyminiszternek az a nézete, hogy Szerbia kivánságainkkal szemben messzemenő előzékenységet tanusított, ő azonban néhány követelésünket mindenkép elfogadhatatlannak tartja, amit Excellenciád előtt sem titkolt. Ilyen körülmények között a szerb válaszjegyzéket alkalmasnak véli arra, hogy alapul szolgáljon a megegyezésre, amihez az orosz kormány örömest nyujtana segédkezet. Ő — az orosz külügyminiszter — tehát azt ajánlaná, hogy a Nagyméltóságoddal való eszmecsere tovább folyjék s Excellenciádat erre vonatkozólag utasitásokkal lássam el.

Válaszomban hangsúlyoztam, hogy ilyen javaslatba bele nem mehetek. Nálunk senki meg nem értené és nem is helyeselhetné, hogy miért folytatunk tárgyalásokat a válaszjegyzék szószerinti szövege felett, amelyet már ki nem elégitőnek jeleztünk. Ez annál kevésbbé volna lehetséges, miután, amint ezt a nagykövet is tudja, a közvéleményt már is mélyreható általános izgatottság fogta el s ezenfelül ma meg is üzentük a háborút Szerbiának.

A nagykövet fejtegetéseire, melyek főleg abban a megjegyzésben csucsosodtak ki, hogy a Szerbiában uralkodó s legkevésbbé sem tagadott ellenséges hangulatot háborús akció által nem küzdenők le, hanem ellenkezőleg csakis fokoznók, futólag rávilágitottam előtte a Szerbiához való jelenlegi viszonyunkra, mely elkerülhetetlenné teszi, hogy teljesen akaratunk ellenére és minden önző hátsó szándék nélkül kellő nyomatékossággal megmutassuk nyughatatlan szomszédunknak abbeli komoly szándékunkat, hogy a kormánya elnézésével Monarchiánk léte ellen irányuló mozgalmat tovább nem tűrjük. Szerbia magatartása különben jegyzékünk átvétele után sem volt olyan, hogy a békés elintézést lehetővé tette volna, amennyiben Szerbia, még mielőtt elégtelen válaszát átadatta volna, elrendelte az általános mozgósitást, és már ezzel is ellenséges tényt követett velünk szemben. Ennek ellenére még három napig vártunk, míglen tegnap szerb részről megkezdték ellenünk az ellenségeskedést a magyar határon. Ez megfoszt bennünket attól a lehetőségtől, hogy Szerbiával szemben tanusított béketürésünk mellett tovább is megmaradjunk. Számunkra immár lehetlenné vált, hogy békésen egyengessük Szerbiához fűződő viszonyunk alapos orvoslásának útját és kénytelenek vagyunk a szerb kihivásokkal szemben abban a formában fellépni, amely az adott körülmények között egyedül felel meg a Monarchia méltóságának.

41.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

Ma megjelent nálam az angol nagykövet s megbizatásához képest következőleg vázolta Sir. E. Grey álláspontját Szerbiával való konfliktusunkkal szemben:

Az angol kormány élénk érdeklődéssel kisérte a válság eddigi lefolyását és súlyt helyez arra, hogy biztositson bennünket, miszerint álláspontunkkal rokonszenvez és teljesen megérti neheztelésünket Szerbiával szemben.

Ha tehát Angliának nincs is oka arra, hogy Szerbiával szemben fennálló vitás ügyünket, mint ilyent, önmagában véve külön preokkupáció tárgyává tegye, az ügy mégsem kerülheti el a londoni kabinet figyelmét, mivel a konfliktus szélesebb körökre terjedhet ki s ezáltal Európa békéjét is veszélyeztetheti.

Csupán ez, az Anglia szempontjából egyedül tekintetbe jövő ok inditotta Sir E. Grey-t arra, hogy meghívást intézzen azoknak az államoknak kormányaihoz, melyek e konfliktusban nincsenek közelebbről érdekelve (Németország, Olaszország, Franciaország), oly célból, hogy velük együttesen, és pedig folytonos eszmecsere útján megvizsgálja és megvitassa az ellentét minél gyorsabb kiegyenlitésének lehetőségeit. Evégből, az angol államtitkár nézete szerint, az említett államok londoni nagykövetei, a legutolsó balkáni válság alatt működött londoni értekezlet mintájára, állandó kontaktusban maradnának vele. Sir E. Grey az illető kormányoktól már igen barátságos hangú válaszokat kapott, melyekben azok a felvetett eszméhez hozzájárulnak. Az államtitkárnak jelenleg az volna az óhaja, hogy, ha lehetséges, az ellenségeskedések kitörése Ausztria-Magyarország és Szerbia közt most, a tizenegyedik órában, megakadályoztassék, ha pedig ez nem volna lehetséges, legalább a véres összeütközésnek vétessék eleje, esetleg oly módon, hogy a szerbeknek

lehetővé tétetnék a visszavonulás anélkül, hogy a harcot felvenniök kellene. A Szerbia részéről hozzánk érkezett válasz mintha magában rejtené annak lehetőségét, hogy a megegyezésnek alapul szolgáljon. Angolország örömest kész e tekintetben a mi álláspontunk értelmében és a mi kívánalmaink szerint befolyását érvényesiteni.

Köszönetet mondva a nagykövetnek Sir E. Grey közléseért, jeleztem, hogy az államtitkár felfogását teljes mértékben méltányolni tudom. Álláspontja azonban a dolog természeténél fogva eltér az enyémtől, mivel Anglia nincsen közvetlenül érdekelve a Szerbia és a Monarchia közt fennforgó vitás ügyben és mivel az államtitkár aligha lehet alaposan tájékozva arról a súlyos jelentőségről, melylyel a megoldandó kérdések a Monarchiára nézve bírnak. Sir E. Grey annak a lehetőségéről beszél, hogy az ellenségeskedések kitörése megakadályoztassék, ámde ez a gondolat már elkésve jön, mivel a szerbek tegnap már lövéseket intéztek a határt őrző katonáinkra, ma pedig mi üzentünk háborút Szerbiának. Ami a szerb válaszjegyzék alapján való megalkuvás eszméjét illeti, ezt el kell utasitanunk. Mi elfogadást követeltünk minden változtatás nélkül, Szerbia pedig fogásokkal igyekszik kibuvót találni. Eléggé ismerjük már ezt a szerb módszert.

Sir M. Bunsen, itt szerzett helyi ismeretei alapján bizonyára helyesen fogja megítélhetni a mi álláspontunkat és Sir E. Grey-nek hű képet fog adhatni arról.

Amennyiben Sir E. Grey az európai békét akarja szolgálni, nálunk bizonyára nem fog ellenállásra találni. Fontolóra kell azonban vennie, hogy az európai béke nem menthető meg azáltal, ha egyes nagyhatalmak Szerbia mögé állva, ennek büntethetetlensége érdekében vetik magukat közbe. Mert még ha bele is mennénk egy ilyen megegyezési kisérletbe, ez csak még inkább felbátorítaná Szerbiát arra, hogy tovább haladjon eddigi útján, ami a békét legrövidebb időn belül ismét kérdésessé tenné.

Az angol nagykövet végül biztosított, hogy teljesen megérti álláspontunkat, másrészt azonban sajnálja, hogy

ilyen körülmények között az angol kormány abbeli kívánságának, hogy megegyezést hozzon létre, ezidőszerint nincs kilátása a megvalósulásra. Reméli, hogy velem tovább is kontaktusban maradhat, aminek az európai konflagráció nagy veszélye miatt a maga részéről különös értéket tulajdonítana.

Azzal a válaszommal, hogy mindenkor rendelkezésére állok, beszélgetésünk véget ért.

42.

Gróf Berchtold gróf Szögyényhez Berlinben.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

Felkérem Nagyméltóságodat, szíveskedjék a birodalmi kancellárt vagy az államtitkárt azonnal felkeresni és vele nevemben a következőket közölni: Szentpétervárról, Kievből, Varsóból, Moszkvából és Odesszából érkező egybehangzó hírek szerint Oroszország széleskörű katonai előkészületeket tesz. Az orosz külügyminiszter, valamint az orosz hadügyminiszter is, becsületszavukat adták ugyan, hogy mozgósítás eddigelé nem lett elrendelve, a hadügyminiszter azonban közölte a német katonai attaséval, hogy az Ausztria-Magyarország felé eső kievi, odesszai, moszkvai és kazáni katonai kerületek mozgósítva lesznek, ha csapataink a szerb határt átlépik.

Ilyen körülmények között sürgősen felkérem a berlini külügyi hivatalt, tegye megfontolás tárgyává, nem lenne-e Oroszország barátságos úton figyelmeztetendő, hogy a fentemlített kerületek mozgósítása Ausztria-Magyarország megfenyegetésével volna egyértelmű, melyre, ha csakugyan bekövetkeznék, úgy a Monarchia, valamint a szövetséges Német Birodalom is a legmesszebb menő katonai ellenrendszabályokkal lenne kénytelen válaszolni.

Avégből, hogy Oroszország részére a netáni engedékenysége megkönnyíttessék, ajánlatosnak vélnők, hogy

a fenti lépést egyelőre Németország egymaga tegye meg, mindamellett természetesen készek volnánk e lépést együttesen is megtenni.

E pillanatban a világos beszédet tartanám a leghathatósabb eszköznek arra, hogy Oroszország fenyegető magatartása teljes horderejének tudatára keltessék.

43.

Gróf Berchtold gróf Szögyényhez Berlinben.

Távirat. *Wien, 1914 július 28.*

A német császári nagykövet közölte velem, hogy Sir E. Grey azzal a felkéréssel fordult a német kormányhoz, érvényesitené befolyását a cs. és kir. közös kormánynál avégből, hogy ez a belgrádi választ vagy tekintse kielégítőnek, vagy pedig fogadja el a külügyi hivatalok közti megbeszélések alapjául.

Tschirschky nagykövet utasitást kapott, hogy az angol javaslatot a wieni külügyi hivatallal megfontolás végett közölje.

44.

Gróf Berchtold a szentpétervári, londoni, párisi és római cs. és kir. nagykövetekhez.

Távirat. *Wien, 1914 július 29.*

Excellenciád tájékoztatására:

Válaszul nálam tett lépésére ma a következő emlékiratot juttattam el a német császári nagykövethez:

Emlékirat.

A cs. és kir. közös kormány tiszteletteljes köszönettel vette tudomásul a német császári nagykövet úr f. hó 28-iki közlését az angol külügyi hivatal ama felkéréséről,

hogy a német császári kormány érvényesitse befolyását a wieni külügyi hivatalnál avégből, hogy ez a belgrádi választ vagy tekintse kielégitőnek, vagy fogadja el megbeszélések alapjául. Ami az angol államtitkár úrnak Lichnowsky herceggel folytatott beszélgetését illeti, a cs. és kir. közös kormány mindenekelőtt utalni kíván arra, hogy a szerb válaszirat korántsem tartalmaz — amint Sir E. Grey ezt feltenni látszik — hozzájárulást valamennyi követelésünkhöz egyetlen egynek kivételével, hanem, hogy — épen ellenkezőleg — a legtöbb ponthoz olyan fenntartásokat kapcsol, amelyek a tett engedmények értékét tetemesen leszállitják. Visszautasításban pedig épen azok a pontok részesülnek, amelyekben némi garanciák foglaltattak a kitűzött cél tényleges elérésének biztositása érdekében.

A cs. és kir. közös kormány nem titkolhatja el meglepetését afölött a feltevés fölött, mintha Szerbia ellen irányuló akciójával Oroszországot és a Balkánon való orosz befolyást akarná érinteni, mert hiszen e szándéknak az lenne az előfeltétele, hogy a monarchiaellenes propaganda nem csupán szerb, hanem orosz eredetű. Mi ellenkezőleg abból a felfogásból indultunk ki eddigelé, hogy a hivatalos Oroszország távol áll ezektől a monarchiaellenes irányzatoktól, s így jelenlegi akciónk is kizárólag Szerbia ellen irányul, míg érzelmeink Oroszországgal szemben — erről biztosíthatjuk Sir E. Greyt — teljességgel barátságosak.

Egyébiránt a cs. és kir. közös kormány kénytelen arra utalni, hogy, élénk sajnálatára, nincs már abban a a helyzetben, hogy a szerb válaszjegyzékhez az angol kezdeményezés értelmében állást foglalhasson, mivel az itten tett német lépés időpontjában a hadiállapot a Monarchia és Szerbia között már beállott volt — s ehhez képest az események a szerb válaszjegyzéket már túlhaladták.

A cs. és kir. közös kormány bátorkodik ebből az alkalomból megjegyezni, hogy a szerb királyi kormány

még válaszának megadása előtt elrendelte a szerb véderő mozgósítását és hogy még azután is három napot engedett eltelni, anélkül, hogy hajlandóságot mutatott volna a válaszjegyzékben elfoglalt álláspontnak elhagyására, mire részünkről a hadüzenet megtörtént.

Ha egyébiránt az angol külügyi hivatal hajlandó lenne arra, hogy befolyását az orosz kormánynál a nagyhatalmak közötti béke fenntartása és az évek óta folyó szerb üzelmek által reánk kényszerített háború lokalizálása érdekében latba vesse, a cs. és kir. közös kormány ezt csak örömmel üdvözölhetné.

45.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 29.*

Franciaországban kétségtelenül folynak bizonyos katonai előkészületek, amint ezt, habár talán némi túlzással, az újságok is hirdetik.

A legbizalmasabban arról értesülök, hogy Schoen bárónak megbízása van, hogy ezeket az előkészületeket ma Viviani miniszterelnökkel szemben szóvá tegye és utaljon arra, hogy Németország ily körülmények között kényszerítve lehetne hasonló intézkedéseket tenni, melyek természetesen nem maradhatnának titokban és melyeknek kiszivárgása a nyilvánosság körében nagy izgalmat kelthetne. Ekként mindkét ország, bár csak a békét akarja, legalább is részleges mozgósításba sodortathatnék, ami veszélyes volna.

Báró Schoen továbbá megbizatásának megfelelően ki fogja jelenteni, hogy Németország, mely élénken óhajtja, hogy a konfliktus köztünk és Szerbia között lokalizálva maradjon, e tekintetben számít Franciaország támogatására.

46.

Gróf Szögyény gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Berlin, 1914 július 29.*

A német kormány már vasárnap kijelentette Szentpétervárott, hogy az orosz mozgósítás a német mozgósítást vonná maga után.

Erre orosz részről a f. hó 27-iki táviratommal jelentett választ adták, mire ma újabb távirat ment Szentpétervárra, mely szerint az orosz mozgósítási intézkedések további folytatása arra késztethetné Németországot, hogy mozgósitson.

47.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 29.*

Minthogy a német nagykövettől arról értesültem, hogy az orosz külügyminiszter igen felindultnak látszik Nagyméltóságodnak az Oroszországgal való eszmecsere folytatásával szemben állítólag elfoglalt elutasító álláspontja és Ausztria-Magyarországnak a szükségesség mértékét, véleménye szerint, messze túlhaladó s eszerint Oroszország ellen irányuló mozgósítása miatt, felkerestem őt, hogy egyes, előttem nem egészen világosnak látszó, kérdéseket tisztázzak.

A miniszter azzal kezdte, hogy konstatálja, miszerint Ausztria-Magyarország a további eszmecserét kereken megtagadja. Ezt Excellenciád f. hó 28-iki távirata alapján oda helyesbitettem, hogy Nagyméltóságod a történtek után elutasitotta ugyan a jegyzékszövegek és — általában — az osztrák-magyar-szerb konfliktus megvitatását, hogy azonban meg kell állapitanom, miszerint részemről módomban volt az eszmecserére sokkal szélesebb alapot hozhatnom javaslatba, amidőn kijelentettem, hogy nem

kívánunk orosz érdekeket sérteni, hogy továbbá — természetesen abban a feltevésben, hogy a konfliktus továbbra is lokalizálva marad Ausztria-Magyarország és Szerbia között — nem szándékunk szerb területet szerezni és Szerbia szuverénitását sem akarjuk érinteni. Meg vagyunk győződve, — mondtam, — hogy Nagyméltóságod mindig kész arra, hogy osztrák-magyar és orosz érdekek tárgyában Szentpétervárral érintkezésbe lépjen.

A külügyminiszter azt felelte, hogy a területi kérdés tekintetében meggyőzette magát, ami azonban a szuverénitást illeti, kénytelen megmaradni abbeli álláspontja mellett, hogy feltételeink ráerőszakolása Szerbiára hűbériséget jelent. Ez viszont a Balkán egyensúlyát érinti, ami pedig az itt szóba jövő orosz érdekkel áll kapcsolatban. Majd visszatért a jegyzék megvitatására, Sir E. Grey akciójára stb., s újból meg akarta velem értetni, hogy legitim érdekünket elismerik ugyan s azt teljesen ki is akarják elégiteni, ennek azonban Szerbiára nézve elfogadható alakban kellene történnie. Arra az ellenvetésemre, hogy ez nem orosz, hanem szerb érdek, azzal érvelt, hogy a szerb érdekek ebben az esetben orosz érdekek. E circulus vitiosusnak azzal vetettem véget, hogy más tárgyra tértem át.

Felemlítettem azt a hallomásomat, hogy Oroszországban nyugtalanok, mert Szerbia elleni akciónk céljaira nyolc hadtestet mozgósitottunk. Ezt azzal hagyta helyben, hogy nem ő, aki ez intézkedésünkről mit sem tudott, hanem a vezérkar főnöke fejezte ki ebbeli aggályait. Igyekeztem a miniszter előtt kifejteni, hogy — amint erről minden elfogulatlan ember könnyen meggyőződhetik — déli hadtesteink nem jelenthetnek fenyegetést Oroszországgal szemben.

Értésére adtam továbbá, hogy jó lenne, ha felséges ura a való helyzetről tájékoztatva lenne, annál is inkább, mivel, ha a békét akarjuk, fölötte szükséges volna, hogy minél hamarább vége vettessék a katonai licitálásnak, melynek bekövetkezésétől most, a hamis hírek alapján,

tartani lehet. Erre igen jellemző módon azt jegyezte meg, hogy *ezt megmondhatja a vezérkar főnökének, aki naponta látja Ő Felségét.*

Egyúttal közölte velem, hogy egy ma aláírásra kerülő ukáz meglehetősen széleskörű mozgósítást rendel el. A lehető leghivatalosabb módon biztosíthat azonban arról, hogy az illető csapatoknak nem az a rendeltetésük, hogy reánk törjenek; lábhoz tett fegyverrel csupán készenlétben fognának állni arra az esetre, ha Oroszország balkáni érdekeit fenyegetné veszély. Magyarázó jegyzék fogja ezt megállapitani, mivel csak óvintézkedésről van szó, melyet Miklós cár indokoltnak találta, tekintettel arra, hogy mi, kik amúgy is a gyorsabb mozgósitás előnyével rendelkezünk, most még (a mozgósitás elrendelésével is) megelőztük Oroszországot. Komoly szavakban figyelmeztettem a minisztert arra a benyomásra, melyet intézkedésük nálunk kelteni fog s megjegyeztem, hogy kételkednem kell abban, vajjon a magyarázó jegyzék birja-e majd mérsékelni ezt a benyomást. A miniszter erre ismételten bizonyitgatta az intézkedés ártatlan (!) voltát.

48.

Gróf Berchtold gróf Szögyényhez Berlinben.

Távirat. *Wien, 1914 július 29.*

A német nagykövet arról értesit, hogy az orosz nagykövetnek kormányától vett értesülése szerint a kievi, odesszai, moszkvai és kazáni katonai kerületek mozgósittatnak. Oroszország mint nagyhatalom becsületében érzi magát sértve s kénytelen megfelelő rendszabályokhoz folyamodni. Az orosz mozgósitás hirét galiciai hadtestparancsnokságaink megerősitik s a cs. és kir. katonai attasé jelentése szerint ma már az orosz külügyminiszter sem tagadta azt a német nagykövettel szemben.

Felkérem Excellenciádat, méltóztassék fentieket azon-

nal a német kormány tudomására juttatni és egyúttal hangsúlyozni, hogy az esetben, ha az orosz mozgósítási rendszabályok haladéktalanul be nem szüntettetnének, katonai okokból mi is kénytelenek lennénk az általános mozgósítás iránt azonnal intézkedni.

Az európai háború megakadályozásának utolsó kísérleteként kívánatosnak tartanám, hogy mi és a német külügyi kormány azonnal utasítsuk szentpétervári és esetleg párisi képviselőinket, jelentsék ki barátságos módon az ottani kormányok előtt, hogy az orosz mozgósítás Németországban és Ausztria-Magyarországban ellenintézkedéseket vonna maga után, melyeknek komoly következményei nem maradhatnának el.

Szíveskedjék Excellenciád ehhez hozzáfűzni, hogy szerbiai háborús akciónkban magunkat zavartatni természetesen nem fogjuk.

A szentpétervári és párisi cs. és kir. nagyköveteket egyidejűleg utasítom, hogy a fenti kijelentést tegyék meg, mihelyt német kollegájuk hasonló utasítást kap.

49.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 július 30.*

Válasz Excellenciád július 29-iki táviratára.

Természetesen mint eddig, úgy most is kész vagyok Szerbiához intézett, de az események által már túlhaladott jegyzékünk egyes pontjait Excellenciád útján az orosz külügyminiszter előtt kifejtetni. Különösen súlyt helyeznék arra is, hogy ugyanezzel az alkalommal, az itteni orosz nagykövet által előttem tolmácsolt kezdeményezéshez képest, azok a kérdések is bizalomteljes és barátságos megbeszélés tárgyává tétessenek, amelyek a mi Oroszországhoz való közvetlen viszonyunkat érintik s amely megbeszélésből az ebben a vonatkozásban sajná-

latosképen mutatkozó nem-világos pontok tisztázását és szomszédi viszonyunk annyira kívánatos békés fejlődését remélhetnők.

50.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 július 30.*

Excellenciád tájékoztatására és szavainak irányítása végett:

Ma közöltem az itteni orosz nagykövettel azt a hozzám érkezett jelentést, hogy az orosz külügyminisztert kínosan érintette egyrészt, hogy az Excellenciáddal való megbeszélésre vonatkozó javaslatát kereken visszautasítottam, másrészt, hogy köztem és Sebeko nagykövet közt eszmecsere nem folyt.

Kifejtettem, hogy ami az első pontot illeti, már távirati úton felhatalmaztam Excellenciádat, hogy az orosz külügyminiszter által netalán kívánt további magyarázatokat megadhassa a jegyzékre vonatkozóan — amely különben a háború kitörése folytán túlhaladott álláspont számba megy. Az idevonatkozó értekezés természetesen csak utólagos felvilágosítások keretében mozoghat, mivel sohasem volt szándékunkban, hogy a jegyzék pontjaiból bármit is elalkudjunk. Felhatalmaztam továbbá Excellenciádat, hogy Oroszországhoz való speciális viszonyunkat az orosz külügyminiszterrel barátságosan megbeszélje.

Ha az orosz külügyminiszter arról panaszkodott, hogy Sebeko nagykövet közt és köztem eszmecsere nem folyt, úgy ez csak tévedésen alapulhat, mert hiszen mi — Sebeko nagykövet és én — két nappal ezelőtt sorra megvitattuk az aktuális kérdéseket, amit Sebeko nagykövet el is ismert, megjegyezvén, hogy külügyminiszterének részletesen beszámolt erről a beszélgetésről.

Sebeko nagykövet ezután azt fejtegette, hogy miért kisérik Szentpétervárott Szerbia elleni eljárásunkat oly

nagy aggodalommal. Ausztria-Magyarország, a nagyhatalom, most fellép a kis szerb állam ellen anélkül, hogy Szentpétervárott legkevésbbé is tudnák, mi a szándéka Szerbiával, nem akarja-e szuverénitásában érinteni, teljesen leverni vagy épenséggel eltiporni. Oroszországra nézve, ama történelmi és egyéb kötelékeknél fogva, amelyek Szerbiát hozzá fűzik, ennek további sorsa közömbös nem lehet. Szentpétervárnak gondja volt arra, hogy minden nyomatékkal odahasson Belgrádban, hogy valamennyi követelésünk teljesíttessék; — igaz, hogy oly időben tette ezt, amikor még nem lehetett tudni, *micsoda* követeléseket fogunk utóbb támasztani. De még ezekre a követelésekre vonatkozóan is mindent el fognak követni, hogy legalább az, ami, lehetséges keresztülhajttassék.

Emlékeztettem a nagykövetet arra, miszerint ismételten hangsúlyoztuk, hogy nem akarunk Szerbia rovására hódító politikát üzni, sem annak szuverénitását érinteni nem akarjuk, hanem csupán olyan állapotot kívánunk teremteni, amely biztonságot nyujtson nekünk a Szerbia részéről való háboritás ellen. Ezzel kapcsolatban hosszasabban ismertettem a tűrhetetlen viszonyt, mely köztünk és Szerbia között fennáll. Világosan értésére adtam továbbá a nagykövetnek azt is, hogy milyen nagy mértékben hibás ezekben az állapotokban az orosz diplomácia, — bár nyilván a vezetőkörök akarata ellenére is.

Beszélgetésünk további folyamán szóba hoztam az immár tudomásomra jutott orosz mozgósítást. Minthogy a mozgósítás az odesszai, kievi, moszkvai és kazáni katonai kerületekre szorítkozik, ennélfogva az a Monarchia irányában ellenséges jelleggel bír. Mi az oka ennek, nem tudom, mert hiszen köztünk és Oroszország közt semmi konfliktus sincsen. Ausztria-Magyarország egyedül Szerbia ellen mozgósított, Oroszország ellen egyetlen katonát sem, ami abból a puszta tényből is kitűnik, hogy az I., X. és XI. hadtest nincs mozgósítva. Tekintve azonban, hogy Oroszország szemmelláthatóan mi ellenünk mozgósít, kénytelenek vagyunk mozgósításunkat mi is kiterjeszteni, amire

nézve azonban határozottan meg kell jegyeznem, hogy ez az intézkedés természetesen nem bír Oroszország irányában ellenséges jelleggel, hanem csupán szükséges ellenrendszabály az orosz mozgósítással szemben.

Megkértem Sebeko nagykövetet, jelentse ezt kormányának, amit meg is igért.

51.

Gróf Berchtold a londoni és a szentpétervári cs. és kir. nagykövetekhez.

Távirat. *Wien, 1914 július 31.*

A következő táviratot küldöm Berlinbe:

Tschirschky nagykövet utasításához tegnap itt említést tett egy eszmecseréről, amely Sir E. Grey és Lichnowsky herceg közt folyt le s amelynek során az angol államtitkár a londoni német nagykövet előtt ezeket jelentette ki:

»Az orosz külügyminiszter tudatta az angol kormánnyal, hogy Ausztria-Magyarországnak Szerbiához intézett hadüzenete után nincs többé módjában Ausztria-Magyarországgal közvetlenül tárgyalni s ezért kéri, hogy Anglia vegye fel újból a közvetítés fonalát, aminek előfeltételéül tekinti az orosz kormány, hogy az ellenségeskedések egyelőre beszüntettessenek.

Erre az orosz kijelentésre vonatkozólag Sir E. Grey azt jegyezte meg Lichnowsky hercegnek, hogy Anglia à quatre-közvetítésre gondol és ezt sürgősen szükségesnek tartja avégből, hogy az európai háború kitörése megakadályoztassék.«

Felkérem Excellenciádat, méltóztassék az államtitkárnak a Tschirschky nagykövet által velünk közöltekért őszinte köszönetünket tolmácsolni és kijelenteni, hogy dacára annak a változásnak, amelyet a helyzetben az orosz mozgósítás előidézett, készséggel hajlandók vagyunk behatóbban foglalkozni Sir E. Greynek a Monarchia és Szerbia közötti közvetítés iránt tett javaslatával.

Hozzájárulásunk feltétele azonban természetesen az, hogy Szerbia ellen megkezdett katonai akciónk egyelőre tovább folyjon és hogy az angol kabinet az ellenünk irányuló orosz mozgósítás abbahagyására birja az orosz kormányt, mely esetben, önkényt értetődőleg mi is azonnal visszafejlesztenők az orosz mozgósítás által Galiciában ránk kényszerített defenziv ellenrendszabályokat.

52.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 31.*

Ma reggel elrendeltetett az egész hadsereg és hajóhad általános mozgósítása.

53.

Gróf Berchtold a cs. és kir. diplomáciai képviseletekhez.

Távirat. *Wien, 1914 július 31.*

A (cím) tájékoztatására és az ottani kormánynál való felhasználás végett:

Minthogy az orosz kormány határainkon mozgósítást rendelt el, kénytelenek vagyunk Galiciában katonai rendszabályokat foganatosítani.

Ezek a rendszabályok tisztán defenziv jellegűek és csupán az orosz intézkedések nyomása alatt foganatosíttattak. Felette sajnáljuk ezeket az orosz intézkedéseket, mivel mi magunk Oroszország irányában semminő agresszív szándékkal sem viseltetünk és az eddigi jó szomszédi viszony fennmaradását óhajtjuk.

A helyzetnek megfelelő pourparler-k, amelyektől minden érdekeltre nézve megnyugvást remélünk, időközben tovább folynak a wieni és szentpétervári külügyi hivatalok közt.

54.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 július 31.*

A német nagykövet kormánya megbizásából itt kijelentette, hogy, amennyiben az elrendelt orosz általános mozgósitást tizenkét órán belül meg nem szüntetik, Németország szintén mozgósitani fog. A német nagykövet egyidejűleg kérdést tett aziránt, hogy Franciaország német-orosz háború esetén semleges maradna-e. Kérdésére tizennyolc órán belül kérte a választ. Határidő holnap, szombaton délután 1 órakor jár le.

55.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 július 31.*

Excellenciád f. hó 30-iki táviratát megkaptam.

Folyó hó 29-iki táviratomból látni méltóztatott, hogy utasitás bevárása nélkül, s majdnem ugyanazon az alapon, amelyet most már a nekem adott utasitás megjelöl, újra megkezdettem az eszmecserét az orosz külügyminiszterrel, anélkül azonban, hogy a két álláspont egymáshoz lényegesen közeledett volna.

Ám időközben a német nagykövetnek az orosz külügyminiszterrel folytatott értekezései rendjén kitűnt, hogy Oroszország nem érné be még annak formális kijelentésével sem, hogy Ausztria-Magyarország sem a szerb területet megcsonkitani, sem a szerb szuverénitást érinteni, sem Oroszországnak balkáni vagy egyéb érdekeit megsérteni nem fogja. Ezóta egyébiránt orosz részről az általános mozgósitást is elrendelték.

56.

Gróf Szápáry gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Szentpétervár, 1914 augusztus 1.*

Mai látogatásom alkalmával kifejtettem az orosz külügyminiszter előtt, hogy utasításokat kaptam ugyan, azonban előre kell bocsátanom, hogy teljességgel nem ismerem az orosz általános mozgósítás által *Wienben* előidézett pillanatnyi helyzetet, úgy hogy ettől most, amidőn korábban továbbított utasításaimat tolmácsolom, merőben el kell tekintenem. Elmondottam, hogy Excellenciád kétrendbeli utasítása arról a félreértésről szól, mintha mi az Oroszországgal való további tárgyalásokat visszautasítottuk volna. Ez, amint őt már utasítás nélkül is biztosítottam, tévedés. Excellenciád nemcsak, hogy örömest hajlandó Oroszországgal a legszélesebb alapon tárgyalni, hanem kész különösen arra is, hogy jegyzékünk szövegét — amennyiben a szöveg magyarázatáról van szó — megbeszélés tárgyává tegye.

Hangsúlyoztam, hogy Excellenciádnak hozzám intézett utasításai mennyi újabb bizonyságát szolgáltatják jóakaratunknak s bárha újból emlékeztetnem kell arra, hogy az időközben elrendelt általános mozgósítással teremtett helyzetet nem ismerem, csak remélnem lehet azt, hogy még nem vitt túlmesszire bennünket az események sodra. Mindenesetre kötelességemnek véltem, hogy ebben a felette komoly pillanatban még egyszer dokumentáljam a cs. és kir. közös kormány jó szándékát. A külügyminiszter erre azt válaszolta, hogy jóakaratunknak erről a bizonyságáról megelégedéssel vesz tudomást, figyelmeztetnie kell azonban arra, hogy nézete szerint a tárgyalások Szentpétervárott érthető okokból, kevesebb sikerrel biztatnak, mint a semleges londoni talajon. Azt feleltem, hogy miután Excellenciád, amint már kifejtettem, a Szentpétervárral való közvetlen érintkezés gondolatából indult ki, nincs

módomban a Londonra vonatkozó inditvánnyal szemben állást foglalnom, azonban jelentést fogok erről tenni Excellenciádnak.

57.

Gróf Szögyény gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Berlin, 1914 augusztus 2.*

Az államtitkár épen most közölte velem, hogy Oroszországtól a német kérdésre válasz nem érkezett.

Az orosz csapatok Schwiddernnél (Bialától délkeletre) átlépték a német határt.

Oroszország eszerint megtámadta Németországot.

Németország ennélfogva Oroszországgal hadiállapotban levőnek tekinti magát.

Az orosz nagykövet ma délelőtt megkapta útlevelét; előreláthatóan még ma el fog utazni.

58.

Gróf Mensdorff gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *London, 1914 augusztus 4.*

Épen most találkoztam Sir E. Grey-vel. Az angol kormány Belgium miatt ultimátumot intézett Németországhoz; a választ ma éjfélre várja.

Sir E. Grey azt mondta nekem, hogy egyelőre nem látja szükségesnek, hogy értesítést intézzen a cs. és kir. közös kormányhoz és nem lát okot a velünk való konfliktusra mindaddig, míg Franciaországgal hadiállapotban nem vagyunk. Mindenesetre reméli, hogy nem fogunk ellenségeskedéseket kezdeni az előzetes hadüzenet alakszerűsége nélkül. Sir M. de Bunsen-t nem fogja visszahívni.

Abban az esetben, ha Franciaországgal hadiállapotban volnánk, nyilván nehéz volna Angliára, mint Franciaország szövetségesére nézve, utóbbival kooperálni az Atlanti-óceánon, a Földközi-tengeren pedig nem.

59.

Gróf Berchtold gróf Szápáryhoz Szentpétervárott.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 5.*

Felkérem Excellenciádat, méltóztassék az ottani külügyminiszternek a következő jegyzéket átadni:

Ausztria-Magyarország alulirott nagykövetének van szerencséje kormánya meghagyásából a következőket hozni az orosz külügyminiszter úr Ő Excellenciájának tudomására:

»Tekintettel Oroszországnak az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia közötti konfliktusban tanusított fenyegető magatartására, s figyelemmel arra a tényre, hogy Oroszország, a berlini kabinet közlése szerint, ebből a konfliktusból kifolyólag szükségesnek vélte az ellenségeskedéseket Németországgal szemben megkezdeni, s hogy Németország ennek következtében az említett nagyhatalommal szemben hadiállapotban van: Ausztria-Magyarország Oroszországgal szemben szintén hadiállapotban levőnek tekinti magát.«

E jegyzék átnyujtása után méltóztassék az útlevelek kiállítását kérni és a nagykövetség egész személyzetével, kivéve a netalán hátrahagyandó közegeket, haladéktalanul elutazni. Az itteni orosz nagykövetnek a mi részünkről egyidejűleg fognak az útlevelek kézbesíttetni.

60.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 6.*

Vettem Excellenciád f. hó 4-iki táviratát s felkérem Nagyméltóságodat: méltóztassék Sir E. Grey-t biztosítani arról, hogy semmiesetre sem fogjuk Angliával szemben az ellenségeskedéseket előzetes alakszerű hadüzenet nélkül megkezdeni, elvárjuk azonban, hogy Anglia is hasonló magatartást követ irányunkban és a formális hadiállapot bekövetkezte előtt nem foganatosít velünk szemben ellenséges cselekményeket.

61.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 augusztus 8.*

A külügyminiszter, aki magához kéretett és közölte velem, hogy pozitív értesülése szerint az innsbrucki hadtestet a francia határra vitték, haladéktalanul tudni akarja, vajjon igaz-e ez a hír és hogy igenlő esetben mik a cs. és kir. közös kormány szándékai. Minthogy Franciaország háborút visel Németországgal, a miniszter nézete szerint csapatainknak a francia határra küldése az Ausztria-Magyarország és Franciaország közt fennálló békeállapottal össze nem egyeztethető. Dumaine nagykövet utasítást kapott, hogy Excellenciádnál hasonló lépést tegyen.

62.

Gróf Berchtold gróf Szécsenhez Párisban.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 9.*

Hivatkozással Excellenciád f. hó 8-iki táviratára:

A vezérkarral történt értekezés után felhatalmazom Excellenciádat, jelentse ki a francia kormány előtt, hogy csapatainknak a német-francia háborúban való részvételéről szóló hirek teljesen koholtak. Hasonló értelemben nyilatkoztam Dumaine nagykövettel szemben.

63.

Gróf Szécsen gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Páris, 1914 augusztus 10.*

Megkaptam az augusztus 9-iki táviratot, melynek tartalmát nyomban közöltem a külügyminiszterrel, ki hasonló távirati jelentést kapott Dumaine nagykövettől ennek Excellenciáddal folytatott beszélgetéséről. A miniszter elismerte, hogy csapataink nincsenek a francia hatá-

ron, de azt állítja, hogy pozitív értesülése van arról, hogy egy osztrák-magyar hadtestet Németországba vittek, a mi módot nyujtván a Németbirodalomnak arra, hogy csapatait a mi katonáink által megszállott német területekről visszavonja — a miniszter nézete szerint megkönnyíti a német hadműveleteket. Ismételten felhívtam a miniszter figyelmét Excellenciád válaszának tartalmára, mire igazat adott abban, hogy nem lehet szó csapatainknak a francia-német háborúban való tényleges részvételéről, de viszont ragaszkodott ahhoz, hogy csapataink német földön való tartózkodása tagadhatatlan és hogy ez a tény Németországnak nyujtott katonai segítséget jelent. Erre való tekintettel utasította a wieni francia nagykövetet, hogy haladéktalanul kérje útleveleit és utazzék el ma a nagykövetség egész személyzetével Wienből. A miniszter közölte velem, hogy tekintettel a tényállásra, itteni jelenlétemnek semmi haszna nincs, viszont azonban a lakosság izgatottsága folytán sajnálatos incidensekre adhatna alkalmat, melyeket elkerülni szeretne. Felajánlotta, hogy ma estétől kezdve egy különvonatot bocsát rendelkezésünkre, hogy Franciaországból távozhassunk. Azt válaszoltam, hogy lehetetlenség Excellenciádtól estig utasítást kapnom, de Dumaine nagykövet visszahívására való tekintettel kérem útleveleink kézbesítését.

64.

Gróf Berchtold gróf Mensdorffhoz Londonban.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 11.*

A francia kormány utasította itteni nagykövetét, kérje útleveleit azzal a megokolással, hogy egy osztrák-magyar hadtest küldetett Németországba, ami a német hadvezetőségnek módot nyujt arra, hogy csapatait visszavonja olyan német területekről, amelyeket a mi csapataink szállottak meg, s hogy vezérkarunknak ez az intézkedése Németországnak való katonai segélynyujtást jelent.

Méltóztassék az angol kormánynak tudomására juttatni, hogy illetékes helyen szerzett értesülés szerint ez a francia részről megkockáztatott állítás alaptalan.

65.

Gróf Mensdorff gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *London, 1914 augusztus 12.*

Sir E. Greytől az imént az alábbi értesitést kaptam:

»A francia kormány kérelmére, amelynek többé nincs módjában az Ön kormányával közvetlenül érintkeznie, a következőket kell közölnöm:

Az osztrák-magyar kormány, miután hadat üzent Szerbiának és ezzel Európában az ellenségeskedésekre a kezdeményező első lépést megtette, a francia köztársaság kormánya részéről való legcsekélyebb kihívás nélkül előidézte Franciaországgal a hadiállapotot:

1. Miután Németország egymásután megüzente a háborút Oroszországnak és Franciaországnak, az osztrák-magyar kormány is beavatkozott a konfliktusba azzal, hogy hadat üzent Oroszországnak, amely már Franciaország oldalán harcolt.

2. Számos, hitelt érdemlő hír szerint Ausztria-Magyarország csapatokat küldött a német határra és pedig olyan körülmények közt, amelyek Franciaország egyenes megfenyegetésével egyértelműek.

E tényállás folytán a francia kormány kénytelen kijelenteni az osztrák-magyar kormánynak, hogy minden alkalmas intézkedést meg fog tenni arra, hogy ezeket a cselekményeket és fenyegetéseket viszonozza.«

Sir E. Grey ehhez hozzáfűzi:

Minthogy Franciaországgal eszerint szakitás idéztetett elő, a nagybritanniai kormány jelezni kénytelen, hogy Nagybritannia és Ausztria-Magyarország közt éjféltől kezdve hadiállapot uralkodik.

66.
A japán nagykövet gróf Berchtoldhoz.

Wien, 1914 augusztus 20.

Gróf úr,

Excellenciádnak már kétségkívül tudomására jutott báró Müller Őnagyméltósága útján az az értesítés, melyet kormányom folyó hó 15.-én küldött a német kormánynak. Bátor vagyok, habár nincs rá utasitásom, Excellenciád személyes tájékozására másolatban idezárni egy Tokióból kapott idevágó táviratot.

Melléklet. A japán kormány komolyan foglalkozva a jelenlegi helyzettel s teljes egyetértésben a brit kormánnyal Kelet-Ázsia általános békéjének megszilárditása és megőrzése tekintetében — ami egyik célja az angol-japán szövetségnek — arra az elhatározásra jutott, hogy az erre vonatkozólag szükséges rendszabályokat Nagybritanniával együttesen fogja foganatositani. Mielőtt azonban a japán kormány ilyen rendszabályokhoz nyúlna, illőnek tartotta, hogy barátságos felszólitással forduljon a német kormányhoz, minek folytán 1914. évi augusztus hó 15.-én az alábbi szövegű jegyzéket juttatta hozzá:

1. A Japán és China szomszédságában tartózkodó valamennyi német hadihajó azonnal visszahivandó. Azokat a hajókat, amelyeket nem lehet eltávolitani, le kell szerelni.

2. A német kormány tartozik az egész kiaucsaui bérterületet Chinának leendő visszaadás céljából a japán hatóságoknak 1914. évi szeptember hó 16.-ig minden feltétel és kárpótlás nélkül kiszolgáltatni.

A japán kormány kijelentette a német kormánynak, hogyha ennek oly értelmű válasza, hogy a fentemlitett felszólitásnak feltétlenül eleget tesz, vasárnap, f. hó 23-ikán, délig be nem érkezik, az esetben saját belátásához képest fog eljárni.

Bizvást remélhető, hogy a német kormány az emlitett felszólitásnak — az idevonatkozó válasz megadására oly

bőséges idő állván rendelkezésére — eleget fog tenni; ha azonban kívánságunkat sajnálatos módon nem teljesitené, akkor a japán kormány kénytelen lesz a céljának elérésére szükséges rendszabályokhoz folyamodni.

A császári kormány jelenlegi magatartásának, amint már emlitve volt, nincs más indoka, mint Kelet-Ázsia állandó békéjének alapjaiban való megerősitése útján megvédelmezni Japánnak és Nagybritanniának az angol-japán szövetségi szerződésben felsorolt közös érdekeit.

A japán császári kormány semmiesetre sem szándékozik a területi expanzió politikájába bocsátkozni és egyéb önző terveket sem táplál s ép ezért el van tökélve arra, hogy harmadik hatalmak érdekeit Kelet-Ázsiában a legnagyobb gonddal fogja respektálni és azok legkisebb megsértését is elkerüli.

67.

Gróf Berchtold gróf Claryhoz Brüsszelben.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 22.*

Felkérem Nagyméltóságodat, szíveskedjék a belga külügyminiszterrel azonnal közölni az alábbiakat:

»Kormányom megbízásából van szerencsém Excellenciáddal a következőket közölni:

Tekintettel arra, hogy Belgium, miután visszautasitotta a német részről neki több ízben tett javaslatokat, katonai kooperációját Franciaországnak és Nagybritanniának bocsátotta rendelkezésére, amelyek mindketten hadat üzentek Ausztria-Magyarországnak, tekintettel továbbá arra, hogy, amint ez megállapitást nyert, a Belgiumban tartózkodó osztrák és magyar állampolgároknak a királyi hatóságok szemeláttára olyan bánásmódot kellett elszenvedniök, amely a humanitás legelemibb követelményeivel is ellenkezik s még ellenséges államok alattvalóival szemben sem engedhető meg: Ausztria-Magyarország kénytelen a diplomáciai összeköttetést Belgiummal megszakitani és vele ettől a pillanattól kezdve hadiállapotban levőnek tekinti magát.

Elhagyom ezt az országot a követség személyzetével együtt és honfitársaim védelmét az Egyesült-Államok belgiumi követére ruházom át.

A cs. és kir. közös kormány Errembault de Dudzeele grófnak kézbesitette útleveleit.«

68.

Herceg Hohenlohe gróf Berchtoldhoz.

Távirat. *Berlin, 1914 augusztus 23.*

A külügyi hivatal ma a következőket közölte az itteni japán ügyvivővel: A német császári kormány nem szándékozik a japán ultimátumra válaszolni; utasította tokiói nagykövetét, hogy a japán kormány által ma déli 12 órában megszabott határidő lejárta után Japánt hagyja el s egyidejűleg az itteni japán ügyvivőnek kézbesittetni fogja útleveleit.

Délben aztán kézbesitették az útleveleket az ügyvivőnek, aki holnap reggel a nagykövetség személyzetével együtt el fogja hagyni Berlint.

69.

Gróf Berchtold báró Müllerhez Tokióban.

Távirat. *Wien, 1914 augusztus 24.*

Ő Felsége hajójának, az »Elisabeth«-nek parancsnoka utasítást kapott, hogy Csingtauban együtt harcoljon a németekkel. Felkérem Excellenciádat, hogy tekintettel Japán eljárására szövetségesünkkel, a Németbirodalommal szemben, kérje útleveleit, értesitse a konzulátusokat és a kolóniával s a nagykövetségi és konzulátusi személyzettel utazzék Amerikába. Állampolgáraink és érdekeink védelmét méltóztassék az amerikai nagykövetre bízni. Az itteni japán nagykövet részére az útlevelek kézbesittetnek.